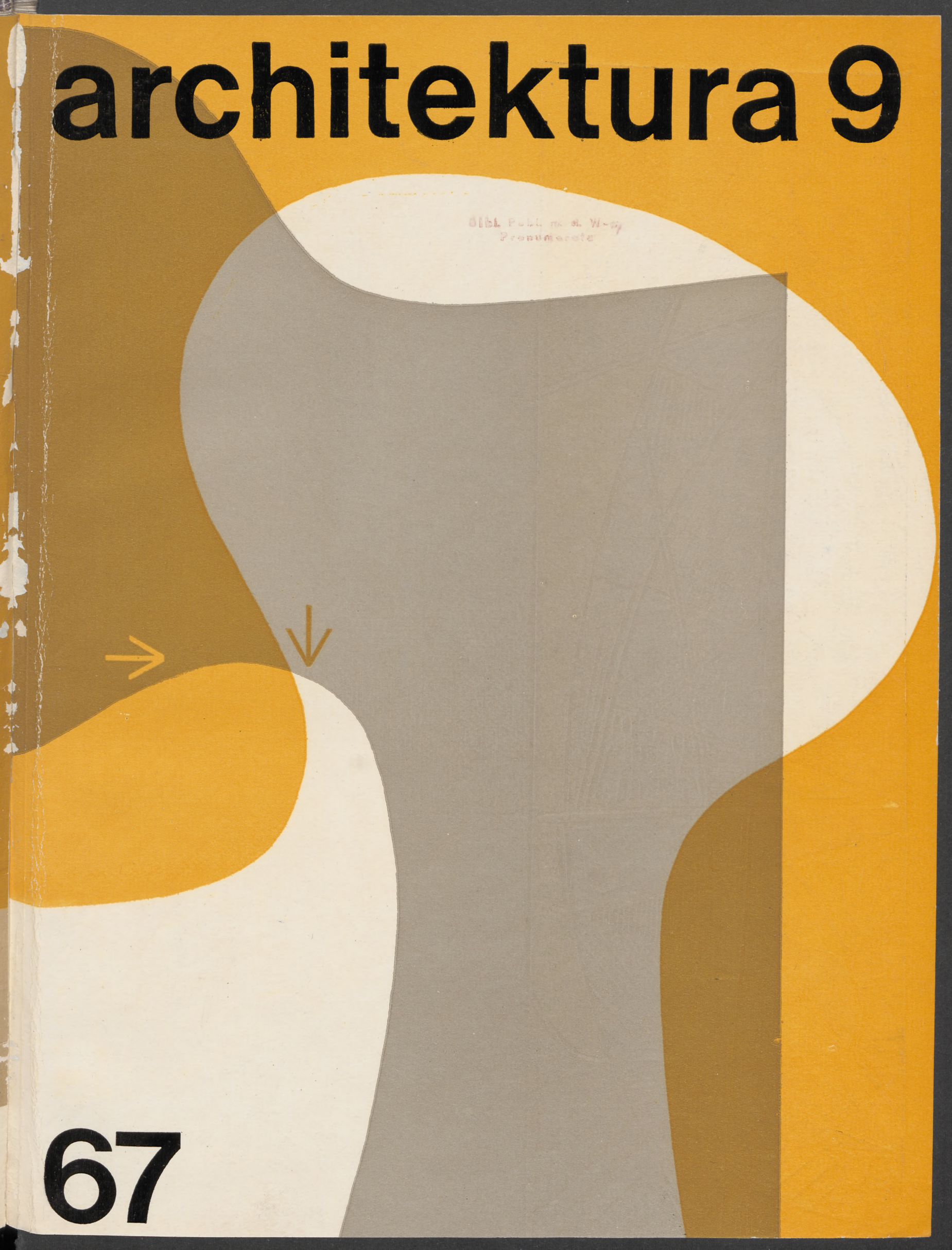

architektura 9

Bibl. Publ. m. d. W-97
Prunumata

67

SUMMARY

72.07

Janusz Ballenstedt — „Discipline and Freedom”. Characteristics of the works of Le Corbusier, stressing his freedom in handling of the form, within the framework of the discipline, which he had imposed upon himself, also pointing to the integration of the seemingly different fields: of science and of arts.

Several following articles are on the subject of the works of prof. arch. **Juliusz Żórawski**, designer, theorist and teacher.

72.01

Władysław Tatarkiewicz — „The contribution of Juliusz Żórawski to the theory of architecture”. The author states that Żórawski has based the leading thought of his architectural aesthetics on the statement of Arystoteles: a man likes only this what is understandable for him, what does not override his abilities. This thought, known in psychology as the theory of coherent patterns, has been applied by Żórawski to architecture, what has contributed to the understanding of the ways in which architecture impresses men.

72.07

Juliusz Żórawski — Curriculum vitae and professional activity.

72.07

Juliusz Żórawski — Index of works and short characteristics of the residential blocs designed and built before the second world war in Warsaw.

378.9:72.01

The following five articles by **Henryk Buszko**, **Janusz Ballenstedt**, **Aleksander Franta**, **Przemysław Szafer** and **Andrzej Wojda** are all memories of the students of the Department of Architecture in Kraków, dating from the years directly after the war, referring to prof. **Juliusz Żórawski**, who was lecturing there, stressing his talent in teaching and his influence on the formulation of the students' creative imagination.

725.059.3

Maria Staruchowa — „Problems of adaptation of public buildings, dating from — 1920—1930, in Kraków”. The discussed buildings are characterized by their neo-classical style, simplified by cubist tendencies, developing at that time. The need for adaptation had arisen either because of the change in the building's function („Polish Bazar” — change from a departmental store to a printing house), or because it was necessary to make a better and more economic use of the existing accommodation, improve functional faults, or meet growing requirements of the user. Typical example is provided by building of the Mining Academy, where a rapid growth of the number of students was responsible for the need to make use of the windowless top storey.

728.001

Andrzej Latos — „Creation of forms for the interiors of dwellings”. A short report of the research study conducted at the Interior Design Department of the Institute of Industrial Design. The object of the study is to precise objective needs of men in respect of the equipment, arrangement, organization and architecture of the interior of dwellings.

Tunikowski and Basista — Two controversial articles on the subject of the results of the competition for town centre redevelopment at **Legnica**. Tunikowski, who won the competition, is of the opinion, that the few existing historic buildings, does not predetermine the need to retain the historic layout, as this would adversely influence the functional effects of the centre.

Basista states that the existing development has an eminent spatial and historic qualities, and a decision to ignore it, leads to totally incorrect spatial solutions.

Józef Romaszkiwicz — Polish Architects Association's competition no 390 for the redevelopment of town centre at **Jelenia Góra**. The Jury have decided that, out of the 29 entries submitted for the project of centre redevelopment of this historic town, playing among others, the functions of tourists' centre, none have provided a satisfactory solution. Therefore no first prize was awarded.

72.01:72.07(45)

Andrzej Wojda — „Forms and structures of some building by Nervi”. The idea behind Nervi's creative achievements is the search for correct relation between form and structure. According to the author's opinion the Palazetto dello Sport in Rome, and the exhibition hall in Turin are example of perfect solutions, but in case of Palazzo dello Sport, Palace of Work in Turin and paper works in Mantua, the structure contradicts either architectural form or the function of the building.

RÉSUMÉ

72.07

Janusz Ballenstedt — Discipline et liberté. Caractéristique de l'oeuvre créatrice de Le Corbusier, accentuant sa liberté d'agir avec les formes dans les cadres de la discipline, qu'il imposait lui-même, — ainsi que l'intégration de deux domaines différents en apparence: la science et l'art.

Quelques articles suivants sont voués à l'oeuvre du prof. arch. **Juliusz Żórawski**, auteur de projets, théoricien et pédagogue.

Władysław Tatarkiewicz — Mérites de Juliusz Żórawski envers la théorie de l'architecture. L'auteur constate, que Żórawski basa l'idée maîtresse de son esthétique architectonique sur l'affirmation d'Aristote: l'homme ne peut se plaire qu'à ce qu'il peut saisir, à ce qui ne dépasse pas ses possibilités. Cette idée, connue dans la théorie de psychologie en tant que théorie de systèmes cohérents, fut appliquée par Żórawski à l'architecture, en contribuant de la sorte à la compréhension de son influence sur les hommes.

Juliusz Żórawski — Biographie et activité professionnelle

Juliusz Żórawski — Index des oeuvres ainsi qu'une courte caractéristique des maisons d'habitation, projetées à Varsovie avant la II guerre mondiale.

Les cinq articles suivants, de **Henryk Buszko, Janusz Ballenstedt, Aleksander Franta, Przemysław Szafer et Andrzej Wojda**, présentent des souvenirs des étudiants à la Faculté d'Architecture à Cracovie, au cours des premières années d'après-guerre, et sont consacrés au professeur **Juliusz Żórawski**, à son talent pédagogique et à l'influence qu'il exerçait sur la formation de l'imagination créatrice des étudiants.

Maria Staruchowa — Problèmes d'adaptation des édifices publics des années 1920—1930 à Cracovie. Les bâtiments discutés se caractérisent par une architecture classique, simplifiée par les tendances de cubisme qui se développaient alors. Le besoin d'adaptation s'ensuit soit du changement de la fonction du bâtiment (le Bazar Polonais — maison de commerce changée en imprimerie), soit de la nécessité d'un meilleur et plus intensif emploi du volume existant, de l'élimination des défauts fonctionnels et de la satisfaction des exigences croissantes des usagers. D'exemple typique peut servir l'édifice de l'Académie Minière et Métallurgique, où le développement dynamique de l'école technique causa la nécessité d'utiliser des mansardes privées de fenêtres.

Andrzej Latos — Partition de la formation des logements. Courte relation des travaux de recherches menés à l'Etablissement des Modèles d'Intérieurs de l'Institut de Modèles Industriels. La tâche des travaux consiste à préciser les besoins objectifs de l'homme par rapport à l'équipement, l'aménagement, l'organisation et l'architecture des intérieurs d'habitation.

Tunikowski et Basista. Deux articles polémiques sur le thème d'appréciation des résultats d'un concours pour la reconstruction du centre de Legnica. Tunikowski — lauréat du concours — représente l'opinion, qu'une insensible quantité de bâtiments anciens n'oblige pas à conserver le plan historique, aux dépens des effets fonctionnels du centre. Cependant Basista est d'avis, que les valeurs existantes ont une capitale importance spatiale et historique, et leur négligence peut amener à des décisions de composition complètement fausses.

Józef Romaszkievicz — Concours No. 390 de la SARP pour un projet de reconstruction du centre de la ville Jelenia Góra. Le Jury avait décidé, qu'aucune des 29 oeuvres envoyées au concours pour la reconstruction du centre historique de la ville, qui accomplit entre autres la fonction de centre touristique, — n'a donné de résultat satisfaisant. Le Jury n'adjudgea point le I prix.

Andrzej Wojda — Formes et constructions de certaines réalisations de Nervi. Le chemin créateur de Nervi — ce sont des recherches d'une opportune relation entre la forme et la construction. Comme exemples d'excellentes solutions peuvent servir — selon l'auteur — le Palazetto dello Sport à Rome et la halle d'expositions à Turin, tandis que dans le Palazzo dello Sport et le Palais du Travail à Turin ainsi que la papeterie de Mantoue, la construction cadre mal avec la forme architectonique, ou bien avec la fonction du bâtiment.

СОДЕРЖАНИЕ

Я. Балленстедт — Дисциплина и свобода

Статья посвящена творчеству умершего недавно архитектора Корбюзье. Автор статьи рисует Корбюзье как исключительно одаренного архитектора-самоучку, который своим новаторством, умением правильно использовать материал, дисциплиной творчества, стал по справедливости родоначальником современной архитектуры.

На примере четырех произведений Корбюзье — часовни в Роншамп, жилого дома в Марселе, павильона Филиппа на выставке в Брюсселе и — частично — проекта застройки столицы Пенджаба города Чандигарха, автор дает характеристику новаторского подхода Корбюзье к архитектуре, подчеркивая то обстоятельство, что во многих архитектурных произведениях последователей Корбюзье, отсутствует главное, что присутствовало во всех работах мастера — дисциплина творчества, объединенная с огромной свободой идей.

Говоря о проекте часовни Роншамп, автор подчеркивает, что до Корбюзье все архитекторы, проектируя храмы, хотя и располагали уже новыми материалами, которых не было у архитекторов работавших в средние века, все же повторяли традиционные формы средневеко-

вых храмов, с главным нефом, боковыми нефами и трансептами. Корбюзье первый использовал возможности кроющиеся в железобетоне и создал совершенно новый тип храма.

Вообще говоря, новая архитектура, то есть учитывающая свойства современных материалов, возникла на протяжении первой четверти двадцатого века, первоначально в СССР (супрематизм и конструктивизм), потом в Германии (Баухауз-Дессау) и наконец во Франции (функционализм). Однако Корбюзье первый формулировал принципы новой архитектуры в журнале „Бау унд Вонунг“ в 1927 г. В связи со строительством района Вейсенгофф, Корбюзье определил так называемые пять принципов современной архитектуры: каркас, терраса на крыше, свободная форма плана, горизонтальное расположение окон, свобода в отделке фасада. Столь же новы и плодотворны были идеи Корбюзье в градостроительстве. Теперь мы повсеместно используем принцип функциональной планировки городов, впервые высказанный Корбюзье — жилище, место работы и место отдыха. Принцип разделения пешеходного и автомобильного движения, понятие города-сада, зеленой фабрики — все это идеи высказанные Корбюзье.

Основные этапы послевоенного творчества Корбюзье: жилой корпус в Марселе, часовня Роншамп, монастырь Латуретт, город Чандигарх в Пенджабе и здание архитектурного отделения в Гарварде.

Автор подробно описывает характерные черты нового слова в архитектуре жилого дома, высказанного Корбюзье в проекте корпуса в Марселе и Брюссельского павильона, где применена дешевая конструкция из сводов-оболочек двойной кривизны.

Многие архитекторы не могли простить Корбюзье, что он не закончил архитектурного образования. Проекты Корбюзье часто встречались в штыки. Например, Гастон Варде в книге „Нувелль урбанизм“, изданной в 1948 году писал: „Корбюзье — несомненно великий скульптор-кубист, но он не архитектор“. Архитектор М. Пюто на заседании Министрства здравоохранения Франции, 11 октября 1948 года требовал законсервировать строительство жилого дома в Марселе, как „противоречающего принципам гигиены“ и „угрозу здоровью будущих жителей“. В изданной недавно книге „Руководство современной архитектуры“, автор Рейнер Бэнхам сурово критикует проект столицы Пенджаба.

Новаторство Корбюзье можно охарактеризовать тем например, что в 1922 году когда в Париже было всего лишь 250 тысяч автомашин, Корбюзье предупреждал о трудностях, которые ждут будущих градостроителей в связи с массовым развитием автомобилизма, и предлагал ряд мероприятий для предотвращения этих трудностей.

В заключение автор, оглядывая путь, который прошел Корбюзье в своем творчестве утверждает, что необходимо отдать должное той дисциплине творчества, которую добровольно принял Корбюзье и можно позавидовать той свободе, которая выпала на его долю.

72.01

Владислав Татаркевич — Заслуги Юлиуша Журавского в области теории архитектуры

В 1963 году вышла в свет книга профессора Журавского „О построении архитектурных форм“. Идеи высказанные в этой книге дают право автору статьи сравнивать профессора Журавского с великими архитекторами прошлого, поставить его в один ряд с такими титанами архитектурных идей как Альберти, Перроль, Семпер, Лус и Корбюзье. Журавский первый применил достижения новой психологии к архитектуре, установив формы воздействия архитектуры на зрителя. Журавский различает формы сильные и слабые, плотные и свободные, точки и линии формально неважные и точки кульминации впечатлений, определил иерархию линий, установил количество элементов, которое в состоянии замечать человек одновременно. Таким образом, Журавский собрал в одно целое целесообразные и необходимые элементы архитектуры и тем самым помог понять архитектуру и объяснить ее воздействие на человека.

72.07

Юлиуш Журавский — Биография и профессиональная деятельность

Выдающийся польский архитектор Юлиуш Журавский родился в Кракове в 1898 году. В 1927 году закончил Варшавский политехнический институт. Докторскую степень получил в 1941 году в подпольном Политехническом институте в Варшаве. После второй мировой войны работал в проектных конторах промышленного строительства и в должности руководителя кафедры промышленной архитектуры в Краковском политехническом институте. С 1964 года — ординарный профессор архитектуры.

Профессор Журавский является автором проектов многочисленных объектов разбросанных по всей территории Польши. Многие из них пережили военные разрушения и до ныне прекрасно служат народу. Приложен перечень важнейших объектов построенных Проф. Журавским и библиография его печатных трудов.

378.9:72.01

Хенрик Бушко, Януш Балленстедт, Александер Франта, Тадеуш Пшемислав Шафер и Анджей Вайда

Помещают свои воспоминания о профессоре Журавском, учениками которого они были.

725.059.3

Мария Старухова — Проблемы перестройки общественных зданий в Кракове

В Кракове немало сооружений объектов и зданий, которые по своему внешнему виду и монументальности архитектуры, свидетельствуют о своем назначении в качестве общественных сооружений. Большинство этих зданий до сих пор используется по назначению, и их техническое состояние в большинстве случаев хорошее. И все же, несмотря на это, возникает необходимость перестройки многих

из них, хотя со времени постройки этих зданий прошло не больше 30 лет.

Причины необходимости перестройки кроются в изменившихся функциональных требованиях, которые усложнились и расширились за прошедшие 30 лет; кроме того, указанное усложнение функций приводит к необходимости более целесообразного использования строительного объема и полезной площади зданий, в частности из-за роста потребности в свободных площадях и повышенной требовательности со стороны пользователей. В некоторых случаях перестройка бывает вызвана необходимостью устранить недостатки допущенные во время строительства или проектирования здания, в частности вытекающие из подчиненности функции формы.

Общественные здания построенные в начале XX и конце XIX столетия носят в общем классический и монументальный характер. Особой монументальностью отличаются здания построенные в тридцатых годах XX столетия. Причина кроется в традиционализме архитекторов и желании выразить в архитектурных формах важность общественных функций в условиях воскрешенной польской государственности. Автор статьи подробно рассматривает комплекс архитектурных и функциональных достоинств и недостатков зданий общественного назначения, перестройка которых стала теперь необходимостью. Особое внимание обращено при этом на комплекс зданий Горно-металлургической академии, функции которой возросли до такой степени, что перестройка обуславливает правильное ведение учебного процесса. Автор статьи подробно описывает недостатки здания Академии, подчеркивает, что здание это, равно как и большинство других, установлено слишком близко транспортных магистралей города, что ныне вызывает многочисленные неудобства. Другие недостатки:

- излишняя высота этажей (например в Горно-металлургической академии все этажи имеют высоту 4,5 м, достаточную для лекционных залов но совершенно излишнюю в других помещениях),

- излишняя высота аттик, часто во весь этаж, что приводило к появлению в здании лишнего неиспользуемого этажа. Нередко такой этаж составлял до 20—25 процентов всего строительного объема здания. Подобные неправильности и несоответствия отмечаются и во многих других общественных зданиях города: школах, банках, административных зданиях.

Программа перестройки в большинстве случаев сводится к следующим основным операциям:

- упорядочение плана здания с одновременным приведением в соответствие размеров помещений с требованиями пользователя. Продольная система наружных несущих стен в большинстве случаев позволила производить перепланировку без особых затруднений,

- замена деревянных конструкций крыши и перекрытия верхнего этажа железобетонной,

- освещение темных (слепых) этажей.

Наибольшие трудности вызывает последнее требование. Дело в том, что пробивка оконных проемов в стенах „слепого” этажа существенно нарушает фасадную композицию здания и может даже обезобразить весь прилегающий участок города.

Из опыта перестройки вытекает, что осуществлять ее по частям нельзя. Необходимо решить проблему перестройки каждого здания в отдельности комплексно, то есть в объеме функции, конструкции, формы, которая может существенно повлиять на повышение или понижение художественного ранга объекта.

728.001

Анджей Латос — Гармония в планировке квартир

Краткое сообщение о научно-исследовательской работе Станции образцов интерьеров Института промышленных образцов в Варшаве, целью которой было найти ответ на вопрос существуют ли в настоящее время закономерности оптимального решения интерьеров квартир и их обстановки, и если да, то каковы эти закономерности. Предметом исследования было домашнее хозяйство сосредоточенное на одной квартирной площади. Были собраны и изучены следующие данные: жизненный уклад семьи и отдельных ее членов, материальное окружение семьи, наличие специфических связей членов семьи с квартирой. На основе антропологических изысканий были установлены типовые размеры современного жителя квартиры и составлены так называемые „функциональные карточки”, определяющие размеры (места) для выполнения отдельных функций.

В результате были разработаны типовые проекты решений внутренней планировки и обстановки различных квартир.

Роман Туниковский — Сомнения относительно проекта планировки центра города Легницы

В номере 5 нашего журнала за 1966 год была помещена статья А. Басисты п.з. „Застройка центра города Легницы — три сомнения”. Ныне автор статьи полемизирует с основными тезисами упомянутой статьи. По мнению автора существует возможность разместить обслуживающие предприятия в старинном центре города, против чего возражал А. Басиста.

Анджей Басиста — Продолжение спора на тему о застройке центра города Легницы

В своей статье автор поддерживает и углубляет тезисы высказанные в статье помещенной в № 5 журнала „Архитектура” за 1966 г.

Юзеф Ромашкевич — Конкурсы САРП № 390 на реконструкцию центра города Еленя Гура.

Описание результатов конкурса на разработку проекта планировки центрального района города Еленя Гура.

72.01:72.07(45)

Анджей Войда — Форма и конструкция в проектах архитектора Нерви
Критический обзор выдающихся работ архитектора Нерви, с анализом зависимости формы сооружения от его конструкции.

INFORMATOR PROJEKTANTA BUDOWNICTWA OGÓLNEGO, Z 5/1967.

W dziale Architektura i Konstrukcja znajdujemy pierwszą część opracowania studialnego pt.: „Studia na temat nowych projektów szkół podstawowych”, wykonywanego w ramach planu typizacji przez BPTISMB.

W tej części opracowania redakcja zapoznaje czytelników z generalnymi ustaleniami założeń, opartymi na analizie wytycznych do reformy szkolnictwa w Polsce, nowej teorii nauczania i odpowiadającego jej systemu dydaktyczno-wychowawczego oraz badaniu funkcjonalności nowych budynków szkolnych poprzez obserwację, wywiady i ankiety. Ustalenia oparto na założeniach pedagogicznych budynku szkolnego opracowanych przez dra Edwarda Fleminga w Instytucie Pedagogii. Przytoczone w opracowaniu postulaty zostały przyjęte jako odpowiadające, zreferowanym przez Zakład Kształcenia Ogólnego Instytutu Pedagogiki, wymaganiom, nie wypowiedziały się natomiast jeszcze czynniki oficjalne.

Redakcja „Informatora” prosi o przesyłanie wypowiedzi na temat publikacji.

Praca prowadzona przez autora artykułu Józefa Podgórskiego w Pracowni Budownictwa Szkolnego została zaplanowana możliwie w jak najszerszym kompleksowym ujęciu, przy współpracy najbardziej aktywnych środowisk projektowych regionu gdańskiego, wrocławskiego, krakowskiego, warszawskiego i innych, przy współpracy z Instytutem Pedagogiki w Warszawie i konsultacjach ze strony Departamentu Inwestycji Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego.

W wyniku trwającego ciągle wyczu demograficznego i nowych metod 8-letniego nauczania powstała konieczność stworzenia przestrzennie nowych, odmiennych rozwiązań architektoniczno-budowlanych szkół, dostosowanych do współczesnych ustaleń metodycznych w zakresie dydaktyczno-wychowawczym.

Rozpatrywanie problemu budynku szkolnego, jego kompozycji projektowej i wyposażenia wymaga przeanalizowania ogólnych założeń tego nowego systemu dydaktyczno-wychowawczego. Czym różni się on od dotychczas stosowanych?

Nauczanie zgodne z przebiegiem procesu uczenia się jest to nauczanie problemowe i programowe. Obejmuje ono także w szerokim zakresie pracę grupową w uczeniu się wszystkich przedmiotów, a nie tylko fizyki, chemii i biologii.

Współczesny system nauczania nie ogranicza uczenia się do lekcji. Obejmuje ono także rozwijanie zainteresowań i zamiłowań, technicznych i artystycznych uczniów poprzez prace pozalekcyjne w szkole w ramach kółek zainteresowań, dyskusyjnych klubów filmowych i telewizyjnych, prace organizacji uczniowskich, czytelnictwo i zajęcia świetlicowe. Stanowią one integralny składnik systemu.

Program budynku szkolnego, jego funkcjonalności był rozwiązywany w okresie ostatnich 30 lat w sposób niejednolity.

Z jednej strony wpływ nowych prądów pedagogicznych, wysuwających w procesie kształcenia na pierwszy plan potrzeby rozwoju ucznia oraz jego możliwości fizyczne i psychiczne, a z drugiej ogólny rozwój architektury i urbanistyki pobudzały twórców budynków szkolnych do rozwiązań. Wyrazem tego jest „Karta Budownictwa Szkolnego” opracowana przez VLA (Międzynarodową Unię Architektów). W jej opracowaniu brało udział międzynarodowe grono architektów, lekarzy i pedagogów. Oto jedno z podstawowych stwierdzeń karty:

„Szkoła jest dla dzieci. Planowanie i projektowanie szkoły zaczyna się od ucznia i kończy się na uczniu. Każdy element szkoły musi się w ten czy inny sposób odnosić do ucznia”.

Wśród współtwórców „Karty” wielu wypowiedziało się w tym duchu: np. jeden z architektów wyraził swoje postulaty następująco: „Budynek szkolny jest nauczycielem”. Dobry nauczyciel jest zajmujący, miły i pobudzający, popiera najlepsze metody nauczania, pobudza zdolność tworzenia i myślenia, daje dziecku poczucie bezpieczeństwa.

Budynek szkolny „czyni” to samo. Dziecko jest indywidualnym uczniem, ale i członkiem grupy uczącej się. Budynek powinien więc umożliwić indywidualną jak i grupową naukę w przyjemnej i swobodnej atmosferze.

Jak wyglądała sprawa budownictwa szkolnego w Polsce w ciągu ostatnich lat?

Wysunięty postulat, aby „Szkoły Tysiąclecia Polski” stały się pomnikami nie tylko wielowiekowej tradycji, ale też wyrazem postępu w dziedzinie oświaty i postępu architektonicznego był słuszny, ale tylko częściowo wykonalny, ponieważ znany był postęp architektoniczny, a nie sformułowano jeszcze, na czym polega „postęp w oświacie”.

Podobnie jak w Polsce kształtowała się sytuacja w budownictwie szkół w innych krajach Europy Wschodniej.

W krajach zachodnich stosunkowo wcześniej powstał nowy ruch w budownictwie szkół. Po drugiej wojnie światowej poświęcono tam dużo uwagi unowocześnieniu budynków szkolnych, np. w Szwajcarii, Austrii, Stanach Zjednoczonych itd.

Nowe budynki w tych krajach nie są podobne do tradycyjnych bloków o wyglądzie koszar zbudowanych w różnych stylach.

Postęp pedagogiczny i architektoniczny w budownictwie szkół można rozpatrywać w świetle następujących problemów:

- 1) usytuowanie budynku szkolnego w środowisku (miasta, osiedla, wsi),
 - 2) rozwiązanie przestrzenno-bryłowe budynku szkolnego.
 - 3) układ funkcjonalny elementów budynku i poszczególnych pomieszczeń,
 - 4) kształt i kompozycja oraz zagospodarowanie wewnętrzne pomieszczeń.
- Problem właściwego otoczenia przyrodniczego dla budynku jest niezwykle ważny. „Otwarta przestrzeń, zachęcająca do oglądania, ożywiona przez materiał, strukturę, barwę, grę światła i cieni, perspektywę na cichą, wyzwalającą od napięcia naturę, która wchodzi poprzez kwiaty do klas — to godni pomocnicy wychowawcy. Są oni poparci przez ład, symetrię, harmonię i proporcję. W jasności, przejrzystości i logice architektury... działają uszlachetniająco na instynkty ludzkie”.
- Aby mogły powstać przy szkołach place rekreacyjne wśród zieleni, niezbędne są działki szkolne odpowiednich rozmiarów. Teren przeznaczony pod budynek szkolny ma różną wielkość w różnych krajach. W USA na 1 ucznia przypada 160 m² powierzchni działki szkolnej, w Anglii — 36 m², w Austrii od 25 do 45 m², w Czechosłowacji od 21 do 40 m², w Polsce według normatywu — 20 m², w rzeczywistości od 15 do 30 m².

Poza placem rekreacyjnym i ochronnym pasem zieleni na działce szkolnej musi znajdować się miejsce na boisko wychowania fizycznego, boisko sportowe oraz teren na działkę biologiczną i ogródki personelu.

W budownictwie szkolnym występuje obecnie tendencja do odejścia od zwartego wielopiętrowego budynku koszarowego.

Doświadczenie wielu krajów wykazało, że najbardziej przydatnym budynkiem szkolnym jest budynek jednopiętrowy. Ten typ też najbardziej się upowszechnia.

Argumenty pedagogiczne, które przemawiają za jednopiętrowym budynkiem są następujące.

W budynku takim możliwe jest umieszczenie dzieci młodszych (klasy I—IV) na parterze; mogą one łatwo wychodzić na każdą przerwę do przyległego terenu rekreacyjnego. W parterowej części budynku również muszą znajdować się pomieszczenia administracyjne (kierownictwo, kancelaria) oraz gospodarcze: kuchnia i przyległa jadalnia.

Pierwsze piętro jest całkowicie przeznaczone dla dzieci starszych (klasy V—VIII), dla których przejście na teren rekreacyjny z pierwszego piętra po dwóch oddzielnych kłatkach schodowych nie jest trudnym zadaniem. Dzięki takiej organizacji znakomicie usprawniona jest komunikacja i rekreacja.

Na pierwszym piętrze mieszczą się także wszystkie pracownie specjalistyczne.

Osobnym budynkiem związanym z łącznikiem z częścią budynku szkolnego jest sala gimnastyczna z rozbieralniami i natryskami.

Niemal przy wszystkich nowoczesnych budynkach szkolnych znajdują się aule. Tu skupia się życie społeczne oraz kulturalno-artystyczne szkoły. W auli odbywają się uroczystości i rocznice narodowe i państwowe, przedstawienia, inscenizacje, koncerty, seanse filmowe. W niej odbywają się ogólne zebrania rodziców, tu też znajduje miejsce udział dorosłego społeczeństwa w akcji kulturalnej szkoły (wykłady, dyskusje, uroczystości). W auli odbywają się lekcje wychowania muzycznego (lekcje śpiewu, zajęcia chóru i praca zespołu muzycznego) oraz zajęcia i ćwiczenia w przygotowaniu przedstawień. W auli organizuje się także zabawy uczniowskie.

Budynek szkolny jest miejscem, gdzie dzieci i młodzież w okresie intensywnego rozwoju fizycznego, umysłowego i moralnego spędzają w ciągu 8 lat po wiele godzin dziennie, ogółem ok. 12 000 godzin. Okres pobytu w szkole ma decydujący wpływ na całe dalsze życie człowieka. Od organizacji bazy materialnej szkoły — od budynku i jego urządzenia zależy w dużym stopniu, jak ten czas będzie wykorzystany. Od przygotowania młodzieży do ich przyszłych zadań zależy rozwój gospodarczy i kulturalny kraju. Szkolnictwo jest więc jedną z najważniejszych inwestycji. Budynek szkolny musi być dlatego jak najwnikliwiej opracowany z uwzględnieniem kryteriów:

- 1) funkcjonalności dydaktyczno-wychowawczej, 2) estetyki, 3) higieny, 4) ekonomii.
- Najbardziej przystosowane do właściwej organizacji pracy uczniów są izby lek-

cyjne zbliżone do kwadratu, dwustronnie oświetlone. W takich izbach łatwo jest zmienić ustawienie stolików i krzesła w zależności od potrzeb nauczania przedmiotu.

Stoliki 2-osobowe i krzesła ustawia się w 4 rzędach po 5 przy nauczaniu matematyki i częściowo języka ojczystego, natomiast przy czytaniu, opowiadaniu, inscenizacji, przy ćwiczeniach rytmiczno-muzycznych — naokoło wzdłuż ścian w układzie prostokątnym lub w kole, aby uzyskać wolny środek klasy.

Od klasy III rozpoczyna się pracę w grupach czteroosobowych, co wymaga zestawienia stolików po 2 razem. Kwadratowy kształt izby lekcyjnej ułatwia przegrupowanie mebli w dowolny i najdogodniejszy sposób. Operatywne organizowanie warunków uczenia się jest zasadniczym postulatem nowej dydaktyki.

Coraz więcej szkół tworzy klasopracownie do nauczania języków, matematyki, historii, geografii i zajęć plastycznych.

W tej sytuacji w każdej klasopracowni znajdują się wszystkie pomoce do nauczania danego przedmiotu.

W związku z rozwijającym się nowym systemem dydaktyczno-wychowawczym następuje także zmiana charakteru szkoły.

Na miejsce „szkoły audytoryjnej” sięgającej czasów średniowiecza powstaje „szkoła pracy”, szkoła laboratoryjna. Stąd potrzeba takiego projektowania izb, aby mogły być „pracowniami”. Do tego celu również najbardziej przydatne są izby lekcyjne zbliżone do kwadratu.

W dalszym ciągu publikacji omawiane są podstawowe założenia do projektowania pomieszczeń gospodarczych, pracowni specjalistycznych, sali gimnastycznej itd.

Warto dodać, że przytoczone postulaty były przedmiotem dyskusji w Zakładzie Kształcenia Ogólnego Instytutu Pedagogiki i zostały przyjęte jako odpowiadające wymogom zreformowanej szkoły.

POLSKA AKADEMIA NAUK ODDZIAŁ W KRAKOWIE. SPRAWOZDANIA Z POSIEDZENIACH KOMISJI — STYCZEŃ — CZERWIEC 1966 r.

W zeszytach publikowane są m. in. prace przedstawione na posiedzeniu w dniach 25 i 26 marca 1966 r. przy współudziale Towarzystwa Urbanistów Polskich, poświęcone XX-leciu powołania służby planowania przestrzennego w województwie krakowskim.

„Problemy planowania przestrzennego na terenach osadnictwa rolnego w okresie międzywojennym” przedstawił prof. M. Odlanicki-Poczobutt.

Planowanie osiedli wiejskich oraz planowanie przestrzenne na obszarach gospodarki rolnej i leśnej w okresie międzywojennym prowadzone i realizowane było zasadniczo tylko w ramach przebudowy ustroju rolnego. Były to akcje tego rodzaju jak scalenia rolne, likwidacje serwitutów i służebności gruntowych, podziały lub zagospodarowanie wspólnot pastwiskowych i leśnych.

Dzięki zabiegom przebudowy ustroju rolnego wieś osiągała szereg istotnych korzyści, co przejawiało się w ogólnym podniesieniu produkcji rolnej i kultury. W następowały jednak również pewne ujemne skutki przekształceń struktury przestrzennej osiedli i obszarów rolnych, dokonywanych w toku przebudowy ustroju rolnego. Postawione wówczas przez polskich urbanistów tezy w planowaniu przestrzennym zwracały uwagę na uprzedmiotwienie i urbanizację, a przez to rozładowanie przedludnienia wsi — z tym jednak założeniem, że zagadnienie wsi, skupiającej zdecydowaną większość narodu, pozostawało nadal zagadnieniem naczelnym.

W ustawie scaleniowej z 1923 r. przewidziane było „ustalenie ogólnego planu zabudowania tworzącej się na podstawie scalenia jednostki administracyjnej”. Wymagano w tej samej ustawie, aby przy scaleniu gruntów były rozwijane równocześnie także zagadnienia, jak „wydzielenie gruntów na cele miejscowej użyteczności publicznej, melioracje skalanych gruntów, regulację dróg i dojazdów”.

Realizacja postulatów opracowywania planów zabudowania osiedli wiejskich w nawiązaniu do planów regionalnych i krajowych napotykała w okresie międzywojennym na poważne trudności. W tych warunkach zainteresowani specjaliści mogli prowadzić jedynie prace doświadczalne i studia naukowe, rozwijać akcję informacyjną, organizując dyskusje naukowe i techniczne oraz publikując wyniki studiów i wniosków, które w wielu przypadkach przedstawiały jak najbardziej postępowe ujęcie tematu i dotychczas nie straciły swojej aktualności.

W pracach Biura Regionalnego Planu Zabudowania Okręgu Krakowskiego z lat 1936 — 1939 można zanotować poważne osiągnięcia w dziedzinie planowania przestrzennego obszarów objętych przebudową ustroju rolnego. Przede wszystkim wykonane zostały opracowania doświadczalne na przykładzie wsi Łapsze Niżne na Spiszu, które spotykały się z pełnym uznaniem wśród władz ziemskich i w kołach urbanistycznych. Były to wytyczne dotyczące komunikacji (Droga Karpacka), rozwoju akcji lotniskowej, właściwego użytkowania terenów. Sporządzono również ogólny plan zabudowania osiedla.

Opracowano następnie metodę geodezyjnego i urbanistycznego ujęcia scalenia rolnego na obszarach górskich przy wykorzystaniu fotogrametrii, dzięki czemu można byłoby otrzymywać podkłady sytuacyjno-warstwowe oraz stosować fotointerpretację zdjęć lotniczych do studiów i projektowania. Metoda spotkała się z pełnym poparciem I Krajowego Kongresu Geodetów w lutym 1939 r., Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych oraz Związku Ziemi Górskich, a przedsiębiorstwo „Fotolot” przystąpiło do doświadczalnego zbadania metody na przykładzie wsi Zadziele w powiecie żywieckim. Niestety, wybuch wojny przerwał przedsięwzięcia, które były już daleko zaawansowane i miały być przedstawione z wnioskami pozytywnymi na wystawie Ziemi Górskich w jesieni 1939 r. w Zakopanem.

W Biurze Regionalnego Planu Zabudowania Okręgu Krakowskiego opracowano również tezy do nowelizacji przepisów o scaleniu rolnym na terenach górskich i do rozporządzenia wykonawczego w sprawie sporządzania planów zabudowania, przy przebudowie ustroju rolnego oraz zasady ustalania wytycznych z planu regionalnego, nawiązanego do planu krajowego, dla obszarów przebudowy ustroju rolnego.

Można powiedzieć, że kierunki prac i studiów Biura Regionalnego Planu Zabudowania Okręgu Krakowskiego oraz osiągnięcia w zakresie planowania przestrzennego na obszarach rolnych dotychczas nie straciły swojej aktualności i niemal całkowicie są zgodne z obecnymi założeniami kształtowania planowego zagospodarowania przestrzennego obszarów osadnictwa rolnego.

*

* * *

„Projektowanie wsi w ramach prac RDPP” to temat pracy arch. S. Ciechanowskiego i arch. Grygorowiczowej.

W ramach RDPP zadania porządkowania zabudowy wsi nie były pominięte, chociaż miały przeważnie charakter zaspokajania potrzeb doraźnych. I tak opracowywano:

- zagospodarowanie obszarów wyludnionych: plany uproszczone 46 wsi polemkowskich,
- odbudowę wsi po masowych pożarach (np. Łabowa, Trybsz, Szczucin),
- planu potrzebne przy parcelacji i organizacji Spółdzielni Produkcyjnych (np. Minoga, Czaple, Libertów),
- czy dla komasacji gruntów (Muszyna, Mszana Dolna, Jordanów),
- planu dla osiedli o specjalnych funkcjach: uzdrowisko Szczawnica, osiedla przyfabryczne i podmiejskie (np. Chełmiec, Swiniarsko Libiąż, Świerczków),
- dla budownictwa przykładowego Lubień,
- wreszcie plany wsi zabytkowych: Świątniki, Modlnica, Tylicz, Rudna, Tenczynek lub dla innych celów doraźnych: Łapsze Niżne, Gołkowice, Gilowice.

Metody opracowania były różnicowane, co może utrudniało porównywalność, ale zmuszało do samodzielnego myślenia i pozostawiało jakże cenne często plecto indywidualności projektanta.

Wszystkie opracowania charakteryzowała szczególna troska o koncepcję, o kompozycję urbanistyczno-architektoniczną.

Plany te były bezpośrednio realizowane w terenie w formie wyznaczania granic użytkowania, nadawania gospodarstw rolnych, wyznaczania terenów usługowych, budowy zagród przykładowych itp. Dawało to niezmiernie korzyści dla projektantów przez ścisłą współpracę z innymi specjalistami i przez możliwość konfrontacji projektów z ich natychmiastową realizacją. Pomimo często szkieletowej formy i częściej intuicyjnej metody opracowania, plany te zachowały swoją wartość i do dziś w postaci przede wszystkim rezerw terenowych dla celów usługowych, uzdrowiskowych, czy turystycznych, przez wyznaczenie terenów do zalesień, hal wypasowych itp.

OCHRONA ZABYTKÓW, NR 1/1967

Ochrona powietrza — ochrona zabytków — to tytuł interesującej publikacji opracowanej przez Mariana Paździora.

Na warsztacie obrad Komisji Sejmowych znalazł się projekt ustawy o ochronie powietrza. Dnia 14 kwietnia 1966 r. sejmowa Komisja Przemysłu Ciężkiego, Chemicznego i Górnictwa wspólnie z Komisją Zdrowia i Kultury Fizycznej rozpatrywały rządowy projekt ustawy o ochronie powietrza przed zanieczyszczeniem. Ogólny

projekt ustawy przewiduje obowiązki nie tylko dla zakładów przemysłowych, ale również dla użytkowników pojazdów mechanicznych.

Badania ostatnich lat wykazały, że stosunkowo mniej szkodliwy jest szybko opadający pył ze spalania węgla, aniżeli utrzymujące się długo w powietrzu pyły drobno cząstkowe (do 10 mikronów) i zanieczyszczenia gazami. Problem zanieczyszczenia powietrza w miastach przez pojazdy mechaniczne postanowiono jeszcze szczegółowo rozważyć wspólnie z Komisją Komunikacji i Łączności.

I. Sprawa ochrony powietrza jest w chwili obecnej pierwszoplanowym zagadnieniem w odniesieniu do zdrowia jednostki ludzkiej, a zajęcie się uregulowaniem rygorystycznych norm w tym zakresie jest podstawowym problemem dla całego społeczeństwa.

II. Projekt określa rejon o największym nasyceniu powietrza szkodliwymi dla zdrowia substancjami. Z konserwatorskiego punktu widzenia ważne są te okręgi, które posiadają największe i najcenniejsze zasoby architektury zabytkowej. W Polsce mamy ogółem 1202 zespoły urbanistyczne określone jako zabytkowe. Na specjalną uwagę zasługują te zespoły, których wartość wyraża się przez zaszerzowanie do grupy tzw. „O” oraz grupy „I”. Grupa najwyższej klasy — zero — obejmuje 9 zespołów miejskich: Chełmno, Gdańsk, Frombork, Kazimierz n/Wisłą, Kraków, Wrocław, Sandomierz, Toruń, Żamość. W grupie klasy I mieści się 81 zespołów urbanistycznych, rozsiadanych na terenie całej Polski. Kraków i Wrocław należą do rejonów wymienionych w projekcie ustaw i określonych jako najbardziej narażone na szkodliwe działanie zanieczyszczonego powietrza.

III. Obiekty architektury zabytkowej, zagęszczone najbardziej w obrębie murów średniowiecznych — przy ciasnej i gęstej sieci komunikacyjnej — są najbardziej narażone na szkodliwe działanie dymów i gazów spalinalowych. W dużej mierze stopniu zagrożone są wybitne dzieła architektury zabytkowej usytuowane na wolnym terenie, jeśli w najbliższym sąsiedztwie nie znajdują się źródła zadyminiania, garaże czy parkingi samochodowe. Nie tylko architektura jest narażona na niszczące działanie zanieczyszczonego powietrza. Wszelkiego rodzaju rzeźby, wchodzące w skład wystroju architektonicznego elewacji, detale architektoniczne, wolnostojące rzeźby pomnikowe i ogrodowe podlegają procesowi niszczenia.

IV. Do przyczyn zagrożenia zabytków na skutek zanieczyszczenia powietrza należy zaliczyć opady atmosferyczne. One to wraz z przenikaniem kapilarnym wody stwarzają sprzyjające warunki dla osiadania, przyczepności i przenikania pyłów drobno cząstkowych, zawierających szkodliwe związki chemiczne. Stwierdzono, że czas wysychania kamienia jest ponad dwukrotnie dłuższy niż cegły a co za tym idzie wzrasta też okres przyczepności przenikania. Stosowane obecnie środki zabezpieczające przed niszczyteliskim działaniem wilgoci nie zdały dotychczas egzaminu na tyle, aby wywrzeć korzystny wpływ na wszystkie cechy kamienia.

V. Przy spalaniu węgla następuje zanieczyszczenie powietrza bezwodnikiem siarkowym (65 — 80%), który w obecności wody zamienia się w kwas siarkawy i siarkowy. Wszelkie materiały budowlane, w których skład wchodzi węgiel wapnia, a więc marmury, wapienie, dolomity i piaskowce o lepszym wapiennym wchodzą w reakcje ze związkami obydwu wymienionych kwasów. Jeżeli przyjmujemy, że np. w Paryżu w ciągu roku ulatnia się do atmosfery ok. 200 tys. ton kwasu siarkowego, to łatwo sobie wyobrazić szkodliwość działania związków siarki na materiały budowlane, o których była mowa wyżej.

VI. Wzrost zanieczyszczenia powietrza spalinami mierzy się wzrostem taboru pojazdów wyposażonych w silniki spalinowe. W Polsce stan i wzrost ilościowy pojazdów samochodowych ilustruje następujące zestawienie: 1955 r. 349,8 tys., 1960 r. — 1113,3 tys., 1961 r. — 1310,1, 1962 r. — 1482,3 tys., 1963 r. — 1689,5 tys., 1964 r. — 1874 tys., 1965 r. — 2016,7 tys.

Przyjawszy przeciętny przrost roczny w wysokości 150 tys. pojazdów, należy mieć na uwadze przede wszystkim ośrodki miejskie. Zwiększaniu się taboru samochodowego będzie towarzyszyć zwiększanie się stopnia zanieczyszczenia powietrza gazami spalinowymi.

Lokalizacja parkingów i garaży w bliskim sąsiedztwie budowli zabytkowych jest szczególnie niebezpieczna z punktu widzenia konserwatorskiego. Rozgrzewanie silników wysokoprężnych oraz silników na paliwo mieszane jest powodem zanieczyszczenia powietrza w wysokim stopniu.

VII. Deglomeracja stała się punktem zwrotnym dla zagadnienia rozpatrywanego w niniejszym artykule. Pociągnęła bowiem za sobą przemieszczenie wielu fabryk z dużych ośrodków miejskich na tereny mniej zaludnione i zabudowane. Zaczęto już stosować urządzenia filtracyjne, a przez to zapobiegać zanieczyszczaniu powietrza dymami fabrycznymi. Pozostaje do rozwiązania palący problem narastającego zanieczyszczenia powietrza gazami spalinowymi.

Celnym przykładem braku zrozumienia ważności poruszonych tutaj zagadnień stała się sprawa parkingu na rynku w Kazimierzu Dolnym. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej wprowadziło zakaz parkowania, wybudowało obszerny parking z dala od centrum. Niestety, pod naciskiem niesłusznej opinii popartej krytyką TV (w audycji „Wielokropek”) — PMRN cofnęło zakaz. Elewacje jedynych w swym rodzaju kamienic podziwiane przez rzesze turystów będą niszczyć w przyspieszonym tempie. To samo dzieje się z kamienicami na rynku Starego Miasta w Warszawie. Poznaniu, Wrocławiu.

Postulaty, wiążące się z ochroną powietrza, w odniesieniu do zagadnień ochrony i konserwacji zabytków autor ujmuję w następujące punkty:

1. Prowadzenie ścisłych badań nad szkodliwym działaniem dymów i gazów spalinalowych na materiały budowlane w zabytkach architektury i rzeźby.
2. W zabytkowych ośrodkach urbanistycznych zwrócenie uwagi na źródła zadyminiania i domaganie się założenia urządzeń filtracyjnych.
3. Planowanie lokalizacji nowych obiektów przemysłowych w porozumieniu ze Służbą Konserwatorską.
4. Uwzględnianie w planach deglomeracji przemieszczania w pierwszej kolejności obiektów przemysłowych o wysokim wskaźniku zanieczyszczenia powietrza dymami i gazami spalinowymi z dala od zespołów lub pojedynczych, lecz cennych obiektów architektury zabytkowej.
5. Wprowadzenie zakazu ruchu pojazdów z silnikami spalinowymi w obrębie zespołów staromiejskich.
6. Wprowadzenie zakazu lokalizacji garaży i parkingów w pobliżu obiektów zabytkowych.
7. W zabytkowych ośrodkach miejskich dopuszczanie do ruchu jedynie ogumionych pojazdów o napędzie elektrycznym.

Opr. R.S.

SUBSKRIPTIONS: \$ 15.— per annum. Address: Export and Import Enterprise „RUCH”, Warszawa 1, Wronia 23, P.O. Box 194. Warszawa, Poland.

ABONNEMENTS: \$ 15.— per annum. Adresse: Entreprise d'Exportation et d'Importation „RUCH”, Warszawa 1, Wronia 23, P.O. Box 194. Notre compte: Bank Handlowy S. A., Warszawa, Polone.

ПОДПИСКА: 7 рб. 20 коп. в год. Подписаться можно во всех отделениях „Союзпечати”.

WARUNKI PRENUMERATY: Zamówienia i przedpłaty przyjmowane są w terminie do dnia 10 miesiąca poprzedzającego okres prenumeraty — przez urzędy pocztowe oraz oddziały i delegatury „Ruch”. Można również zamówić prenumeratę, dokonując wpłaty na konto PKO nr 1-6-100020. Centrala Kolportażu Prasy i Wydawnictw „Ruch”, Przedsiębiorstwo Państwowe, Warszawa, ul. Wronia 23. Cena egzemplarza — 20.— zł, prenumerata kwartalna — 60.— zł, półroczna 120.— zł, roczna 240.— zł.

Cena prenumeraty zagranicznej jest o 40% wyższa. Przedpłaty na prenumeratę zagraniczną przyjmuje Biuro Kolportażu Wydawnictw Zagranicznych „Ruch”, Warszawa, ul. Wronia 23 za pośrednictwem PKO-Warszawa, konto nr 1-6-100024. Egzemplarze bieżące oraz za lata ubiegłe można nabyć w księgarni Dom Książki — „Arkady” — Warszawa, ul. Złota 61. Egzemplarze zdezaktualizowane można nabyć w Punkcie Wysyłkowym Prasy Archiwalnej „Ruch” — Warszawa, ul. Nowomiejska 15/17 — na miejscu lub na zamówienie za zaliczeniem pocztowym.

JANUSZ BALLENSTEDT

Miesięcznik

ORGAN STOWARZYSZENIA ARCHITEKTÓW POLSKICH SARP
WYDAWNICTWO „ARKADY”
REDAGUJE KOLEGIUM: arch. Bogusław Chyliński /zastępca redaktora naczelnego/, arch. Stanisław Janicki, Renata Sosnowska /sekretarz redakcji/, arch. Tadeusz Przemysław Szafer /redaktor naczelný/, arch. Wojciech Zabłocki

Opracowanie graficzne:

Witold Janowski

Projekt okładki:

Wojciech Zamecznik

Redaktor graficzny:

Izabela Kulczyńska

Redaktor techniczny:

Magdalena Krasicka-Osęka

Adres redakcji: Warszawa, ul. Sienkiewicza 14, IV p., pokój 413, tel. 26-11-16

Adres pocztowy:

Warszawa 1, skr. poczt. 169, redakcja mies. „Architektura”

Adres administracji: Wydawnictwo ARKADY Warszawa, ul. Sienkiewicza 14

Zakł. Graf. „Dom Słowa Polskiego” Warszawa, ul. Miedziana 11

Materiał przekazano do składu 26.6.67
zam. 5432 T-56

Spis treści

DYSCYPLINA I WOLNOŚĆ /Janusz

Ballenstedt/ str. 351

PO KONGRESIE UIA str. 355

JULIUSZA ŻÓRAWSKIEGO ZASŁUGI DLA

TEORII ARCHITEKTURY /Władysław

Tatarkiewicz/ str. 356

JULIUSZ ŻÓRAWSKI ŻYCIORYS I DZIA-

ŁALNOŚĆ ZAWODOWA str. 358

DOMY MIESZKALNE W WARSZAWIE

PROJEKTOWANE PRZEZ J. ŻÓRAWSKIE-

GO I REALIZOWANE PRZED WOJNĄ

str. 360

PROFESOR ŻÓRAWSKI (H. Buszko,

J. Ballenstedt, A. Franta, T.P. Szafer i

A. Wojda) str. 364

PROBLEMY ADAPTACJI GMACHÓW

PUBLICZNYCH Z LAT 1920—1930 W

KRAKOWIE /Maria Staruchowa/ str. 366

URBANISTYKA — ARCHITEKTURA —

WZORNICTWO PRZEMYSŁOWE —

PLASTYKA /Bernard Sztatler/ str. 370

ZASADY KSZTAŁTOWANIA

MIESZKAŃ /Andrzej Latos/ str. 371

CENTRUM LEGNICY — WĄTPLIWOŚCI

CIĄG DALSZY /Roman Tunikowski/ str. 376

CIĄG DALSZY SPORU O CENTRUM

LEGNICY /Andrzej Basista/ str. 378

KONKURS NA PROJEKT

URBANISTYCZNY PRZEBUDOWY I

UPORZĄDKOWANIA CENTRUM MIASTA

JELENIĘJ GÓRY /Józef Romaszkiwicz/

str. 379

FORMY I KONSTRUKCJE W NIEKTÓRYCH

REALIZACJACH NERVIEGO /Andrzej

Wojda/ str. 386

KONFRONTACJE /opr. Andrzej Markowski/

str. 389

WYKUSZ /kolumna studencka/ str. 391

Czasami zdarza się, że czytając dzieło młodego pisarza znajdujemy myśli surowe i nieskrystalizowane, które później odnajdziemy w jednym z jego ostatnich dzieł w postaci skończonej i dojrzałej. W „Buddenbrookach” Tomasza Manna — Tonia Buddenbrook, rozmawiając ze swym niedoszłym narzeczoną, pyta się go, jaki jest cel organizacji, do której on należy, i otrzymuje odpowiedź: „Chcemy wolności”. Tonia, jakby nie rozumiała, powtarza: „Wolności?”

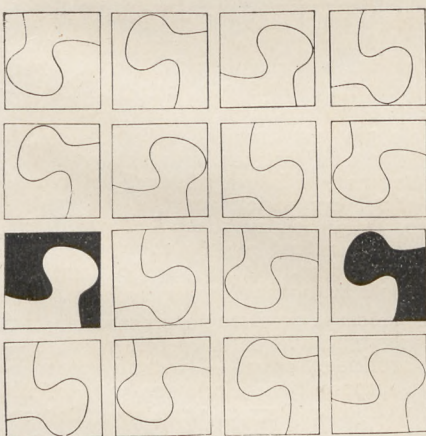
„— No tak, wolności, pojmuję pani, wolności. ... powtórzył niepewnym niezgrabnym, a jednak pełnym zapału ruchem wskazując w dal, w dół ku morzu, nie w stronę zamkniętego zatoką meklemberskiego wybrzeża, lecz tam, gdzie otwarte, lekko sfałdowane wspaniałe morze coraz węższymi, zielonymi, niebieskimi, żółtymi i szarymi smugami zlewa się nieostrzeżalnie z zamglonym horyzontem...”

Tak, młody student medycyny należący do organizacji o tak szczytnych celach nie wie, jak większość z nas, co to jest wolność i wyobraża ją sobie jako coś nieokreślonego, jako możliwość niemal unoszenia się w otwartej przestrzeni, jako mgliste i niewyraźne pragnienie zerwania wszelkich więzów.

Charles Edouard Jeanneret urodził się 6 października 1887 r. w miejscowości Chaux le Fonds w Szwajcarii. Architekt francuski Le Corbusier zmarł na atak serca (w czasie kąpieli) 27 sierpnia 1965 r. w miejscowości Roquebrune-Cap-Martin na południu Francji.

W czasie drogi na strome wzgórze słychać gwar rozmów i śmiech, które milkną, gdy stajemy na górze. Przed nami kaplica. W mrocznym wnętrzu rozmawiamy szeptem. Półmrok przecięty smugami światła. Chrzcielnica skąpana w spływającej z góry poświacie. Pochyła podłoga, w dole ołtarz surowy i prosty. W czasie otwarcia ktoś ustawił na ołtarzu kwiaty. Le Corbusier stracił je na ziemię. Powiedział: „C'est du sang!”
Niewielka, mroczna kaplica ma wymiary średniowiecznych katedr.

Przez kościół rozumiemy podłużną, wąską, wysoką nawę — przeciętą ewentualnie nawą poprzeczną. Nie zdajemy sobie sprawy, że schemat ten został wprowadzony i utrzymany przez tradycję z przyczyn ... technicznych. Wydaje się nam, że kościół jest projektowany na krzyżu, ponieważ Chrystus umierał na krzyżu, jakbyśmy nie pamiętali, że każda prosta ściana musi mieć poprzeczne usztywnienie. Niektórzy historycy sztuki twierdzą nawet, że odchylenie osi prezbiterium od osi nawy, tak częste w kościołach średniowiecznych, ma przypominać wiernym, że Chrystus umierał na krzyżu przechylając głowę w jedną stronę. Odchylenie prezbiterium od osi (i to nie zawsze w tę samą stronę) i wiele innych nieregularności w rzutach kościołów średniowiecznych było prawdopodobnie wynikiem zupełnego braku teodolitów w średniowieczu i poważnych trudności w wytyczaniu rzutu poziomego. Istniejące poglądy na temat pochodzenia tradycyjnej formy kościoła wynikają z niezrozumienia trudności konstrukcyjnych, z jakimi musieli się borykać nasi przodkowie. W średniowieczu i długo potem nie potrafiono przekroczyć większej rozpiętości niż 7—8 metrów (oczywiście były wyjątki) i jeżeli zachodziła konieczność pomieszczenia większej liczby wiernych pod jednym dachem, to jedyną możliwością (i najłatwiejszą) było zastosowanie korytarza-nawy. Wystarczy przejrzeć projekty

kościół od początku XX wieku, aby stwierdzić, że prawie wszystkie trzymają się schematu korytarza, który realizują w żelbecie, tzn. w materiale, który daje większe niż kamień możliwości. Budowanie współczesnego kościoła z żelbetu na rzucie historycznym prowadzi nieuchronnie do przykrych skojarzeń z halą fabryczną. Katedry średniowieczne i kaplica w Ronchamp rozwiązują ten sam problem, stosując jedynie inne środki.

Kaplica w Ronchamp jest wielkim odkryciem, lecz jest to odkrycie proste. Wielkość Le Corbusiera polega na tym, że w każdym zadaniu, które rozwiązywał, potrafił dojrzeć jego istotę.

W pierwszym ćwierćwieczu XX w. następuje zmiana w metodach budowania. Zmiana jest następstwem nowych możliwości, które daje nowy materiał: żelbet. Początkowo nowe idee rozwijają się w ZSRR (suprematyzm i konstruktivism — 1917 r.), później w Niemczech (Bauhaus-Dessau — 1919 r.) i wreszcie we Francji (funkcjonalizm — 1922 r.). Funkcjonalizm — w stosunku do innych prądów — podkreślał, że istotną cechą architektury jest jej użyteczność. Podstawą funkcjonalizmu było proste i elementarne stwierdzenie, że architektura ma służyć człowiekowi.

W 1927 r. — w związku z rozbudową osiedla Weissenhof — Le Corbusier ogłasza w czasopiśmie „Bau und Wohnung” tzw. pięć punktów nowoczesnej architektury. Są to: słup, taras na dachu, rzut wolny, okno poziome i wolna fasada. Ideę zawartą w tych pięciu punktach można przedstawić następująco: dotychczas stropy budynku spoczywały na murach, teraz zamiast murów nośnych stosujemy słupy żelbetowe, a więc parter budynku nie musi być zabudowany, dom może stać na słupach, a na dachu zakładamy ogród, aby utrzymać w wilgoci izolację poziomą.

(W 1923 r. Le Corbusier pisał: „Jeżeli chcesz mieć czysty sufit bez zacieków, to załóż ogród na dachu, ale nie zapomnij odprowadzić wodę deszczową przez środek domu”).

Dzięki słupom otrzymujemy rzut wolny, a ściany działowe nie przenoszą już żadnych obciążeń i można je kształtować dowolnie. Układ konstrukcyjny usuwa tradycyjne okno, umożliwiając osłabienie elewacji poziomymi pasami, co daje lepsze naświetlenie wnętrza. Wreszcie — fasada może być kształtowana dowolnie.

Te pięć punktów było stwierdzeniem nowych i realnych możliwości, a w okresie kiedy wzorowanie się na formach historycznych było jeszcze dość powszechne — wskazywało nową drogę. Podobnie lapidarnie i jasno formułuje Le Corbusier podstawowe prawa urbanistyki. Podział funkcji urbanistycznych, który stosujemy powszechnie nawet w codziennych rozmowach na: mieszkanie, pracę i wypoczynek — zawdzięczamy Le Corbusierowi. Zasada rozdzielenia ruchu pieszego i kołowego, pojęcie miasta-ogrodu, zielonej fabryki — to wszystko idee, które stworzył, to możliwości, które dojrzał. Le Corbusier wypowiada ogólne zasady, ale nie popełnia akademickiego błędu, tzn. nie projektuje idealnego miasta. Wszystkie jego projekty urbanistyczne odnoszą się zawsze do konkretnej sytuacji (Paryż, Barcelona, Algier, Genewa, Sztokholm, Anvers, Neamurs, Hellocourt, Zlin, Rio de Janeiro, Buenos Aires, Saint Die, La Rochelle). Wielki okres twórczości przypada na lata powojenne; oto główne etapy: blok marsylski, kaplica Ronchamps, stolica Pendżabu i Wydział Architektury w Harvard.

Prawie każdy projekt jest odkryciem. Weźmy dla przykładu tylko dwa projekty, na których — łatwiej niż na innych — można przedstawić istotę odkrycia.

Blok marsylski

Każdy z nas ma w pamięci różne mieszkania, w których bywał. Jeżeli przypomnimy sobie kilka z nich, to może spostrzeżemy, że niektóre kojarzą się nam z jakimś nieuchwytnym, a nie zawsze przyjemnym zapachem. Czasami jest to zapach starych mebli, starych książek, a czasami po prostu zapach kapusty. Mieszkania można podzielić na dwa typy: mieszkania przewietrzane na przestrzał i mieszkania, których w ten sposób nie można przewietrzyć. Jeżeli mieszkanie jest przewietrzane na przestrzał, to w przypadku przypalenia kapusty wystarczy otworzyć okno na parę minut. Wie o tym każda dobra gospodyni. Jeżeli mieszkanie nie jest przewietrzane na przestrzał, to nawet kilkugodzinne wietrzenie nie usunie przykrego zapachu.

Jeżeli projektujemy budynek przeznaczony na mieszkania, to uzyskanie dobrze przewietrzanych mieszkań jest bardzo trudne. Są jeszcze inne trudności. Klatki schodowe w bloku mieszkaniowym nie są ekonomicznie wykorzystane. Na klatce schodowej nie spotyka się ludzi, a jeżeli się spotyka, to rzadko. Ekonomista powie, że jedna klatka schodowa na dwa, trzy albo nawet cztery mieszkania w kilkupiętrowym budynku, to przestrzeń niewykorzystana, bo klatka schodowa „nie pracuje” wydajnie. Próbowano temu zaradzić przez grupowanie większej liczby mieszkań wokół jednej klatki albo przez zastosowanie galerii zewnętrznych, z których można wejść do większej ilości mieszkań. Wszystkie rozwiązania tego rodzaju prowadzą do pogorszenia standardu mieszkań i do gorszych warunków przewietrzania. W bloku marsylskim zagadnienie przewietrzania i wykorzystania klatek schodowych zostały rozwiązane jednocześnie! Blok marsylski ma wewnętrzny korytarz (Le Corbusier nazywa go „ulicą wewnętrzną”), a klatka schodowa obsługuje więcej mieszkań, bo mieszkania są dwupoziomowe i w ten sposób przechodzą na wylot przez korpus budynku. Le Corbusier dostrzegł to, co jest istotą bloku mieszkaniowego, co jest w nim najważniejsze. Architektura bloku marsylskiego jest w dużym stopniu następstwem tego odkrycia.

Pawilon Philipsa

W wieku XX powszechnym zjawiskiem stały się wystawy. Powstała specyficzna architektura wystawiennicza. Architekci projektowali pawilony, które można łatwo przewozić w częściach, składać i rozbierać. Charakterystyczną cechą tej architektury jest krótki żywot, a więc powinna to być architektura bardzo tania, a nie tylko łatwa w montażu. Prefabrykowany pawilon, który przewozi się w częściach i następnie montuje, nie jest tani, a założenie o wielokrotnym użyciu nie jest realizowane w praktyce. Istnieje zasadnicza różnica między budynkiem wykonywanym bezpośrednio na danej parceli a budynkiem, który należy przewieźć w częściach i następnie zmontować. W pierwszym przypadku wykonujemy jakąś część budynku, a następnie dopasowujemy do poprzedniej; w drugim — wszystkie części muszą być bardzo dokładnie wykonane. Różnica w kosztach jest duża. Większość pawilonów na wystawę w Brukseli była wykonana w krajach, które brały udział w wystawie, inne były wykonywane na miejscu, ale metodami tradycyjnymi — w konstrukcji żelbetowej, stalowej, a nawet drewnianej. Pawilon Philipsa został wykonany na miejscu z siatek stalowych, niedużej ilości zbrojenia, cementu i piasku jako cienkościenne łupina pokryta aluminiową powłoką ochronną o podwójnej krzywiźnie, która może być cienka, a mimo to jest bardzo sztywna (o podwójnej krzywiźnie, tzn. że w każdym punkcie takiej powierzchni dwa prostopadłe do siebie przekroje są krzywymi o tej samej krzywiźnie, przy czym jedna jest skierowana

wklęsłością ku górze, a druga wklęsłością do dołu). Forma pawilonu jest więc konsekwencją nowej i bardzo taniej metody wykonawstwa. Pawilon Philipsa w porównaniu z innymi pawilonami był konstrukcją prowizoryczną i różnił się od nich nie tylko formą, ale i kosztami.

Największe nazwiska nauki są związane z prostymi odkryciami, jak na przykład z wyjaśnieniem drogi, po której spada kamień, z wyjaśnieniem kształtu, który przyjmuje zawieszony łańcuch, albo kolorów, którymi mieni się bańka mydlana.

Być może największym odkryciem Le Corbusiera jest to, że architekt zawsze zaczyna od nowa. Zawód architekta polega na odkrywaniu.

Śmiercią architektury jest rutyna, bo idzie w parze w bezmyślności, której rezultatem są osiedla i miasta zbudowane z identycznych i przez to nudnych domów.

Forma architektoniczna ma służyć człowiekowi nie tylko w sensie funkcjonalnym, a człowiek, zwłaszcza w tym świecie, w którym obowiązują prawa seryjnej produkcji, ponad wszystko potrzebuje urozmaicenia.

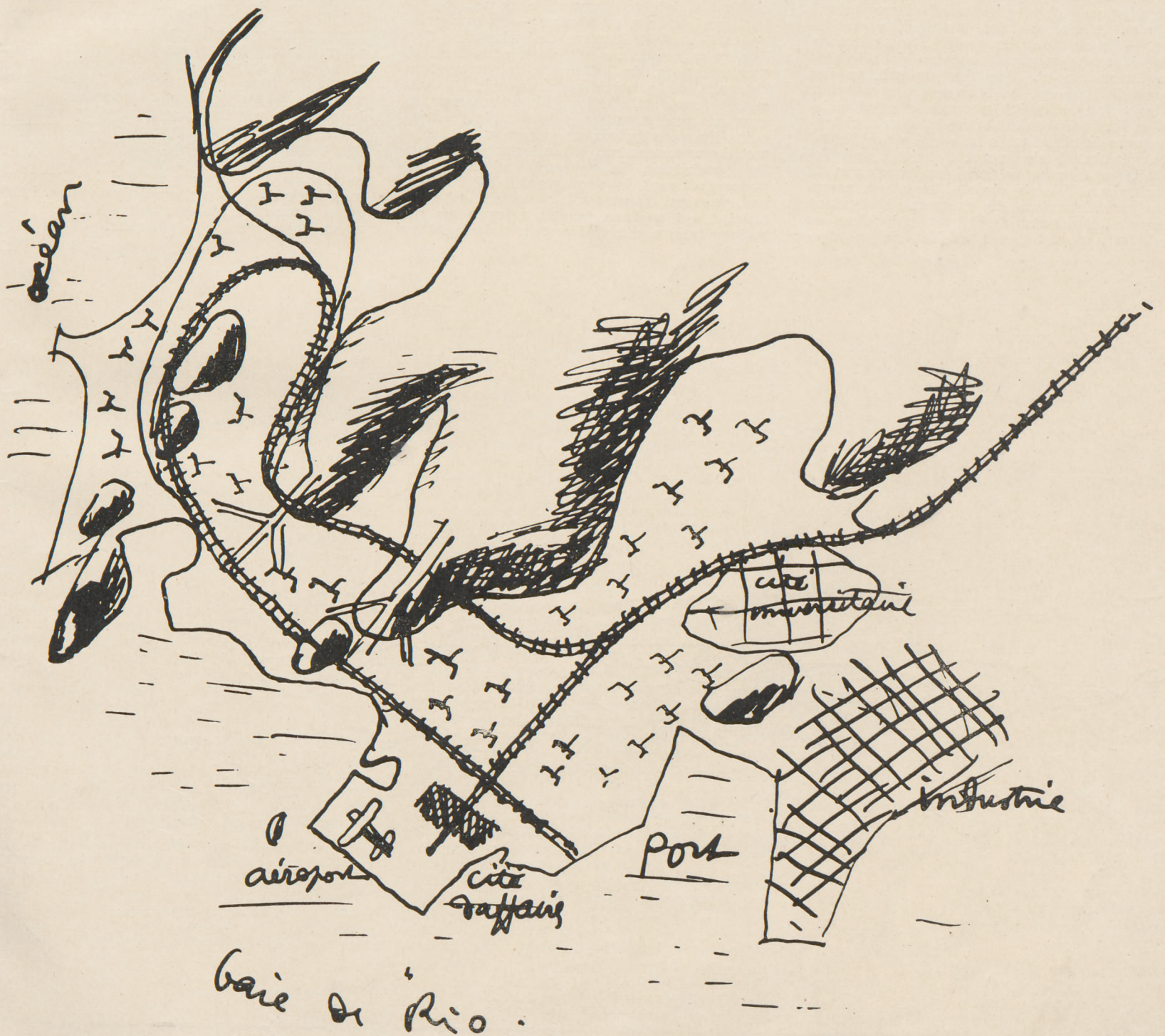
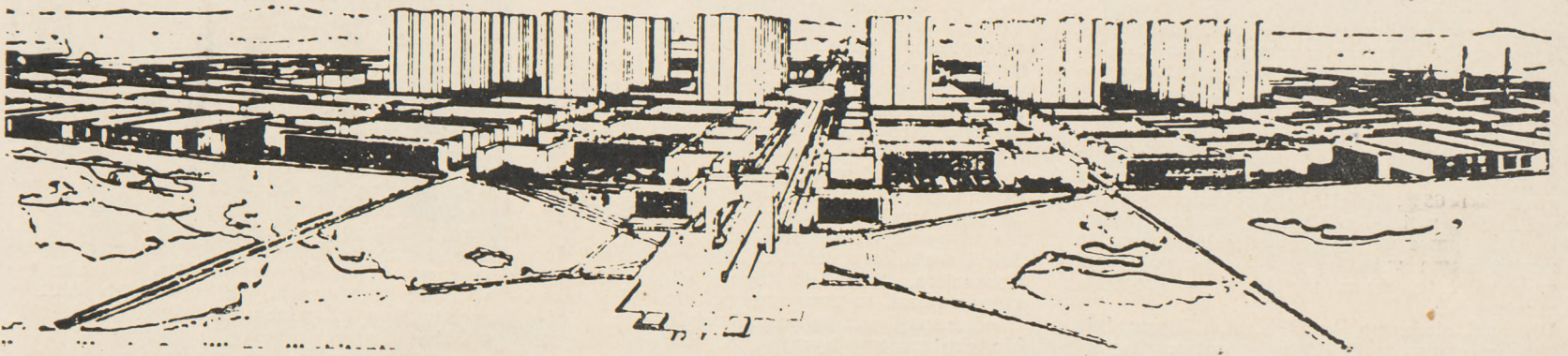
Przez wiele lat był uważany za dziwaka i fanata. Wielu architektów nie mogło mu darować, że nie skończył studiów akademickich. Krytyka „kolegów” była czasami bezlitosna. Gaston Bardet, w książce pt. „Nouvel urbanisme” wydanej w 1948 r., pisał: „Le Corbusier jest bez wątpienia wielkim rzeźbiarzem kubistą, ale nie jest architektem” (miał rację, jeżeli architektem jest ten, kto skończył studia). Le Corbusier miał za młodych lat zostać zegarmistrzem. Przypadek zrzucił, że znalazł znajomego, który powierzył mu budowę domu. Młody Charles zabrał się do roboty. To był jego pierwszy dom. W ten sposób sam, bez niczyjej pomocy, poznał prawa budowy.

W czasie włóczęgi po Europie pracował u rozmaitych architektów. Miał szczęście spotkać — w ciągu krótkiego czasu — ważniejszych architektów europejskich: Hoffmana w Wiedniu, Garniera w Lyonie, Perreta w Paryżu, Behrensa w Berlinie.

W podróży dotarł do Grecji i Turcji. W 1917 r., tzn. w wieku lat trzydziestu, osiada w Paryżu i tam styka się z kubizmem. Zajmuje się malarstwem i przystaje do ruchu L'Esprit Nouveau. Zaczyna pisać. Krótko potem powstają pierwsze projekty urbanistyczne, jak np. plan miasta dla trzech milionów mieszkańców. W roku 1922, kiedy Paryż posiadał 250 tysięcy samochodów, Le Corbusier przestrzegał przed trudnościami, jakie spowoduje dalszy i nieuchronny rozwój tego środka lokomocji i proponował środki zaradcze. Dziś wielkie metropolie duszą się od samochodów. Paryż ma blisko dwa miliony pojazdów i najszybszym obywatelem jest skromny posiadacz roweru.

W sprawozdaniu architekta M. Puteaux na posiedzeniu Rady Ministerstwa Zdrowia we Francji z dnia 11 października 1948 r. znajdujemy wniosek o zatrzymanie budowy tzw. bloku marsylskiego jako „sprzecznego z zasadami higieny” i „grożącego zdrowiu przyszłych mieszkańców”.

Wydana parę lat temu książka socjologa francuskiego, profesora Chombart de Lauwe, przedstawia materiał porównawczy z badań przeprowadzonych w trzech osiedlach mieszkaniowych na terenie Francji. Z badań tych wynika, że ze względu na warunki życia mieszkańców blok marsylski znajduje się na pierwszym miejscu. W tej samej książce znajduje się analiza składu procentowego mieszkań jedno-, dwu-, trzy- itd. pokojowych w

osiedlach mieszkaniowych. Autor po analizie dochodzi do wniosku, że w każdym osiedlu powinno być najwięcej mieszkań czteropokojowych, gdyż mieszkania mniejsze są z góry skazane na przeludnienie. Zestawienie procentowe liczby mieszkań czteropokojowych w badanych osiedlach wygląda następująco: osiedle Petit Clamart 25%, osiedle Benaugé 25%, blok marsylski 65%. Jeżeli Le Corbusier postąpił zgodnie z wnioskiem, który wyciąga Chombart de Lauwe po przeprowadzeniu analizy, to musiał o tym wiedzieć. A więc po prostu przemyślał to, zanim się zabrał do projektowania.

Wydana niedawno książka pt. „Przewodnik Nowoczesnej Architektury” (autor: Reyner Banham, wydawnictwo: Architectural Press, London), pod hasłem „Chandigarh” zawiera napastliwą krytykę projektu stolicy Pendżabu. Napaści tych było więcej. Było ich tak wiele, że premier Indii, J. Nehru przesłał do redakcji Architectural Forum list otwarty, w którym napisał, że „Chandigarh jest wielkim dziełem”. Architekci nazywali Le Corbusiera poetą, rzeźbiarzem lub malarzem. Malarze mówili o nim, że nie powinien malować, a rzeźbiarze — że nie powinien rzeźbić. Spotkałem architektów, którzy po zapoznaniu się z książką Le Corbusiera pt. „Modulor” mówili, że jest matematykiem. Le Corbusier jest przykładem integracji tych dwóch pozornie różnych dziedzin: sztuki i nauki. Jest on ideałem architekta przyszłości. A może nie tylko architekta? Kiedyś ukazał się zeszyt „Architectural Forum”, poświęcony w dużej części pracom Le Corbusiera. Tak się złożyło, że z tym zeszytem zawędrowałem do pracowni stolarskiej. Zeszyt „Architectural Forum” położyłem na jednym z warsztatów i wdałem się w pogawędkę.

Jeden ze stolarzy zaczął przeglądać czasopismo, pozostali skupili się wokół. Kartki czasopisma przewracały się szybko, do strony, na której rozpoczynał się artykuł z fotografiami realizacji Le Corbusiera. W stolarni było cicho. Każda kartka była oglądana przez kilka minut. Patrzałem na ich twarze; były skupione i poważne. Jeden z nich powiedział: „Tak, to jest architektura”. Teraz myślę, że ta scena w krakowskiej stolarni byłaby dla niego najwyższą nagrodą.

Jeżeli weźmiemy do ręki „Prace zebrane” Le Corbusiera, jeżeli do tego dodamy książki, które napisał, to powstanie pokaźna biblioteka współczesnej architektury. Przeglądając tę bibliotekę możemy ogarnąć drogę, którą w swym pracowitym życiu przemierzył — od pierwszych domów pod Paryżem po całe kompleksy budynków i od skromnych założeń programowych domku jednorodzinnego po bogactwo tematyczne fabryk, kościołów, klasztorów, stadionów, pałaców... Wystarczy zestawić dwa projekty: jeden z wczesnego okresu twórczości, drugi z okresu powojennego, kiedy każdy element architektoniczny staje się w jego rękach rzeźbą. Lecz co oznacza — w tym przypadku — rzeźba? Oznacza, że budynki Le Corbusiera są zasadniczo odmienne od wszystkich współczesnych, że odbiegają od przyjętych kategorii, od powszechnego... banału. W jaki sposób forma stała się w jego rękach posłusznym narzędziem, mimo że pozostała funkcjonalna i zawsze logicznie wynikała z materiału, metody wykonawstwa i konstrukcji? Czy można powiedzieć, że panował nad formą, że podporządkował ją swej woli? Nie! Panował nad prawami konstrukcji, materiału, użyteczności i nad wieloma innymi, których nie potrafimy tutaj wyliczyć i w tym świecie, który

poznał bez reszty, poruszał się z absolutną swobodą. Zdobył wolność tworzenia.

Podkreśla się rozległy wpływ Le Corbusiera na architekturę XX wieku, a w szczególności na architekturę Brazylii i Japonii. Wpływy te rzeczywiście istnieją, ale przyczyny są mniej powierzchowne. Każdy obiekt architektoniczny wykonywany w żelbiecie na mokro może być podobny do dzieł Le Corbusiera, może nasuwać skojarzenia z jego architekturą — po prostu dlatego, że Le Corbusier pierwszy odkrył i zastosował prawa tej metody. Jeżeli mówimy o podobieństwach, trzeba także powiedzieć o różnicach. We wszystkich dziełach architektury XX wieku, które wydają się nam podobne do architektury Le Corbusiera, brak przeważnie tego, co jest zawsze obecne w dziełach Mistrza, brak... dyscypliny!

Jak to? Dyscyplina i swoboda w operowaniu formą? Dyscyplina i Wolność?

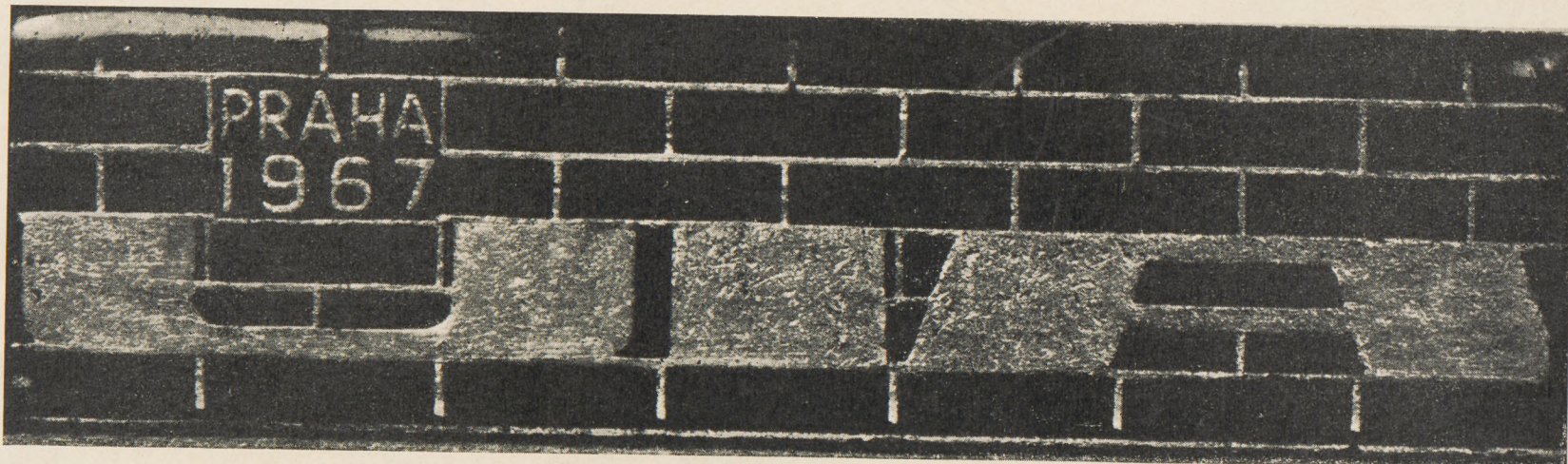
W swoim, jak sam je nazywa, „starczym dziele” Tomasz Mann opisuje rozmowę między kompozytorem Adrianem Leverkühnem a profesorem filozofii Serenusem Zeitblomem. Leverkühn mówi o dyscyplinie twórczej, którą artysta przyjmuje przed tworzeniem, a Zeitblom zauważa, że w tym przypadku artysta „przystępując do pracy twórczej nie byłby już swobodny”. Leverkühn replikuje: „Skrępowany przez porządek, który sam sobie narzucił, a więc wolny”.

Patrząc na drogę, którą przebył Le Corbusier, musimy schylić głowę przed dyscypliną, którą sobie narzucił i możemy mu zazdrościć wolności, która była jego udziałem.

Człowiek i jego środowisko

Katowice
22–27 czerwiec
1967

Międzynarodowe Seminarium Architektury Obiektów Sportowych i Turystycznych zorganizowane zostało przez SARP wspólnie z komisją UIA. Seminarium poświęcono zagadnieniu związanemu z rolą i znaczeniem kultury fizycznej w rozwoju współczesnego społeczeństwa. Temat ten jest przedmiotem żywych dyskusji w naszym Stowarzyszeniu, w dążeniu do naszkicowania wizji przyszłego człowieka, przyszłego społeczeństwa, przyszłego świata. Rola wychowawcza sportu jest dziś powszechnie doceniana. W obecnym rozumieniu sport nie tylko umożliwia spełnienie aspiracji nielicznych najlepszych, ale przede wszystkim jest środkiem do osiągnięcia równomiernego rozwoju struktury człowieka.

Współczesna cywilizacja niesie każdemu człowiekowi i całemu społeczeństwu wiele niebezpieczeństw. Stwarzając nowe ułatwienia i udogodnienia techniczne, zmniejsza jednocześnie potrzebę osobistego wysiłku fizycznego, niezbędnego dla pokonania naturalnych przeszkód i przeciwności przyrody. Warunki obecnego życia sprzyjają niewydolności fizycznej całych grup społecznych, powodują szerzenie się chorób układu nerwowego, układu krążenia, wyradzanie się człowieka. Architekt współczesny, kształtujący tło przestrzenne dla rozwoju społeczeństwa ludzkiego, ma szczególne obowiązki, może bowiem oddziaływać na formy życia człowieka, na jego wszechstronny rozwój.

Cenny wypoczynek, rekreacja świąteczna i codzienna, ich formy oraz ustosunkowanie funkcjonalne i przestrzenne do miejsca zamieszkania i miejsca pracy — to tematy czekające jeszcze dziś na opracowanie naukowe socjologów i lekarzy, psychologów i architektów, to tematy, których przedyskutowanie stało się pilną potrzebą.

Henryk Buszko
architekt
Prezes SARP

Praga
3–7 lipiec
1967

Powinniśmy dowieść, że dbałość o środowisko, w jakim żyje człowiek, jest już obecnie uwzględniana w ekonomicznym i socjalnym planowaniu programów docelowych. Zdajemy sobie sprawę, że rozwój różnych form i wyrazów życia wymaga jasnego i elastycznego ich rozmieszczenia przestrzennego drogą rozwiązywania problemów w skali aglomeracji, regionów, krajów i nawet kontynentów:

— Musimy wyjaśnić obecny stosunek do starzych zasobów, moralną odpowiedzialność za utrzymanie w całości ponadczasowych wartości zespołów historycznych i równocześnie problemy adaptowania ich dla celów obecnych i przyszłych:

— Musimy zbadać konflikt istniejący między problemami jakości i ilości inwestycji mieszkaniowych; między indywidualnymi potrzebami i społecznymi możliwościami; między funkcją mieszkaniową i innymi elementami środowiska człowieka.

— Musimy przeanalizować wpływy produkcji przemysłowej na środowisko, na ludzi w czasie ich uczestnictwa w procesie produkcyjnym, jak również w ich codziennym życiu. Należy tu podkreślić odpowiedzialność inwestorów przemysłu za wpływ, jaki ich inwestycje wywierają na środowisko potrzebne człowiekowi do życia.

— Musimy dowieść, że istnieje konieczność zaprzestania bezkompromisowego naruszania istoty środowiska naturalnego, co może być osiągnięte przez wielostronną ochronę wartości naturalnych i krajobrazowych.

Jeżeli nam się uda choć w części wyjaśnić wszystkie te, jak również i inne pytania, a jestem przekonany, że tak będzie, to pokonamy więcej niż połowę drogi wiodącej do nowych wartości środowiska, sprawiając, że architektura stanie się jego współtwórcą.

Jiří Novotný architekt
Referent generalny IX
Międzynarodowego
Kongresu UIA

Bratysława
10–12 lipiec
1967

Mamy nadzieję, że będziemy mogli zapoznać naszych gości z bieżącymi i przyszłymi potrzebami naszego małego 4-milionowego narodu, który stara się brać czynny udział w kulturalnym rozwoju Europy i w ostatnich dziesięcioleciach rozwija szczególnie aktywną działalność. W 1945 r. w Bratysławie liczącej wówczas 150 tys. mieszkańców rozpoczął się proces koncentracji przemysłu i jednocześnie silny wzrost liczby ludności, która obecnie osiągnęła 300 tys.

Ale również i mniejsze miasta, które do niedawna liczyły zaledwie po tysiąc mieszkańców, rozrosły się w dziesięciolecie w dziesięciotysięczne ośrodki przemysłowe. Reforma rolna zapoczątkowała zasadniczą przebudowę struktury osiedleńczej kraju. Wreszcie walory krajobrazowe, zwłaszcza terenów górskich, stwarzają warunki dla rozwoju wyjątkowo atrakcyjnych centrów turystyki.

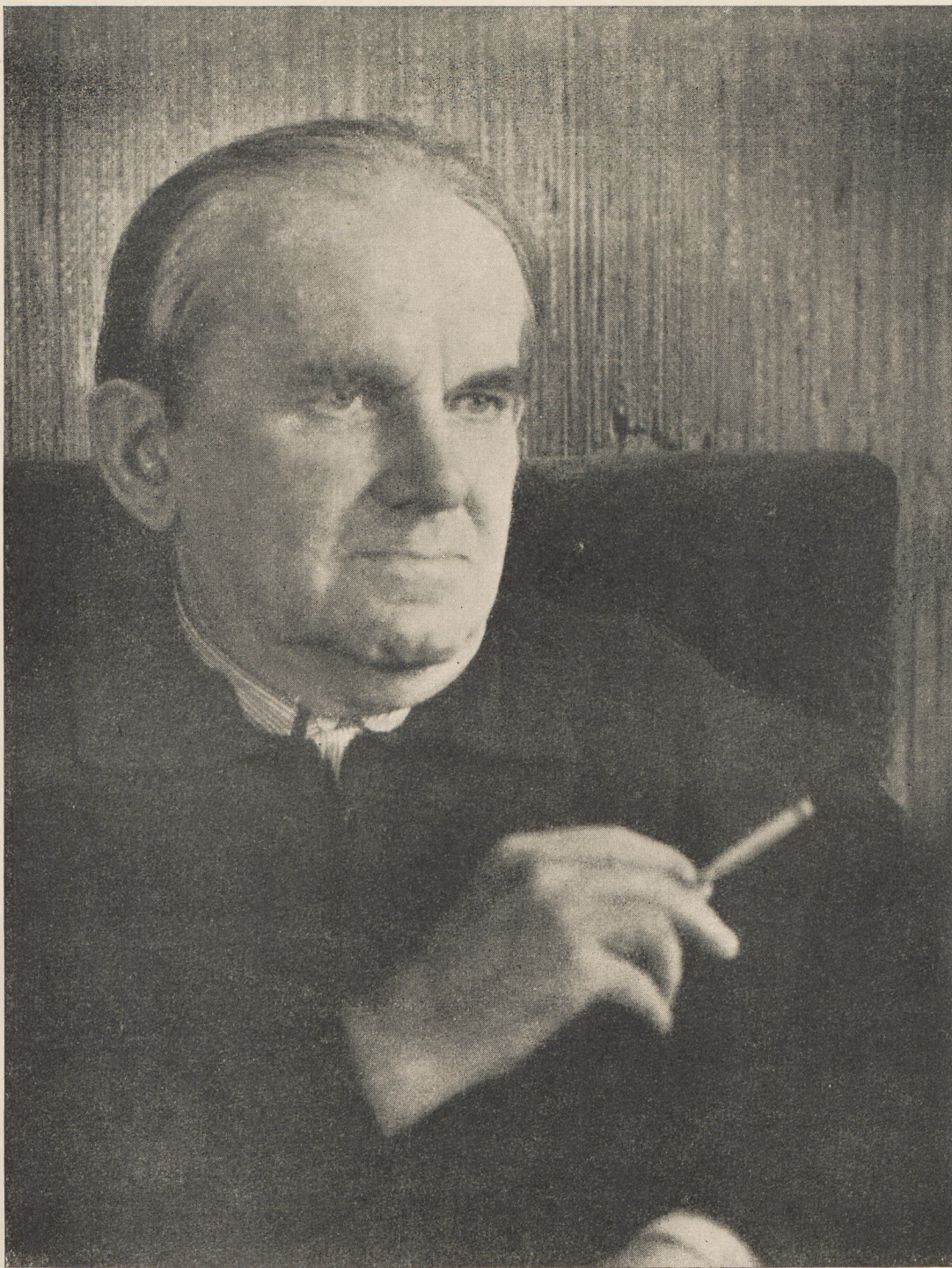
Wszystko to stawia przed słowackimi architektami trudne i skomplikowane problemy, bardzo ciężkie do rozwiązania i nakładające wielką odpowiedzialność. Chcemy pokazać naszym gościom, że staramy się robić wszystko co leży w naszych możliwościach, aby wypełnić stojące przed nami zadania w jak najlepszy sposób. Wyniki międzynarodowego konkursu na rozwiązanie południowych obszarów peryferyjnych miasta powinny przyczynić się do naświetlenia różnych problemów związanych z jego rozwojem.

Prof. inż. arch. Józef Lacko
Przewodniczący Stowarzyszenia Słowackich Architektów

Prof. dr inż. arch. Emanuel Hruška, Dr. Sc.,
Przewodniczący Urbanistycznej Sekcji Stowarzyszenia Słowackich Architektów

Juliusza Żórawskiego zasługi dla teorii architektury

WŁADYSŁAW TATARKIEWICZ

Można sporządzić wspaniałą listę architektów, którzy nie tylko budowali, ale także o budowaniu pisali. Zaczynamy ją od Witruiusza, którego „Dziesięć Ksiąg o Architekturze” jest najdawniejszym przechowanym dziełem pisarskim architekta o architekturze. Ale on sam pozwala listę tę poprowadzić dalej w przeszłość, zestawia bowiem spis swych poprzedników, którzy pisali o architekturze, analizowali jej dzieła, obliczali jej doskonałe proporcje. Spis ten obejmował Filona, Silenusa, Teokrydesa i wielu innych.

W wiekach średnich architektem interesującym się teorią, w szczególności geometrycznymi podstawami swej sztuki, był Villard de Honnecourt. Uwagi jego pozostały w manuskrypcie; dopiero w XV w. średniowieczni majstrowie mogli ogłaszać swe prace: M. Roriczer, H. Schmuttermayer, L. Lachner wydrukowali wtedy książki o architekturze. A w tym samym wieku we Włoszech zaczął się poczet znakomitych renesansowych teoretyków archi-

tektury: zaczął się od wiekiego Albertiego, w XV w. pisał również Antonio Filarete, w XVI — Sebastian Serlio, Piotr Cataneo, Vignola, Palladio.

Niebawem na listę wchodzi też wybitni Francuzi: w XVI w. Delorme, w XVII — Félibien, Claude Perrault, Blondel starszy, w XVIII — Blondel młodszy, Briseux, Laugier. Z architektów XIX w. na liście tej figuruje Niemiec Semper, a z XX w. Austriak Loos i Szwajcar Le Corbusier, nie licząc wielu mniej sławnych. Z Polaków na liście są: Stanisław Solksi, Bartłomiej Wąsowski, Piotr Aigner, Julian Ankielwicz. A także — Juliusz Żórawski. Niech poświęcone mu w niniejszym numerze łamy będą jednocześnie okazją uroczystego wprowadzenia go na tę listę architektów-pisarzy, architektów-teoretyków, architektów-myślicieli. Można wśród tego grona wyodrębnić przynajmniej trzy grupy. Do jednej należą ci, co zanotowali i przekazali poszczególne swe uwagi i doświadczenia o sztuce architekta: taki-

mi byli Villard czy Solksi. Do grupy drugiej należą ci, co swe uwagi i doświadczenia także scalili, zebrali w ogólną teorię architektury, przyłączając się do takiego czy innego poglądu: tak było w wypadku nawet tak znakomitych architektów, jak Palladio czy starszy Blondel, którzy przyłączyli się do klasycznej tradycyjnej teorii. Wreszcie, do trzeciej grupy należą ci, co stworzyli własną teorię, własne rozumienie architektury: takim był Alberti (mimo że siedł za Witruiuszem), Perrault, Semper, Loos czy Le Corbusier. I do tej trzeciej, najważniejszej historycznie, najznakomitszej grupy należy Juliusz Żórawski. O tym, co zbudował, powiedzą inni; tu niech będzie mowa o tym, co napisał: nie o jego architekturze, lecz o jego teorii architektury. Zamierzenie to może się wydać przedwczesne, bo pisarskie opus magnum Żórawskiego nie jest jeszcze dostępne dla czytających. Jednakże — dla ocenienia jego wkładu w teorię architektury wystarcza jego mniejsza, wcześniejsza praca, zawierająca myśl dużej wagi.

Jest to praca dość już dawna, obmyślona jeszcze w czasach okupacji. Była wówczas dysertacją doktorską autora, a zaraz po wojnie stała się przedmiotem jego wykładów na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Ukazała się w druku dopiero później: najpierw w obszernym 50-stronicowym skrócie w I Roczniku „Estetyki” w 1960 r. pt. „Spoistość i swoboda w architekturze”, a niebawem w obszerniejszej postaci, w książce „O budowie formy architektonicznej” w r. 1963. U podstaw jej był pomysł oryginalny, a jeden z tych, które musiały być wypowiedziane, bo nieuchronnie prowadził do niego rozwój teorii architektonicznej. Niebawem powzięli go też inni estetycy Europy i Ameryki.

Pomysł ten jest tak dobrze znany nie tylko wśród uczniów Żórawskiego, ale także w szerszych kołach teoretyków, że nie ma powodu go tu szerzej rozwijać. Zwłaszcza, że żaden referent nie zdołałby zrobić tego tak doskonale, jak to zrobił sam twórca pomysłu, którego siła leży nie tylko w powzięciu oryginalnego pomysłu, ale także w znakomitym jego rozwinięciu, zastosowaniu, zegzemplifikowaniu. Referent uczyni dość, gdy wskaże miejsce, jakie praca Żórawskiego zajmuje w rozwoju teorii architektonicznej.

Można wprowadzić powiedzieć, że myśl przewodnia jego estetyki architektonicznej jest bardzo stara, sięga starożytności, była już wypowiedziana przez wielkiego Arystotelesa. Stagiryta twierdził mianowicie, że człowiekowi może podobać się jedynie to, co jest dlań uchwytne, co nie przekracza możliwości jego umysłu, zmysłów, pamięci; i musi się z faktem tym liczyć kto wytwarza jakiegokolwiek przedmiot, czy to będą budowle, czy utwory poetyckie. Myśl Żórawskiego jest właściwie ta sama co Arystotelesa przed dwoma i pół wiekami. Ale: myśl Arystotelesa poszła w zapomnienie na stulecia, a nawet tysiąclecia. Jeśli praktycy się do niej stosowali, to teoretycy o niej nie wspominali. Wróciła do niej dopiero nowsza estetyka, stosując metodę psychologiczną. Wywodziła, że zadowolenie, jakie człowiekowi dostarcza sztuka, zależy od jego struktury umysłowej. Jednakże mało wnikała w szczegóły tej zależności, rzadko kiedy wskazywała konkretnie, jakie formy odpowiadają człowiekowi i dlaczego odpowiadają; nie była dość szczegółowa, by wyjaśnić działanie architektury.

Zwrot nastąpił dopiero niedawno, po I wojnie światowej; nastąpił w teorii psychologicznej, zwanej teorią postaci lub układów spoistych. Tezą jej było, że świadomość ludzka nie zachowuje się biernie wobec dostarczanego jej przez zmysły materiału, lecz ujmuje go po swojemu, ujmuje w gotowe formy właściwe strukturze ludzkiego umysłu. To było już bliskie temu, co przed wiekami miał na myśli Arystoteles, a teraz ma Żórawski. Ale twórcy teorii postaci wcale nie myśleli o jej zastoso-

Juliusz Żórawski

życiorys i działalność zawodowa

Projekty architektoniczne i realizacje:

- 1) 1930 r. Kinoteatr „Atlantic” (na 1000 osób), W-wa, ul. Chmielna
- 2) 1930 r. Willa prof. Zakrzewskiego, W-wa, ul. Filtrowa 13
- 3) 1931 r. Teatr w Kaliszu, przebudowa wnętrza
- 4) 1933 r. Dom mieszkalny, W-wa, ul. 6 Sierpnia 28
- 5) 1934 r. Dom mieszkalny, W-wa, ul. 6 Sierpnia 29
- 6) 1934 r. Kinoteatr „Roma”, W-wa, ul. Elektoralna
- 7) 1934 r. Kinoteatr „Axi”, W-wa, ul. Chmielna
- 8) 1935 r. Dom mieszkalny, W-wa, ul. Puławska 24 a
- 9) 1935 r. Dom mieszkalny, W-wa, ul. Puławska 24 b
- 10) 1936 r. Willa reagenta S. w Siedlcach
- 11) 1936 r. Dom Podoficerski w Rembertowie pod W-wą
- 12) 1936 r. Willa Krasińskiego, W-wa, Al. Na Skarpie
- 13) 1937 r. Gmach PKO w Wilnie
- 14) 1937 r. Dom mieszkalny, W-wa, Al. Na Skarpie 11
- 15) 1937 r. Dom mieszkalny, W-wa, ul. Kręta
- 16) 1937 r. Szkoła przy ul. Różanej w W-wie
- 17) 1938 r. Dom mieszkalny, W-wa, ul. Puławska 28
- 18) 1938 r. Dom mieszkalny PZUW, W-wa, Al. Mickiewicza
- 19) 1938 r. Dom mieszkalny, W-wa, ul. Tamka 11
- 20) 1938 r. Dom mieszkalny, W-wa, ul. Polna 48
- 21) 1938 r. Dom mieszkalny, W-wa, Al. Przyjaciół
- 22) 1939 r. Rozbudowa Fabryki „Granat” w Kielcach
- 23) 1939 r. Gmach PKO w Katowicach
- 24) 1939 r. Gmach Drukarni PKO w W-wie, Na Bugaju
- 25) 1939 r. Kinoteatr „Femina”, W-wa, ul. Leszno
- 26) 1939 r. Teatr Żołnierza we Włodzimierzu Wołyńskim
- 27) 1939 r. Teatr Żołnierza w Siedlcach
- 28) 1939 r. Dom urzędniczy PZ. Emeryt. W-wa, ul. Solec
- 29) 1939 r. Dom Funduszu Emerytalnego Państwowego Banku Rolnego, W-wa
- 30) 1940 r. Odbudowa Pałacu Błękitnego w W-wie
- 31) 1943 r. Hotel i restauracja „Orbis” w Zakopanem
- 32) 1943 r. Plan ogólny przebudowy Zakopanego
- 33) 1945 r. Gmach PKO w Bydgoszczy
- 34) 1945 r. Przebudowa PKO w Toruniu

- 35) 1950 r. Kombinat skórzany w Nowym Targu (główny projektant)

Konkursy architektoniczne

- 1) 1931 r. Gmach Ambasady Polskiej w Sofii — II nagr.
- 2) 1932 r. Gmach Ubezpieczalni Społecznej w W-wie — III nagr.
- 3) 1933 r. Typowa stacja kolejowa (z prof. Filipkowskim) — II nagr.
- 4) 1935 r. Gmach PKO w Poznaniu (z inż. Pugetem) — II nagr.
- 5) 1936 r. Gmach PKO w Katowicach (z inż. Pugetem) — I nagr.
- 6) 1936 r. Gmach PKO w Katowicach (z inż. Pugetem) — II nagr.
- 7) 1937 r. Gmach Państwowego Zakładu Emerytalnego w W-wie — I nagr.
- 8) 1937 r. Gmach Funduszu Emerytalnego Pracowników Banku Rolnego w W-wie — I nagr.
- 9) 1938 r. Gmach Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń w W-wie — I nagr.
- 10) 1939 r. Gmach Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi — II nagr.
- 11) 1940 r. Szpital w Nowym Mieście — I nagr.
- 12) 1946 r. Urbanistyka PKO w W-wie — II nagr.
- 13) 1947 r. Gmach Centrali PKO w W-wie — I nagr. — równorzędna
- 14) 1947 r. Gmach Wydziału Architektury w W-wie — wyróżnienie

Opracowania naukowe

- 1) 1938 r. Kinoteatry — Kalendarz Przeglądu Budowlanego 1938
- 2) 1948 r. Architektura Przemysłowa z elementów powtarzalnych (maszyn., 50 str.)
- 3) 1948 r. Monografia o Raciborzu (maszyn., 50 str.)
- 4) 1948 r. Żywiec i region uzdrowisk żywieckich (maszyn., 50 str.)
- 5) 1948—1959 — Opracowanie wstępne do zagospodarowań przestrzennych zakładów przemysłowych wykonane na zlecenie Biura Studiów i Projektów Budownictwa Przemysłowego (maszyn., 300 str.)
- 6) 1960 r. O Spoistości i swobodzie uformowań architektonicznych. „Estetyka” 1960
- 7) 1962 r. O budowie formy architektonicznej. Arkady, Warszawa 1962
- 8) 1962 r. Postawa intuicyjno-artystyczna i postępowo-techniczna w architekturze. Zeszyt Naukowy Politechniki Krakowskiej nr 5
- 9) 1966 r. O kompozycyjności i akompozycyjności — w druku
- 10) 1966 r. O architekturze zaangażowanej — w oprac.

1

1. Dom mieszkalny przy ul. Puławskiej w Warszawie, tzw. „Dom Wedla”
2. Dom przy ul. Mickiewicza w Warszawie, tzw. „Feniks”. Fragment fasady

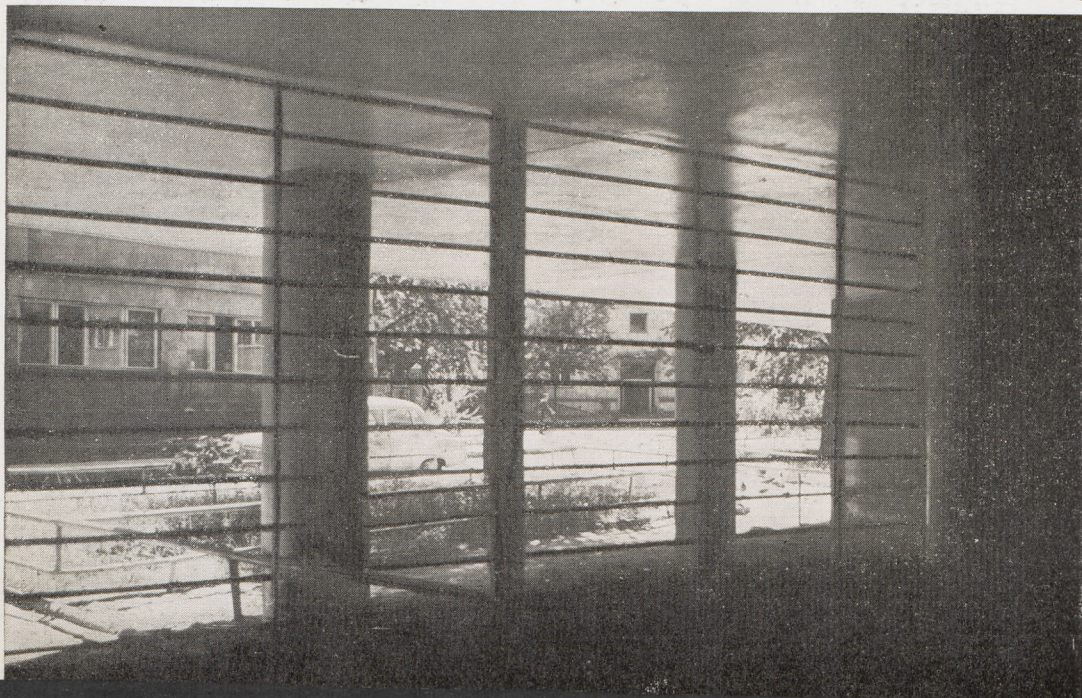
2

3

4

5

Domy mieszkalne projektowane przez J. Żórawskiego i realizowane przed wojną w Warszawie

Domów mieszkalnych, projektowanych i realizowanych przed wojną w Warszawie przez J. Żórawskiego niewiele się zachowało. Konstrukcja tych domów była stalowa, spawana. Wszystkie ściany zewnętrzne miały grubość 24 cm (14 cm pustak, 5 cm powietrze, 5 cm Heraklit). Wszystkie ściany zewnętrzne wykonane były z cegły dziurawki o grubości 6 cm. Poziomą izolację akustyczną między mieszkaniami zapewniały arkusze insulitu (prasowana kubańska trzcina cukrowa) rozpięte między stropami Kleina a pionową izolacją akustyczną — szyby klatek schodowych lub podwójne ścianki działowe.

W planie poziomym liczba punktów podparcia, dzięki konstrukcji stalowej, była minimalna, co dawało 12% oszczędności powierzchni mieszkalnej, zapewniało pełną elastyczność i możliwość zmiany wewnętrznego podziału mieszkań. Projekty wykonywane i realizowane po 1933 r. przewidywały w pokojach mieszkalnych parapety podwyższone do 1,20 cm, tak aby można było pod oknem ustawić stół do pracy, do jedzenia i aby otwieranie okna (tylko górnej części) nie przeszkadzało siedzącym przy stole. Grzejniki c.o. były w tym przypadku umieszczane przy drzwiach, tak że otwarte drzwi zasłaniały grzejnik. Miejsca na spanie nie były oświetlane bezpośrednio, a tylko oknem ze szkłem matowym wychodzącym na szyb przewietrzający.

6

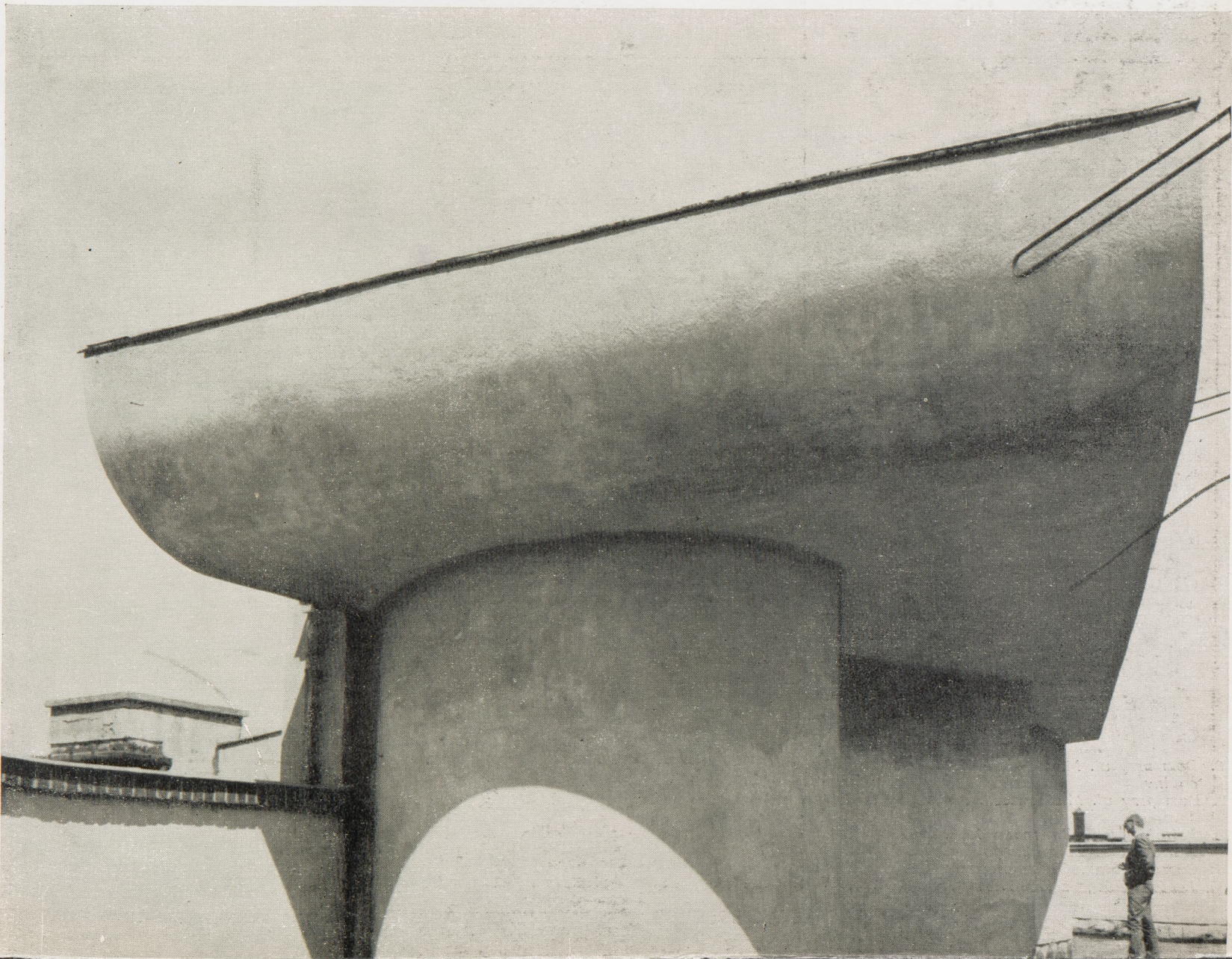
3,4,5. Dom mieszkalny przy Al. Przyjaciół
w Warszawie

6. Podcień domu przy Alei Przyjaciół.
Widok od strony podwórza

7. Dom przy Alei Przyjaciół. Daszek
osłaniający taras na dachu

Foto Z. Małek

7

8

9

- 8. Dom przy ul. Mickiewicza. Widok ogólny
- 9. Dom przy ul. Mickiewicza. Elewacja boczna
- 10. Pejzaż górski. Zakopane 1952. Akwarela J. Żórawskiego
- 11. Czarny Potok. Obraz olejny J. Żórawskiego z 1953 r.

10

11

Wydział Architektury w Krakowie, zaraz po wojnie, mieścił się na Wawelu i był w stadium organizacji. Każdy nowy profesor, który zjawiał się na wzgórzu wawelskim, stawiał na nogi nasz studencki wywiad. Kto to jest? Skąd przyjechał? Jaki architekt?

Pewnego dnia zjawiał się znów profesor, ogłosił godziny korekt, wywiesił tematy ćwiczeń. Nazywał się Juliusz Żórawski.

Należałem do tych, którzy zdobyli się na to, aby pójść na jedną z pierwszych korekt. Wybrałem sobie temat: willa lekarza. Przyniosłem cały rulon rysunków. Czego tam nie było! Ogrody wiszące, pergole, portyki, fontanny... Profesor obejrzał, zwinął rysunki w trąbkę i podając mi, powiedział: „Nie należy wytaczać armat przeciw wróblom” i dodał: „Do widzenia!”

„A korekta, Panie Profesorze?” spytałem. „To jest właśnie korekta” — wyjaśnił.

Wyszedłem. Na korytarzu czekali koledzy. Co ci powiedział?

Powtórzyłem. — Błady strach.

Niedługo potem zaczęły się wykłady. Na pierwszy wykład Profesora Żórawskiego przyszedli — jak zwykle — wszyscy. Na następne zaczęli także chodzić studenci z innych lat. Po krótkim czasie na dużej sali wykładowej nie było miejsca i stało się na parapetach okiennych. To samo było z korektami. Zawsze tłumy.

Profesor Żórawski był dla mnie zawsze i jest do dziś dnia architektem, który łączy te sprzeczne na pozór dziedziny: teorii, praktyki i fantazji.

Fantazja podparta absolutną znajomością rzemiosła i głęboką wiedzą teoretyczną.

Dość wcześnie w tym okresie studiów okazało się, że Profesor Żórawski posiada jeszcze inne umiejętności. Jeździliśmy na wycieczki. Cała odkryta ciężarówka (tak się wtedy jeździło na wycieczki) była wypakowana studentami, a w środku stał Profesor. Nie pamiętam, kto pierwszy wpadł na pomysł, żeby krzyczeć głośno, kiedy ciężarówka przejeżdżała pod mostem. Nie pamiętam i nie chcę nikogo posądzać o tak niepoważne pomysły..., ale pamiętam zupełnie dobrze, że najgłośniej krzyczał zawsze Profesor Żórawski!

Są takie zdania, które nosi się w sercu przez całe życie.

Chciałbym się takim zdaniem podzielić z kolegami, bo określa ono celnie istotę naszych błędów architektonicznych i niestety także... narodowych.

Nie wytaczajcie armat przeciw wróblom.

JANUSZ BALLESTEDT

Wybór zawodu przez człowieka młodego, który czyni to na swój sposób świadomie, nie przesądza jeszcze dalszych jego losów. Wśród wielu czynników, które mogą ugruntować przekonanie o trafności decyzji lub tę pewność zachwiać, na czoło wysuwa się, moim zdaniem, atmosfera uczelni.

Nastroj zapału, przejęcie się przedmiotem nauczania, życzliwość uczących dla nauczanych, a nade wszystko nastrój rzetelnej pracy — to klimat korzystny dla poważnej analizy słuszności wyboru kierunku studiów, a tym samym przyszłego zawodu.

Taki klimat panował na Wydziale Architektury w Krakowie od pierwszych dni jego uruchomienia jesienią 1945 roku.

Tutaj, wśród wspaniałej architektury Zamku Królewskiego na Wawelu, gdzie początkowo mieścił się Wydział, marzyliśmy o własnej samodzielnej pracy, o odbudowie zniszczonego kraju, o przebudowie tego, co było sprzeczne z naszymi wyobrażeniami, o świecie równych ludzi, wierząc, że otaczająca człowieka przestrzeń kształtuje jego osobowość, oddziałująca na jego psychikę i samopoczucie.

Uczelnia krakowska była nową uczelnią, bez własnej tradycji, a o sile oddziaływania jej na wyobraźnię młodych studentów decydowała własna osobista pozycja zawodowa ludzi, którzy tę uczelnię tworzyli.

Wśród wielu wspaniałych nazwisk profesorów, twórczych architektów, Juliusz Żórawski zajmował szczególną w naszych czasach pozycję. Będąc twórczym architektem o rozległej praktyce, mając za sobą wiele doskonałych realizacji, pracował naukowo nad sformułowaniem prawideł rządzących budową formy. Jego wykłady wprowadzały nas w świat logiki budowy formy.

Wykład operujący stwierdzeniami oczywistymi, prostymi zależnościami wynikania, pozwalał na kontrolowanie tego, co słaba, nierozwinięta jeszcze wyobraźnia ucznia kazała formułować na papierze jako szkice koncepcji przestrzennych. Każda korekta była wzbogaceniem i praktycznym uzasadnieniem sformułowań podanych na wykładach.

Definicja architektury podana nam przez Profesora Żórawskiego, mówiąca, że architektura jest uformowaniem przestrzennym określonej treści, obowiązywała z jednym generalnym zastrzeżeniem: „o architekturze jako formie przestrzennej można mówić pod warunkiem, że budownictwo, że rozwiązania techniczne są na najwyższym poziomie”. W czasie mojej wieloletniej pracy zawodowej znajduję co dzień potwierdzenie tych najprostszych, a zasadniczych prawd.

Redakcja „Architektury” — przedstawiając twórczość architekta Profesora Juliusza Żórawskiego — udostępniła mi swoje łamy. Korzystając z tego zamieszczam krótkie refleksje, traktując je jako podziękowanie ucznia dla swojego profesora.

Wprawdzie dzisiaj kontakty moje z Profesorem są sporadyczne, zawsze jednak znajduję oparcie w chwilach, kiedy tego potrzebuję.

HENRYK BUSZKO

O sukcesie studenckich ćwiczeń seminaryjnych decyduje rzetelność w opracowaniu materiałów, umiejętność syntezy i postawienia jednoznacznych wniosków i wreszcie przekonujący sposób prowadzenia wykładu. Najbardziej jednak decydujące znaczenie ma zawsze osobiste zaangażowanie i własny stosunek do wybranego tematu. Im większa pasja i większe własne przeżycia, tym lepszy wynik końcowy i tym większa korzyść dla słuchaczy. Nic też dziwnego, że już pierwszy kontakt ze studentem zgłaszającym propozycję swej pracy pozwala niemal bezbłędnie przewidzieć dalsze jej losy, aż do wartości przyszłego stopnia w indeksie włączanie. Te pierwsze kontakty stają się często najważniejszą chwilą podejmowanego ćwiczenia, ważną dla studenta, bo od jego decyzji zależy kierunek i zakres przyszłej pracy, ważną w jeszcze większym stopniu dla wykładowcy, bo to, o czym będzie się mówić na seminariach, nie jest bynajmniej sprawą błahą.

Jedna z takich studenckich decyzji utkwiła mi szczególnie w pamięci. Młoda dziewczyna na warszawskiej ASP przyszła z tematem, który był dla niej niezmiernie ważny, był odkryciem o niespotykanej w jej dotychczasowych studiach skali, odkryciem otwierającym wyczuwaną dotąd tylko podświadomie całą istotę architektury. Przyszła z wydaną właśnie i od razu wykupioną książką Żórawskiego¹⁾.

Wygłoszony później referat nie mógł się nie udać. Wróciły te same żarliwe dyskusje, które rozpałały nas przed laty po każdym wykładzie Profesora na młodej uczelni krakowskiej.

Wróciły u pokolenia, które nigdy Żórawskiego nie widziało, nic o nim nie słyszało, nigdy nie było pod jego osobistym urokiem. Jego zasady budowy formy architektonicznej przemówiły z kart referowanej książki w sposób żywy, logiczny i prosty. Stały się powszechnie oczywiste i przyjęte, tak jak niedyskusyjnym okazało się określenie architektury humanistycznej, „która zmierza w kierunku formowania układów jasnych, dobitnych, jednoznacznych, zrozumiałych, zwykłych, prostych i łatwych do ujęcia”. Książka otworzyła ściany krakowskiego audytorium, otworzyła je szeroko dla wszystkich uczelni i wszystkich roczników.

Choroba Profesora nie pozwalała mu już od kilkunastu lat opuszczać mieszkania. Ze szkoda dla studentów, do których nie przemawia już z katedry, ale bez żadnego znaczenia dla wszystkich pozostałych jego prac. Dla licznych swych uczniów pozostał nadal zawsze tym, czym był w ich studenckich czasach — niestrudzonego i życzliwego doradcą, uroczym i gościnnym gospodarzem, niedościgłym znawcą architektury, jej entuzjastycznym czcicielem.

PRZEMYSŁAW SZAFER

¹⁾ Juliusz Żórawski: „O budowie formy architektonicznej”, Arkady, Warszawa 1962 r., nakład 2140 egzemplarzy.

Im więcej lat upływa od wyjścia z uczelni, tym cieplej wspomina się swych profesorów — jest to oczywista prawidłowość wynikająca z predyspozycji ludzkiej pamięci do silniejszego pamiętania przeżyć pozytywnych. Z biegiem czasu okazuje się, że wszystkich profesorów się lubi, ceni, że każdemu bardzo wiele się zawdzięcza. Każdy człowiek ma jednak swoich nauczycieli — takich, którzy są dla niego mistrzami, których się podświadomie naśladowe, którym chciałoby się w przyszłości dorównać, którym ufa się szczególnie silnie — i których wpływ jest przez to szczególnie mocny.

Dla nas z rocznika, który wyszedł z uczelni krakowskiej w latach 48 i 49, jednym z takich właśnie nauczycieli — mistrzów jest Juliusz Żórawski. Właśnie Jemu osobiście szczególnie dużo zawdzięczam i jako Jego student i jako były asystent. Jest kilka co najmniej szczególnych przyczyn, dla których Żórawski był dla nas autorytetem. Myślę, że jedną z najważniejszych było to, że był architektem z olbrzymim dorobkiem realizacyjnym, że ucząc nie zarzucał praktyki zawodowej. Żórawski wprowadzał nas w zawód nie tylko poprzez znakomite korekty projektów kursowych — wprowadzał nas w zawód praktycznie, był protektorem i poręczycielem zorganizowanej w tych latach (1947) filii zjednoczonych pracowników architektonicznych — studenckiej pracowni, w której robiliśmy wspólnie ze studentami konstruktorami projekty do realizacji. Żórawski uczył nas teorii, to jest chyba jeden z najlepszych na świecie współczesnych wykładów teorii kompozycji opartych o psychologię i czegoś, co można nazwać filozofią architektury.

I jeszcze o metodologii. Robiliśmy w Jego katedrze projekty, które musiały być umiejscowione w prawdziwej, realnej, wybranej i znakomicie znanej sytuacji — o której wiedzieliśmy wszystko. To był sposób rozbudzania wyobraźni, kontroli wyobraźni i nauki równoczesnego myślenia abstrakcyjnego i myślenia konkretnym. Konkretnymi terenami, nasłonecznieniami, otoczeniami, skalami, materiału. „Architektura jest zawsze dodawaniem części do już istniejącej całości”, tę tezę wbijał nam w głowę szczególnie mocno i wiedział, że się nam ona przyda na całe życie.

Lata, które mijają od wyjścia z uczelni, są również czasem weryfikacji autorytetów, którymi są oczywiście nie tylko profesorowie. Nie wszystkie autorytety wytrzymują próbę czasu — może nawet bliższe prawdy byłoby stwierdzenie, że czas nie jest ich sprzymierzeńcem.

Juliusz Żórawski jest jednym z tych nielicznych wyjątków — jest nadal naszym mistrzem.

ALEKSANDER FRANTA

„O budowie formy architektonicznej”...

Tak bardzo trudno zaliczyć tę książkę do jakiejś specjalnej, wyselekcjonowanej dziedziny wiedzy.

Integralnie związana z estetyką, filozofią, architekturą, historią sztuki, psychologią — książka ta wywarła niewątpliwy wpływ na formowanie się sposobu myślenia o najbardziej istotnych aspektach zawodu architekta. Dla wielu z nas — naocznych studentów V roku — pierwsze zetknięcie się z tą książką oznaczało otwarcie nieznanych obszarów zainteresowań. Po raz pierwszy — w wyraźnym kontraście do technokratyczno-tradycyjnego profilu studiów, zapoznaliśmy się z racjonalistyczną teorią budowy formy architektonicznej; ujęcie proponowane w książce prof. Żórawskiego było dla nas bardzo współczesne i bardzo przekonujące.

Wkrótce potem miałem rozpocząć pracę w Katedrze, kierowanej przez Profesora.

Na pierwsze spotkanie szedłem przede wszystkim jak na spotkanie z autorem książki o takim znaczeniu, spodziewałem się jednak, że prof. Żórawski zechce rozmawiać ze mną o zagadnieniach związanych bezpośrednio z architekturą przemysłową: w takiej Katedrze miałem przecież pracować. Tymczasem — choć, być może, nie powinno było mnie to zaskoczyć — rozmawialiśmy o rzeczach pozornie oderwanych: o sztuce włoskiej i filozofii starożytnej. Wydawało mi się, że profesor dopiero co wrócił ze słonecznej Italii; po chwili zrozumiałem, do czego zmierza — choć nie usłyszałem tego w formie dosłownej. Cała ta pierwsza pamiętna rozmowa — i wiele innych — były dla mnie wyrazem głębokiego przekonania o doniosłej funkcji architektury w dzisiejszym coraz bardziej technologicznie nastawionym świecie. Funkcji, mającej na celu m. in. zwrócenie uwagi na problemy humanistyczne, rozwijające i wzbogacające ludzką osobowość zwłaszcza w okresie tak szybkiego rozwoju techniki związanej nierozdzielnie z określoną formacją kulturalną zawodu architekta — formacją o szerokim kręgu zainteresowań, także humanistycznych, umożliwiającą integrowanie ludzkich działań.

Postawa taka daleka jest od zapoznawania rozwoju cywilizacji technicznej, lecz nadaje temu rozwojowi właściwy, podmiotowy charakter.

Jest ona na pewno słuszna, odpowiada bowiem podstawowym potrzebom naszego czasu w zakresie dotyczącym nas — architektów.

ANDRZEJ WOJDA

12

13

Problemy adaptacji gmachów publicznych z lat 1920-1930 w Krakowie

MARIA STARUCHOWA

W zabudowie wielkomiejskiej Krakowa wyróżniają się obiekty, które swą poważną, monumentalną architekturą narzucają myśl, iż ich wnętrze jest siedzibą jakiejś instytucji. Większość z nich to budynki użyteczności publicznej pochodzące z lat dwudziestych XX w. Są one użytkowane na ogół zgodnie z przeznaczeniem, ich stan techniczny jest przeważnie bardzo dobry, a mimo to już po 30 latach zachodzi konieczność przeprowadzania w nich adaptacji. Potrzeba adaptacji wynika z bieżących potrzeb użytkownika i może dotyczyć samego budynku lub najbliższego jego otoczenia. Najważniejsze przyczyny, dla których przeprowadza się adaptacje, są następujące:

- inny sposób użytkowania pomieszczeń spowodowany zmianą, rozszerzeniem, lub zmniejszeniem funkcji w okresie 30 lat, jakie upłynęły od momentu ich powstania,
- konieczność coraz lepszego i bardziej intensywnego wykorzystania istniejącej kubatury, gdyż potrzeba większej powierzchni użytkowej rośnie znacznie szybciej niż możliwość jej zaspokojenia przez budowę nowych obiektów,
- usunięcie wad funkcjonalnych, które powstały już w czasie projektowania i wynikły z podporządkowania funkcji formie,
- wzrost wymagań użytkownika wynikający ze stałego wzrostu technicznych możliwości ich zaspokojenia.

Adaptacja najbliższego otoczenia wynika na ogół z niewłaściwego usytuowania budynku, co jest cechą niemal wszystkich obiektów pochodzących z XIX i początków XX w. Do analizy powyższych problemów wybrano najwybitniejsze w Krakowie realizacje o charakterze publicznym, ze szczególnym uwzględnieniem gmachu Akademii Górniczo-Hutniczej. Jego architektura bowiem reprezentuje wszystkie zasadnicze cechy nurtu klasycznego w omawianym okresie. Natomiast dynamika rozwoju, jaka charakteryzuje wyższe uczelnie techniczne, spowodowała, iż czynniki wywołujące potrzebę adaptacji w tym obiekcie wystąpiły ze szczególną siłą. Zakres problemów, jaki znalazł odbicie w trakcie przeprowadzanej w latach 1965—67 adaptacji, jest na tyle szeroki, iż obejmuje zagadnienia natury funkcjonalnej, technicznej i estetycznej, a dotyczy zarówno wnętrza budynku, jak i jego elewacji. Projektowana adaptacja stała się okazją do dyskusji na temat sposobu, zakresu i metod jej przeprowadzania. Nasunęła również wiele refleksji nad wartościami, jakie reprezentują tego rodzaju obiekty.

Budynki użyteczności publicznej z początków XX w. reprezentują ostatni przejaw nurtu klasycznego, który w architekturze rozwija się w sposób ciągły od połowy XVIII w. Istnieje on równolegle do kierunków panujących w ciągu tego okresu, w związku z tym nie jest stylem jednorodnym, lecz ulega wpływom kierunku, obok którego występuje. W wieku XIX rozwija się w ramach stylów historycznych i obok eklektyzmu. W stosunku do tych kierunków wykazuje pewne cechy postępu. Natomiast już w początkach XX w. kierunkiem postępowym staje się secesja, a nurt klasyczny ulega pewnemu skostnieniu wskutek operowania stałymi nawykami myślowymi. W środowisku twórczym Krakowa w początkach XX w. następuje wyraźny podział na zwolenników secesji i klasycyzmu, przy czym pojęcia te są rozumiane bardzo szeroko i określają ogólną postawę artystyczną. Pomimo jednak zdecydowanie kontrowersyjnych postaw, oba te kierunki wzajemnie na siebie oddziaływają. Secesja wywiera wpływ zwłaszcza na detal architektoniczny, wzbogacając jego rysunek, oraz na proporcje budynków o założeniach klasycznych, wprowadzając nadmierne wysokości belkowań i attyk, co zakłóca klasyczną równowagę pionów i poziomów. W latach dwudziestych pojawiają się awangardowe kierunki w architekturze — funkcjonalizm i konstruktywizm, jednak są one repre-

zentowane przeważnie w architekturze przemysłowej. Natomiast budynki użyteczności publicznej pozostają w większości wypadków tradycyjne, a więc klasyczne. Na formy architektury zaczyna oddziaływać kierunek kubiistyczny w sztuce. Wpływa on na uproszczenie bryły budynku i oszczędniejsze stosowanie detalu sprowadzanego nieraz do najprostszych układów brył.

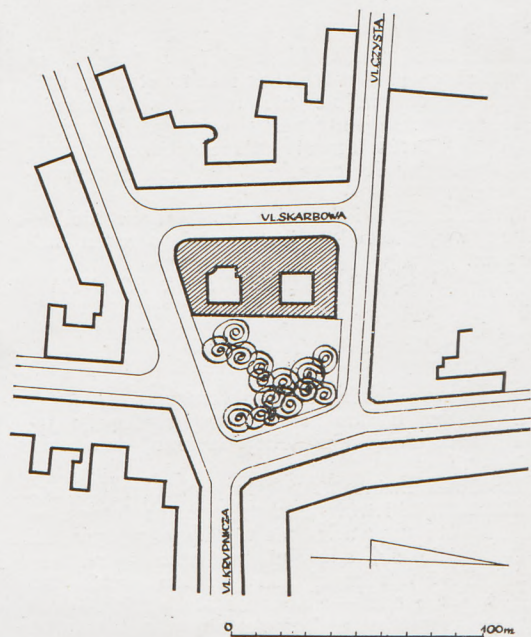
Utrwalenie tradycji klasycznych nastąpiło po 1918 r. Powstanie państwa polskiego powoduje wzrost zapotrzebowania na budynki użyteczności publicznej. Realizuje się więc banki, poczty, obiekty administracji państwowej, wyższe uczelnie, teatry, a o ich klasycznym charakterze zadecydowało wiele czynników:

- oddziaływanie nawyku myślowego — tradycyjna forma dla tradycyjnej funkcji, mimo że jej program zasadniczo zmienił się w XX w.;
- współczesna architektura awangardowa nie zdążyła wykształcić form ani definicji kształtujących architekturę o charakterze reprezentacyjnym, dlatego sięgnięto po środki gotowe przed wybuchem I wojny światowej;
- tendencja do podkreślania odrębności narodowej. Stąd wynikły poszukiwania polskości w architekturze. Rezultatem tych poszukiwań były budynki nawiązujące do stylu dworku polskiego z okresu klasycyzmu i przeniesienie jego form na skalę obiektu o charakterze publicznym i w warunki miejskie;
- architektura o przeznaczeniu publicznym miała reprezentować państwo, a więc mieć charakter oficjalny. Środki klasyczne wydawały się najlepiej spełniać to zadanie.

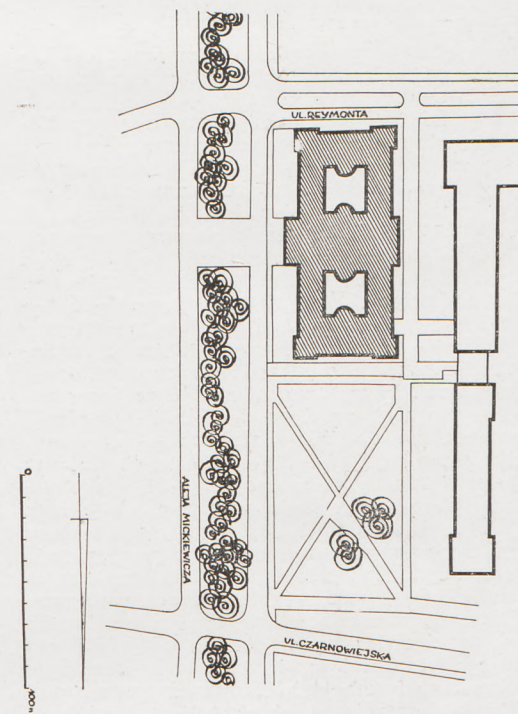
W latach 1924—1930 daje się zaobserwować tendencja do szczególnie silnego akcentowania monumentalności i reprezentacji. Architekt W. Krzyżanowski, autor budynku Akademii Górniczej, Izby Skarbowej i Biblioteki Jagiellońskiej tak komentuje w swoim artykule „Nowe budynki publiczne w Polsce w latach 1925—26”¹⁾ ideowe przesłanki architektury powojennej: „Architekci budując te pierwsze gmachy publiczne na wolnej ziemi wszyscy jak jeden sięgnęli po formy gotowe, na które złożyły się dawne studia szkolne i umiowanie tradycji, zaprawione wewnętrzną potrzebą akcentów patetycznych i godnych dziejowej chwili, chociażby treść tych budynków nie zawsze do tej egzaltacji dorastała. Otóż chęć zaznaczenia monumentalnej potęgi odznacza wszystkich”. Autor w swym artykule próbuje klasyczne założenia kompozycyjne dla budynków publicznych, natomiast zdecydowanie krytykuje je dla budynków mieszkalnych. Kończy artykuł poglądem, iż klasyczne środki wyrazu w zasadzie należą już do przeszłości. Pogląd ten jest szczególnie interesujący, gdyż jego autor jest obok A. Szyszko-Bohusza najwybitniejszym w Krakowie architektem stosującym klasyczne środki wyrazu. Wypowiedź ta świadczy, że w latach 1924—1925 autor przechodzi ewolucję, której punktami granicznymi są: z jednej strony budynek Akademii Górniczej stanowiący charakterystyczny przykład realizacji klasycznej, tradycyjnej, z drugiej zaś — budynek Biblioteki Jagiellońskiej, który wychodząc z założeń funkcjonalnych jest przykładem architektury nowoczesnej, nie zdezaktualizowanej do dzisiaj.

Założenia kompozycyjne rozpatrywanych obiektów były oparte na klasycznych podziałach pionowych i poziomych. Żelazną niemal regułą była symetria, której oś podkreślało główne wejście do budynku. Wysunięcie lub cofanie części wejściowej, jak również bardziej plastyczne jej opracowanie, podkreślało monumentalność układu. Część środkowa miała często większą wysokość niż pozostałe. Czasami w ten sposób podkreślano również narożniki.

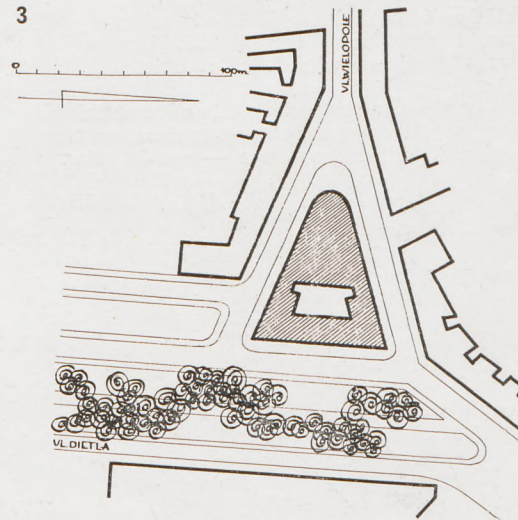
1) „Nowe budynki publiczne w Polsce” — Sztuki Piękne, I. 1924—1925.

1

2

3

Kolumny lub pilastry otaczające budynek występują prawie zawsze w porządku „wielkim”. Te czysto klasyczne środki kształtujące architekturę o charakterze monumentalnym występują w zmienionych nieklasycznych proporcjach. Pojawiają się bardzo wysokie cokoły (do 1,5 kondygnacji) i pasy belkowania lub attyk (1—2 kondygnacje). Kolumny otrzymują ogromne cokoły i głowice. Budynki oddziaływają silnie swymi potężnymi bryłami, co zostało uzyskane przez zastosowanie elementów o dużej skali. Detal, początkowo o bardzo bogatym rysunku, pod koniec lat dwudziestych ulega znacznemu uproszczeniu.

Analizując budynki należące do omawianej grupy nie można pominąć tak ważnego punktu, jakim jest ich ustawienie w stosunku do najbliższego otoczenia oraz do elementów rozwijającej się komunikacji. Większość z nich stoi zbyt blisko arterii komunikacyjnych (Akademia Górnicza, Powszechna Kasa Oszczędności i Narodowy Bank Polski, Izba Skarbowa) lub w niewłaściwym otoczeniu (PKO). Takie usytuowanie wynikało ze złych XIX-wiecznych tradycji, w myśl których ten tak istotny problem był mało brany pod uwagę. Często decydowały względy oszczędności terenu, jak w przypadku Akademii Górniczej, gdzie budynek przesunięto o 10 m bliżej ulicy w stosunku do projektu. Wcześniejsze zarezerwowanie parceli pod budynek o wiele mniejszy niż później zrealizowano, zadecydowało o wadliwym usytuowaniu gmachu PKO, którego potężna bryła została wciśnięta pomiędzy domy czynszowe o architekturze reprezentującej znikome walory estetyczne. Gmach Izby Skarbowej, frontem zwrócony w kierunku wąskiej, trzeciorzędnej uliczki, zatracił zupełnie reprezentacyjny charakter nadany przez projektanta.

Ustawienie budynku zbyt blisko ulicy ma również aspekt funkcjonalny. W pobliżu wejścia do budynku użyteczności publicznej panuje bowiem zazwyczaj zwiększony ruch uliczny i zbyt mała powierzchnia chodnika może spowodować kolizje w ruchu pieszym. Jeszcze ważniejszą konsekwencją takiego usytuowania jest brak miejsca na parkingi.

Do najwybitniejszych realizacji o charakterze klasycznym w Krakowie należą:

Gmach Powiatowej Kasy Oszczędności z 1896 r. (obecnie filia NBP) i Bazar Polski z 1921 r. (obecnie Drukarnia Prasowa) architektów T. Stryjeńskiego i F. Mączyńskiego, Akademia Górnicza i Izba Skarbowa arch. W. Krzyżanowskiego, gmach Pocztowej Kasy Oszczędności z 1925 r. arch. A. Szyszko-Bohusza, Bank Polski architektów A. Wyczynskiego i Hoffmana. Można tu wymienić także projektowany przez krakowskiego architekta A. Wyczynskiego gmach Województwa i Sejmu Śląskiego w Katowicach.

Nowo powstające obiekty stały się wydarzeniem w środowisku architektonicznym Krakowa, wywołując ożywione dyskusje i oceny. Interesujące mogą więc być opinie, które ukazały się wówczas w miesięczniku „Architekt”.¹⁾ Za najwybitniejszy uznano gmach PKO A. Szyszko-Bohusza. Oto fragmenty artykułu naczelnego redaktora „Architekta”, W. Ekielskiego: „Motyw budynku rzymsko-koryncki obejmujący trzy kondygnacje, oprowadzony wokół całego budynku, zwieńczony potężną gładką attyką daje w rezultacie potężną bryłę o wysokiej wartości artystycznej — jeśli dodamy pełne życia i smaku szczegóły samego porządku, szczegóły otworów, czy wreszcie ornamentu — to wyczerpalimy zalety, wobec których zapomina się o suchym przeznaczeniu budynku. Jest to jakby czysta wspaniała sztuka dla sztuki”. Izba Skarbowa W. Krzyżanowskiego doczekała się następującej recenzji piora K. Kulczyńskiego i W. Wierzchowskiego: „O ile wewnątrz budynku zdaje się wskazywać na tendencje architektury stworzenia przestrzeni nie tyle monumentalnych i poważnych,

4

5

6

1. Sytuacja budynku Izby Skarbowej. Według proj. arch. W. Krzyżanowskiego
2. Budynek Akademii Górniczej. Sytuacja. Proj. arch. W. Krzyżanowski
3. Gmach PKO. Sytuacja. Proj. arch. A. Szyszko-Bohusz
4. Drukarnia Prasowa w Krakowie. Proj. arch. arch. F. Mączyński i T. Stryjeński
5. Akademia Górniczo-Hutnicza. Stan po dokonanych zmianach
6. Hall Akademii Górniczo-Hutniczej

Foto Z. Małek

¹⁾ „Architekt”, z. 8, 1925.

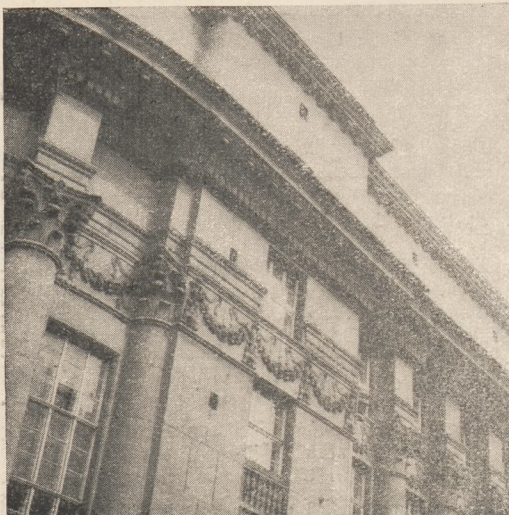
7

8

9

10

co miłych i spokojnych, o tyle w zewnętrznej architekturze gmachu ujawnia się wyraźna dążność do nadania budynkowi cech monumentalnych, odpowiadających godności i powadze Państwa gmachów wznoszącego. Przy tych warunkach sytuacyjnych parceli i wobec wąskości ulicy Skarbowej należało raczej zrezygnować z zaznaczenia głównego wejścia do gmachu w sposób tak wybitny, przez co architektura budynku straciłaby niewątpliwie na swej monumentalności, zharmonizowaną by jednak została z jego wnętrzem i bądź co bądź niereprezentacyjnym lecz czysto użytkowym przeznaczeniem. W architekturze zewnętrznej gmachu Izby Skarbowej przeważa na ogół element czysto dekoracyjny nie oparty o konstrukcję i układ wewnętrzny gmachu¹⁾.

Szczególnie interesujący wydaje się pogląd wyrażony we wstępie do konkursu na Gmach Województwa i Sejmu Śląskiego w Katowicach o kolizji, jaka występuje pomiędzy funkcją i kompozycją budynków o charakterze reprezentacyjnym²⁾: „Nie będziemy się zastanawiać nad tem o ile daleko idące zespolenie pierwiastków praktycznych i monumentalnych w jednym gmachu jest zdrowem, czy taki kompromis może prowadzić do stworzenia dzieła o wielkich liniach, które mogłyby opasać cały gmach, to tylko stwierdzić należy, że właśnie podobny kompromis cechuje wszystkie prawie nowoczesne programy budowlne — że je określimy jako pół monumentalnych, w czym leży największa trudność rozwiązania zupełnie zadowalającego”.

Tak więc układ omawianych budynków użyteczności publicznej wynika w dużej mierze z założeń formalnych. Tym założeniom podporządkowano sposób rozwiązania funkcji, traktując ją często — jak wynika z powyższych fragmentów — niemal jak zło konieczne. Funkcja budynku była więc podporządkowana założeniom kompozycyjnym bądź też układ wnętrza był rozwiązywany niezależnie od elewacji. Takie podejście do projektu mogło spowodować duże straty przestrzeni we wnętrzu budynku. Wynikały one m. in.:

- z wprowadzenia kondygnacji o nadmiernej wysokościach (w AG wszystkie pomieszczenia mają wysokość 4,5 m — właściwą dla sal wykładowych, natomiast nieuzasadnioną dla pozostałych pomieszczeń);
- z zastosowania attyk i belkowań o wysokości jednej kondygnacji, którym odpowiadało piętro pozbawione okien, a więc nieużytkowe (AG, Gmach Województwa i Sejmu Śląskiego). Taka nieoświetlona kondygnacja stanowiła 20—25% kubatury całego budynku.

Większość omawianych obiektów charakteryzował więc zbyt mały procent powierzchni użytkowej. W budynku AG wykorzystane było 50% kubatury. Mniej wymierne są natomiast straty wynikłe z podporządkowania bardzo nieraz skomplikowanej funkcji sztywnemu symetrycznemu układowi.

Wymienione na wstępie czynniki wywołujące potrzebę adaptacji w omawianych obiektach wystąpiły w różnym natężeniu. Tylko jeden z nich, „Bazar Polski” architektów T. Stryjeńskiego i F. Mączyńskiego, całkowicie zmienił swą funkcję z domu handlowego na drukarnię. Zmiana ta nastąpiła w krótkim czasie po zrealizowaniu obiektu. Jej wynikiem był podział dużych jednoprzestrzennych wnętrz, w których znajdowały się stoiska, na małe pomieszczenia biurowe. Jedyne hale maszyn drukarskich, którą zlokalizowano na IV kondygnacji budynku, została jednym dużym wnętrzem, lecz obciążenie stropu maszynami oraz ich wibracja spowodowały konieczność wzmocnienia stropów i podpór I kondygnacji.

Drugą grupę omawianych obiektów stanowią banki. Ich program obejmował pomieszczenia biurowe, sale manipulacyjne, a na wyższych kondygnacjach umieszczano zazwyczaj miesz-

²⁾ „Architekt”, z. 6, 1923.

kania pracowników, które zajmowały 40—60 % kubatury całego budynku. Mieszane przeznaczenie budynku budziło sprzeciwy już w czasie powstawania projektów.

Możliwość zamiany mieszkań na biura w budynku PKO stała się więc warunkiem jego realizacji. Część mieszkań już w ciągu kilku lat od momentu wybudowania została zamieniona na siedzibę Kuratorium Okręgu Szkolnego. Po II wojnie światowej do budynku wprowadza się Komitet Dzielnicowy PZPR, adaptując również część mieszkań. Jednocześnie rośnie zapotrzebowanie na pomieszczenia biurowe samej Pocztowej Kasy Oszczędności w związku ze wzrostem liczby pracowników.

Następują więc dalsze adaptacje mieszkań na biura. W rezultacie procent mieszkań w tym budynku zmalał z ok. 45% w chwili wybudowania do ok. 15%. Pomieszczenia biurowe Narodowego Banku Polskiego przy ul. Basztowej znajdowały się początkowo na parterze i częściowo na I piętrze. Część ta była obsługiwana osobną klatką schodową. W miarę rosnących potrzeb na biuro zamieniono mieszkania I i II piętra, przedłużając do wysokości II piętra główną klatkę schodową. Zamianę mieszkań na biura znacznie ułatwił istniejący również w części mieszkalnej system korytarzowy jednopraktykowy.

Drugim czynnikiem wpływającym na przeprowadzanie adaptacji była zmiana zakresu działania banków po 1945 r. Rola banku jako instytucji kontrolującej przedsiębiorstwa zwiększa się znacznie, maleje natomiast liczba klientów indywidualnych. Dodatkowe sale manipulacyjne, które znajdowały się zazwyczaj na wyższych piętrach banków, stały się więc zbędne. W budynku PKO były dwie dodatkowe sale manipulacyjne — jedną z nich zamieniono na świetlicę, a drugą podzielono ścianami działowymi na pokoje biurowe. Dodatkowa sala manipulacyjna stanowiąca aneks hallu I piętra w budynku NBP również została zamieniona na kilka małych pokoi biurowych. Tendencja do podziału wewnątrz na mniejsze wynika również ze zwiększenia się liczby pracowników zajmujących tę samą powierzchnię. W NBP na analizowanym I piętrze wzrost ten jest prawie dwukrotny, przy jednoczesnym znacznym zróżnicowaniu rodzaju wykonywanych zajęć.

Czynniki powodujące przeprowadzanie adaptacji najsilniej wystąpiły w budynku Akademii Górniczej. Jednocześnie zakres problemów, jakie wystąpiły w trakcie przeprowadzanej tu w latach 1965—1967 adaptacji, jest szerszy niż w pozostałych obiektach, gdyż obejmuje jednocześnie zagadnienie funkcji, konstrukcji oraz ingerencji w formę. Szybki rozwój nauki i techniki spowodował dynamiczny rozwój uczelni, co wyraża się wzrostem liczby katedr z 24 w 1939 r. do 68 w 1960 r., zróżnicowaniem i rozszerzeniem ich programów oraz wzrostem liczby studentów z 600 w 1939 r. do 6000 w 1965 r. Z porównania tych danych z przyrostem kubatury w tym samym okresie z 99 151 m³ do 507 839 m³ jasno wynika, iż zaspokojenia bieżących potrzeb należało szukać w lepszym i bardziej intensywnym wykorzystaniu zabudowy już istniejącej.

Szybki wzrost liczby studentów spowodował, że zaczęto użytkować pozbawione okien poddasze, urządzając tu sale wykładowe i laboratoria, mimo że pomieszczenia te nie spełniały

11

12

7. Gmach PKO. Elewacja wschodnia
 8. Gmach PKO. Elewacja południowa
 9. Gmach PKO. Elewacja południowo-zachodnia
 10. Gmach PKO. Fragment
 11. Gmach Izby Skarbowej. Elewacja frontowa
 12. Narodowy Bank Polski. Proj. arch. arch. A. Wyczyński i Hoffman
- Foto Z. Małek

podstawowych warunków użytkowych, jakimi są dopływ światła i powietrza. Układ tych pomieszczeń miał charakter prowizoryczny i chaotyczny.

Przystosowanie tego piętra do normalnego użytkowania stało się więc problemem palącym.

Program przeprowadzanej adaptacji przewidywał:

- uporządkowanie rzutu przy jednoczesnym dostosowaniu wielkości pomieszczeń do wymagań użytkownika. Układ konstrukcyjny na ścianach podłużnych umożliwił tutaj swobodne przestawianie ścian działowych w kierunku prostopadłym do kierunku dopływu światła.
- zmianę konstrukcji drewnianej dachu i stropu na konstrukcję żelbetową nad trzecią kondygnacją w skrzydle północnym. Po pożarze, który wybuchł w 1945 r., spłonęły drewniane konstrukcje ostatniej kondygnacji z wyjątkiem części skrzydła północnego. Spalony dach i strop odbudowano więc w konstrukcji żelbetowej, natomiast część zachowana pozostała drewniana. Obecnie stwarza to dodatkową trudność, gdyż po zamianie także i tej części stropu i dachu na żelbetowe, nie można już uzyskać jednakowych poziomów gzymsu wewnętrznych;
- zapewnienie całej kondygnacji dopływu światła dziennego. Ten problem okazał się najtrudniejszy. Wykonane bowiem wcześniej świetliki w dachu płaskim nie zdały egzaminu. Obecnie pozostało więc rozwiązanie w formie wybicia okien, które w elewacji znalazłyby się w pasie belkowania, a więc w miejscu, w którym autor zgodnie z klasycznymi założeniami ich nie przewidywał. Ingerencja w formę budynku, którego elewacje stanowią kompozycję zamkniętą, jest bardzo trudna, a niewłaściwe wykonanie zmian w elewacji budynku, który stanowi dominantę przestrzenną, może spowodować zeszpecenie fragmentu miasta.

Po wykonaniu adaptacji okazało się jednak, że wybicie okien o niezbyt dużej powierzchni i rzadkim rozstawie nie spełniło w pełni swego zadania, na co autor zwracał zresztą uwagę przy podejmowaniu decyzji, która alternatywa powinna być wykonana. Przy tak dużej głębokości traktu (ok. 8 m) powierzchnia okien powinna być dwukrotnie większa.

W architekturze XX w. omówione budynki stanowią nurt tradycyjny, w związku z tym nie budzą takiego zainteresowania, jak architektura awangardowa tego okresu. Nie reprezentują również wartości historycznych, zwłaszcza w sąsiedztwie licznych i cennych zabytków Krakowa. Są natomiast reprezentantami zamkniętego etapu w rozwoju architektury, wnosząc określone wartości estetyczne. Są projektowane z dużym rozmachem kompozycyjnym, a swym monumentalnym charakterem oddziaływają na fragmenty krajobrazu miejskiego. W niektórych budynkach reprezentacyjne wnętrza odznaczają się wysokimi walorami artystycznymi. Zakładając, iż przeprowadzanie adaptacji we wszystkich budynkach użyteczności publicznej jest nieuniknione, należy otoczyć opieką i pozostawić bez zmian te elementy, które w tych budynkach są najcenniejsze — ich architekturę oraz wnętrza o charakterze reprezentacyjnym. Dla zmian dotyczących pozostałych elementów budynków naturalną granicę stanowi istniejący system konstrukcyjny.

Adaptacja dotycząca całego obiektu lub większego jego fragmentu powinna rozpoczynać się w skali urbanistyki i objąć jednocześnie wszystkie problemy tzn. funkcji, konstrukcji i formy, przy czym o decyzji ingerencji w formę może zdecydować wartość i ranga artystyczna obiektu.

Wśród siedmiu grzechów głównych, które przypisuje się urbanistyce i architekturze na świecie (nie tylko w Polsce), na czołowym miejscu wymienia się „odczłowieczenie”, odhumanizowanie.

W krajach o wysokim stopniu uprzemysłowienia i cywilizacji technicznej zarzuca się architektom, że odstąpili od humanistycznych przesłanek twórczości architektonicznej, „staczając się” na pozycje techników i ekonomistów, że głównym motywem ich działania stały się technologia i ekonomika budownictwa, a troskę o człowieka zastąpili beznamiętnym rachunkiem, wzorami matematycznymi i fizycznymi.

Wydaje się, że w odniesieniu do Polski zarzut taki ma tylko częściowe pokrycie w rzeczywistości. W rzeczy samej i u nas architekci stępiłi humanistyczne ostrze swej twórczości. Nie stali się jednak ekonomistami i technikami. Czym więc są? Za kogo się uważają?

Najczęściej za artystów. A zatem? Wszak istotą sztuki jest humanizm ... Sprzeczność? Chyba tylko pozorna.

Aby zasłużyć na miano humanisty nie wystarczy, jak się wydaje, być artystą. Przynajmniej jeśli chodzi o urbanistykę i architekturę. Sztuka, piękno mogą tu być tylko jednym i kto wie czy najważniejszym elementem humanizmu.

Można zapewne zaryzykować twierdzenie, że jego istotą w odniesieniu do omawianych dziedzin twórczości jest uwzględnienie obiektywnych potrzeb, właściwości i wymagań człowieka. Aby te przesłanki uwzględnić w architektonicznej i urbanistycznej twórczości, trzeba je poznać.

Wiedzy o potrzebach współczesnego człowieka w odniesieniu do środowiska materialnego, a w tym do mieszkania, domu, osiedla, ulicy, miasta, nie zastąpi błyskotliwy talent, twórcza intuicja, fantazja i wizja artysty.

Niepokój musi budzić fakt, że bujny rozwój wiedzy o człowieku, fizjologii, psychologii, anatomii, biochemii itp., że coraz lepsze i głębsze poznanie procesów i własności życia społecznego, rozwój socjologii nie znajdują dostatecznego odzwierciedlenia w kształtowaniu środowiska materialnego zgodnie z właściwościami i potrzebami człowieka i społeczeństwa. Co gorzej, dysproporcja w tym względzie pogłębia się z roku na rok.

Czy tak być musi? Czy wiedza o człowieku nie może lub nie powinna być przetwarzana na wiedzę o jego potrzebach w odniesieniu do środowiska materialnego i stosowana w kształtowaniu tego środowiska, w projektowaniu budynków mieszkalnych, obiektów produkcyjnych czy socjalnych, w projektowaniu miast i osiedli, a więc w twórczości architektonicznej i urbanistycznej?

I czy nie w tym zawierać się powinna humanistyczna istota tej twórczości?

Dzieła sztuki potrzebne są współczesnemu człowiekowi jak powietrze. Ale widzenie w architekturze i urbanistyce przede wszystkim dzieła sztuki godzić może w użytkownika.

W pięknym, chyba naprawdę pięknym budynku mieszkalnym wzniesionym nie tak dawno w Warszawie, w czteropokojowych mieszkaniach tak rozmieszczono drzwi i okna, że w jednym tylko pokoju jest ściana, przy której stanąć może normalnej długości tapczan, powiedzmy dwuosobowy. A gdzie zlokalizować sprzęt do spania dla pozostałych osób? Mieszkania są typu przynajmniej M-5.

Nie jest to z pewnością przykład najbardziej jaskrawy i chyba nie najbardziej reprezentatywny. Ale nie o to chodzi. Istotniejsze jest znalezienie odpowiedzi na pytanie: skąd się takie zjawiska biorą?

Wydaje się, że wspomnianym mianownikiem takich i tym podobnych zjawisk jest przyjmowanie wizji artysty za punkt wyjścia w twórczości architektonicznej. Oczywiście współczesny architekt-artysta jest ograniczony w swojej działalności różnymi względami konstrukcyjnymi, materiałowymi, technologicznymi, ekonomicznymi, normatywnymi. Ale poruszając się w ramach tych ograniczników — tworzy dzieło sztuki, widzi budynek jako kompozycję przestrzenną, „myśli bryłą i płaszczyznami”, kształtuje opakowanie, nie zastanawiając się głębiej nad jego zawartością: ludźmi, którzy mają tu żyć i przedmiotami, którymi ci ludzie będą się posługiwać w realizacji procesów życiowych w mieszkaniach, domach, osiedlach. Takie tendencje w architekturze trudno nazwać humanistycznymi.

Humanizm w architekturze mieszkaniowej oznacza przyjęcie za punkt wyjścia w procesie projektowania potrzeb człowieka, zarówno w odniesieniu do powierzchni mieszkalnej, jak i do podziału przestrzennego, a także do wyposażenia wnętrza mieszkalnych.

Humanizm w architekturze wymaga myślenia w kierunku: od człowieka — poprzez niezbędne mu sprzęty, powierzchnię i przestrzeń mieszkalną — do bryły budynku. A nie odwrotnie. W Japonii podobno wymiary maty do spania przyjęte są w architekturze jako obowiązujący moduł. Warto o tym pamiętać. Przy takim założeniu konieczna jest znajomość potrzeb człowieka również w odniesieniu do sprzętów, znajomość wzajemnych relacji (sieci powiązań): człowiek — przedmioty — mieszkanie. Skąd czerpać dane z tej dziedziny?

(dok. na str. 375)

Zasady kształtowania mieszkań

ANDRZEJ LATOS

Nie ma dwu jednakowych ludzi. Każdy człowiek ma inne wymagania, inne upodobania. Czy można zatem sprecyzować obiektywne potrzeby człowieka w odniesieniu do wyposażenia, zagospodarowania, organizacji i architektury wnętrz mieszkalnych? Czy istnieją tu jakieś prawidłowości? W jakim stopniu ich wykrycie może być przydatne w projektowaniu budynków mieszkalnych i elementów wyposażenia mieszkań, w optymalnym rozwiązaniu wnętrza i sprzętów przeznaczonych dla współczesnych użytkowników?

Niniejszy artykuł jest krótką relacją z pracy badawczej, której celem jest znalezienie odpowiedzi na te i tym podobne pytania, a którą prowadzi wieloosobowy zespół Zakładu Wzornictwa Wnętrz Instytutu Wzornictwa Przemysłowego¹⁾.

Przedmiotem badań zespołu było gospodarstwo domowe, to znaczy „złożony układ użytkowy”, w którym z jednej strony występuje rodzina, z drugiej zaś — mieszkanie wraz z wyposażeniem.

Badania miały określić wzajemne zależności pomiędzy użytkownikiem i środowiskiem materialnym przy uwzględnieniu takich czynników, jak czas i przestrzeń. Biorąc pod uwagę realne możliwości, za konieczne uznano znalezienie najmniej kolizyjnego rozwiązania w istniejącej sytuacji, wyjścia, które — nie burząc obowiązujących schematów organizacyjno-produkcyjnych oraz obowiązujących normatywów powierzchniowych i normatywów zasiedlania — tworzy partyturę dla wszystkich uczestników procesu powstawania mieszkania i jego wyposażenia, określi „zasady” wspólnych działań projektowych i produkcyjnych. Zasady te oparte są na potrzebach i wymaganiach człowieka dotyczących zarówno mieszkania, jak i podstawowych elementów wyposażenia, które służą człowiekowi do kształtowania prawidłowego przebiegu procesów życiowych związanych z zamieszkiwaniem.

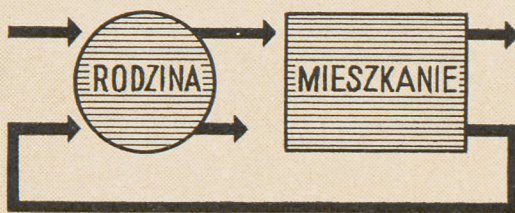
W produkcji przemysłowej obowiązuje prawo wielkiej liczby. Może ono jednak godzić w interesy użytkowników zwłaszcza w zakresie mieszkania i jego wyposażenia; człowiek broni się przed „umundurowaniem”, chciałby w swoje mieszkanie wnieść swój indywidualny charakter, nadać mu wygląd niepowtarzalny. Dlatego, jak mówi socjolog francuski Chombart de Lauwe, „należy ludziom pozostawić szansę współtworzenia swojego mieszkania, gdzie każdy członek rodziny znalazłby możliwość wypowiedzenia się w sensie konstruktywnym i dynamicznym, znajdując przez to pełne zaspokojenie wszystkich swoich potrzeb”.

Celem działań w ramach tego tematu była nie tylko próba doraźnego rozwiązania problemu na najbliższą przyszłość, lecz również ujawnienie i uświadomienie sobie wszystkich „białych plam”, tj. dziedzin, które wymagają szczególnych opracowań i badań. Temat ten pozwolił również opracować pewne metody rozwiązywania tego typu zagadnień oraz wysunąć sugestie odnośnie dalszych działań.

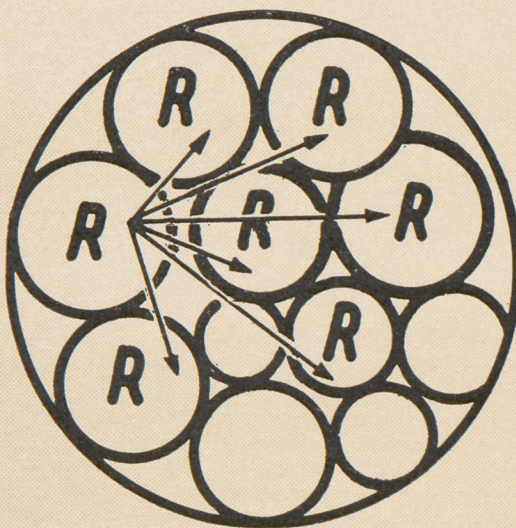
Zakres opracowywanej tematyki obejmował poznanie typowego gospodarstwa domowego przez zebranie i zanalizowanie danych dotyczących:

właściwości sposobu działania i zachowania się rodziny i poszczególnych jej członków, charakterystyki środowiska materialnego oraz zdefiniowania specyfiki powiązań pomiędzy rodziną a mieszkaniem.

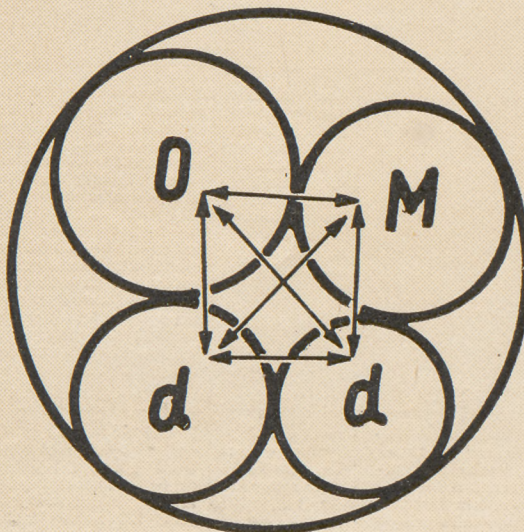
W wyniku współpracy z Komisją Antropometrii Polskiej Akademii Nauk ustalono podstawowe wymiary dynamiczne człowieka, wynikające z procesu użytkowania (rys. 1). Umożliwiło to opracowanie „kart funkcji”

SPOŁECZNOŚĆ

RODZINA

GOSPODARSTWO DOMOWE ZŁOŻONYM UKŁADEM UŻYTKOWYM

GOSPODARSTWO DOMOWE SKŁADA SIĘ Z JEDNEJ LUB WIĘCEJ OSÓB, MIESZKAJĄCYCH W TYM SAMYM MIESZKANIU, IZBIE LUB CZĘŚCI IZBY I ŁĄCZĄCE CAŁOŚĆ LUB CZĘŚĆ ŚRODKÓW BĘDĄCYCH W ICH ROZPORZĄDZENIU, CELEM ZASPOKOJENIA WSPÓLNYCH POTRZEB, BEZ OTRZYMYWANIA ZA TO USŁUG ODPLATNYCH, ORAZ KORZYSTAJĄCYCH ZE ŚRODKÓW GOSPODARSTWA DOMOWEGO DLA ZASPOKOJENIA CAŁOŚCI LUB CZĘŚCI WŁASNYCH POTRZEB BEZ ŚWIADCZENIA W ZAMIAN ZA TO USŁUG ODPLATNYCH

w/g GUS

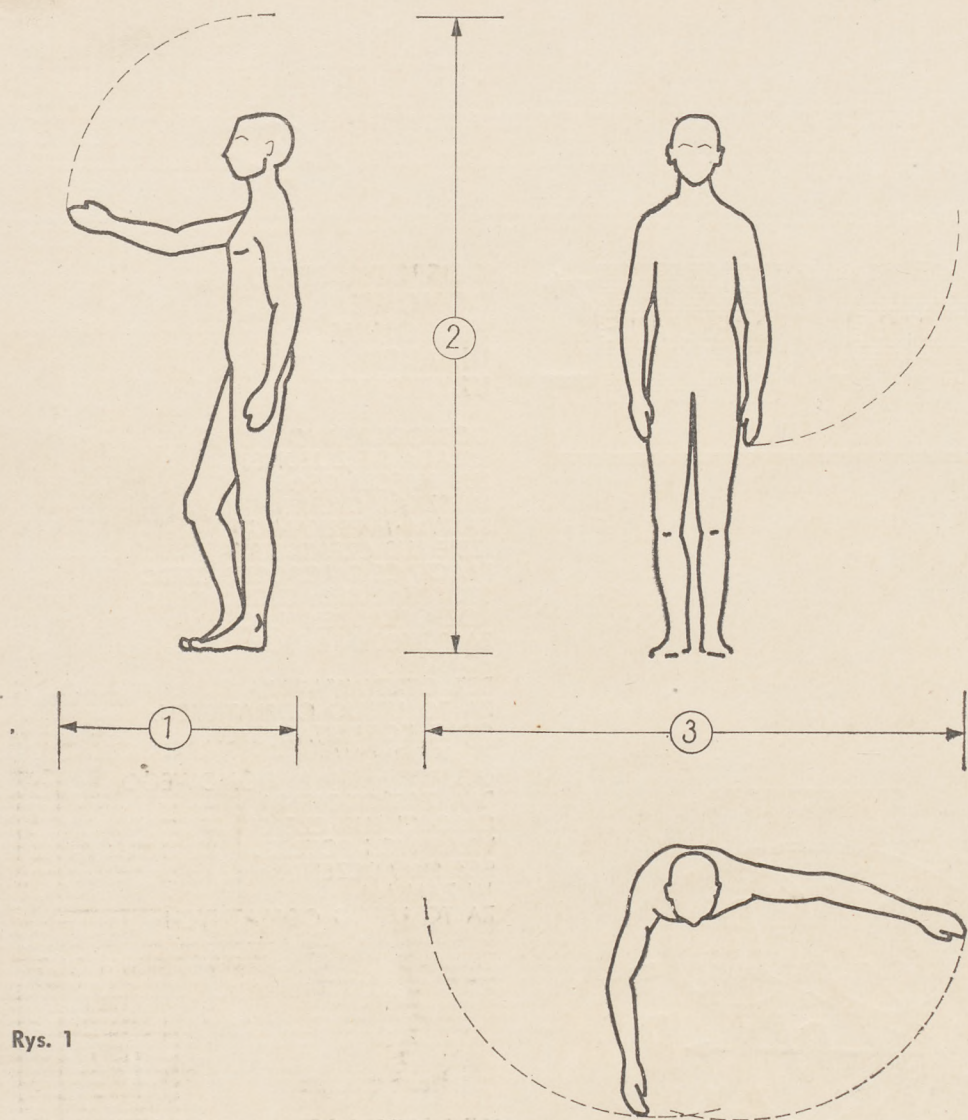
WŁAŚCIWOŚCI RODZINY OKREŚLAJĄ:

- ZWIĄZKI RODZINY ZE SPOŁECZNOŚCIĄ A PRZED E WSZYSTKIM
 - MIEJSCE ZAMIESZKANIA (ŚRODOWISKO MACIERZYSTE)
 - PRZYNALEŻNOŚĆ ZAWODOWA
- ZWIĄZKI MIĘDZY JEDNOSTKAMI W RODZINIE A PRZED E WSZYSTKIM
 - LICZEBNOŚĆ I SKŁAD OSOBOWY
 - IŁOŚĆ OSÓB CZYNNYCH ZAWODOWO
 - STOPIEŃ USTABILIZOWANIA

WŁAŚCIWOŚCI JEDNOSTKI OKREŚLAJĄ:

- STRUKTURA FIZYCZNA
- POSTRZEGANIE WIELOZMYŚŁOWE
- UPODOBANIA

¹⁾ Zespół autorski: Maria Białówna, Krystyna Arska, Sylwia Dobrowolska, Andrzej Latos, Stanisław Siemek, Roman Terlikowski, Wanda Wróblewska; współpraca: Maria Chomentowska, Rafał Kwinto, Aleksandra Lewińska, Wojciech Sadley, Zdzisław Wróblewski, Karol Lassota.

Rys. 1

Zespół funkcji związanych z utrzymaniem czystości (higiena)
Czynności: mycie się (mycie kolejnych partii ciała)

Tablica 1

Nazwa czynności	Wymiary		Potrzebne do danej czynności		Opis warunków ogólnych
	postawy człowieka	przestrzeń	urządzenia, aparaty, sprzęt, instalacje	przybory, środki	
Mycie dłoni			miednica lub umywalka, instal. wodn.-kanal., armatura-bateria mieszakowa z końcówką stabilną lub ruchomą (wylewka ruchoma) uzbrojona w sitko chroniące przed rozpryskiem	mydło (w kawałku lub w płynie), mydelniczka, szczoteczka do paznokci, ręcznik, pumeks	Ze względu na częstotliwość powtarzania czynności i jej nieskomplikowany charakter nie są wymagane specjalne warunki. Pożądana wysokość funkcjonalna (posadowienie umywalki) ok. 80—85 cm
Mycie górnych partii ciała: rąk, twarzy, szyi, głowy, zębów, tułowia			j.w.	j.w. oraz szampon do włosów, pasta do zębów, szczoteczka do zębów, szklanka do płókania zębów, myjka (ostra rękawica), gąbka ew. środki specjalne	Konieczność odosobnienia podczas wykonywania czynności. Wygodna wysokość funkcjonalna (posadowienie umywalki 50—70 cm). Powierzchnia przy korzystaniu, wliczając umywalkę - 110 x 60 cm. Przechowywanie przyborów na wysokości ok. 60—130 cm, w strefie łatwego zasięgu. Wymagane pomieszczenie wodoodporne, łatwe do utrzymania w czystości o temperaturze 20°C. Konieczne miejsce dla odłożenia odzieży
Mycie nóg			miednica lub brodzik albo wanna. Instalacja wodn.-kanal. Armatura-bateria mieszakowa z końcówką stabilną i z węzłem prysznicowym (przy korzystaniu z miednicy potrzebny ew. stołek lub stołeczek)	mydło, mydelniczka, szczoteczka, pumeks, ostra rękawica (myjka), gąbka, ew. środki specjalne	Możliwość mycia nóg w pozycji stojącej (miednica, brodzik, wanna) lub siedzącej (stołek, przy miednicy, krawędź brodzika, krawędź wanny). Przy korzystaniu z miednicy w postawie stojącej wygodne jest usytuowanie jej na wysokości 30—40 cm od podłogi. Ze względu na możliwość zachlapania podłogi, powierzchnia musi być wodoodporna

określających wymiary i wymagania dla podstawowych funkcji wykonywanych w mieszkaniu (tabl. 1).

Ponadto w pracy uwzględniono również szereg danych związanych z percepcją wielozmysłową, danych charakteryzujących właściwości wzrokowe, słuchowe i dotykowe.

W toku pracy próbowano zorientować się w sposobie działania i zachowania się rodziny w mieszkaniu. Podstawowym materiałem, którym dysponowano, były opublikowane wyniki badań Instytutu Bud. Mieszkaniow. Uzupełniono je własnymi wywiadami w terenie oraz przeprowadzono dokładną inwentaryzację badanych mieszkań (rys. 2) i analizę sposobu użytkowania, jak również szczegółowo zanalizowano poszczególne funkcje (przykładowa karta analizy higieny — rys. 3). Przeprowadzona lustracja konkretnych mieszkań warszawskich umożliwiła projektantom zapoznanie się z aktualnym sposobem ich zagospodarowywania i użytkowania (rys. 4).

Po rozpatrzeniu przeciętnego statystycznie typu gospodarstwa domowego w Polsce, tj. gospodarstwa czteroosobowego, jako standardowe przyjęto potrzeby rodziny:

- a) pochodzącej ze środowiska wielkomiejskiego,
- b) 4-osobowej, w której pracuje zawodowo 1 osoba (prac. fizyczny),
- c) o strukturze: rodzice, dwoje dzieci w wieku szkolnym i przedszkolnym o różnej płci,
- d) utrzymującej się z zarobków wynoszących do 800 zł miesięcznie na osobę.

Następnie dla takiej rodziny opracowano przykładowy program użytkowy oraz wykaz podstawowych urządzeń i przedmiotów (tabl. 2).

W celu bardziej szczegółowego określenia struktury rodziny, analizie poddano właściwości, sposób zachowania się, działania oraz zakres czynności wykonywanych przez każdego członka rodziny.

W pracy uwzględniono czynności typowe, klasyfikując je w pewne zespoły, które nazwano „procesami życiowymi”. Za podstawowe uznano następujące „procesy życiowe”: sen, wypoczynek, żywienie, higienę, naukę, prace różne niezawodowe (wykluczono prace o charakterze zarobkowym, gdyż w myśl współczesnych poglądów mieszkanie w swej istocie służy jako miejsce wypoczynku i wychowania potomstwa, nie jest natomiast warsztatem pracy).

Analiza tych funkcji umożliwiła prawidłową ich lokalizację w mieszkaniu (rys. 5).

Wszechstronna analiza mieszkań uznanych za typowe do dalszego stosowania w ramach przeprowadzonej unifikacji budownictwa pozwoliła na sformułowanie szeregu wniosków, z których najważniejsze to:

- a) w przyszłych rozwiązaniach należy preferować projekty umożliwiające użytkownikom elastyczne kształtowanie wnętrza. Możliwość tę zapewnią między innymi rozwią-

zania przewidujące ruchomy system przegród (rys. 6);

- b) ze względu na niemożność zwiększenia powierzchni mieszkania ograniczonej obowiązującymi normatywami, należy poszukiwać rozwiązań umożliwiających dwupoziomowe przechowywanie rzeczy (rys. 7).

Dla konfrontacji i sprawdzenia realności tych wniosków opracowano szereg rozwiązań wnętrza mieszkania M-4 na rzutach wybranych z typowych projektów (rys. 8).

Wybrane rozwiązanie X zrealizowano w makiecie w skali 1:1 i zagospodarowano elementami wyposażenia częściowo z produkcji, a częściowo zaprojektowanymi w Zakładzie Wzornictwa Wnętrz IWP.

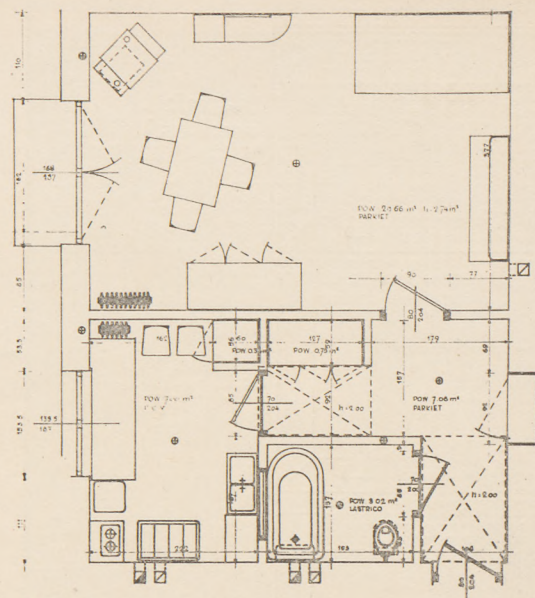
Makieta spełnia w zasadzie dwa zadania, umożliwia bowiem:

- a) doraźne, robocze sprawdzenie poszczególnych fragmentów proponowanych rozwiązań oraz
b) zestawienie całości wyposażenia, a przede wszystkim przeprowadzenie systematycz-

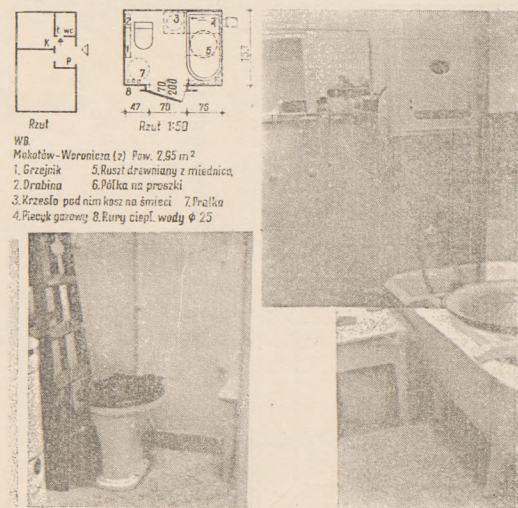
Wykaz przedmiotów w mieszkaniu rodziny 4-osobowej

Tablica 2

Nazwa pomieszczenia	Funkcje	Wykaz rzeczy	Wyposażenie, ilość		Uwagi
			niezbędne	uzupełn. lub dodatki	
1	2	3	4	5	6
Pokój rodziców	spanie	Tapezan higieniczny	2 szt.	—	mogą być leżanki z pojemnikiem na pościel lub łóżko
		materace	2 „	—	na zmianę minimum 2 komplety pościeli na posłanie
		prześcieradło	4 „	2 szt.	
		koldra	2 „	—	lub 6 szt.
		powłoka na koldrę	4 „	2 szt.	
		poduszka	2 „	—	zamiennie z koldrą na zimę
		powłoczka na poduszkę	4 „	2 szt.	
		jasiek	—	2 „	lub na łóżko
		powłoczka na jasek	—	4 „	
		koc	2 „	—	mata słomiana lub inne, zależnie od lokalizacji posłania
		narzuta na tapezan	2 „	—	
		osłona ściany przy tapezaniu	—	1 szt.	lub dwie, zależnie od lokalizacji posłania
		lampa	1 szt.	1 „	
		przystawka do tapezanu	—	1 „	w formie półki, stolika czy tp. na przechowywanie podręcznych rzeczy.
		dywanik pod tapezan	—	1 „	
Pokój dziecięcy	spanie	zasłony do okien wraz z urządzeniem podtrzymującym	1 kompl.	—	nie jest wyposażeniem niezbędnym, mogą być dodatkowo stosowane firanki
		składane łóżko dla gości	—	1 szt.	mogą być leżanki z pojemnikiem na pościel lub łóżka
		budzik	—	1 „	
		tapezan dziecięcy	2 szt.	—	na zmianę minimum 2 komplety pościeli na posłanie
		materac	2 kompl.	—	
		prześcieradło	4 szt.	2 szt.	lub 6 szt.
		koldra	2 „	—	
		powłoka na koldrę	4 „	2 szt.	zamiennie z koldrą na zimę
		poduszka	2 „	—	
		powłoka na poduszkę	4 „	2 szt.	lub dwie zależnie od lokalizacji posłania
		jasiek	—	2 „	
		powłoka na jasek	—	4 „	„ „ „ „ „ „
		koc	2 „	—	
		narzuta na tapezan	2 szt.	—	mogą być dodatkowo stosowane z firankami
		osłona ściany przy tapezaniu	—	1 szt.	
		lampa	—	1 „	
		przystawka do tapezanu	—	1 „	
		dywanik pod tapezan	—	1 „	
		zasłony do okien wraz z elementem podtrzymującym	—	—	

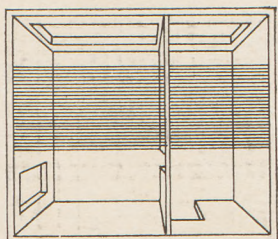
Rys. 2

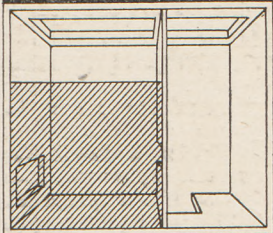
Rys. 3

Rys. 4

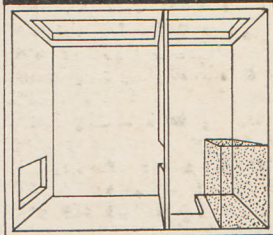

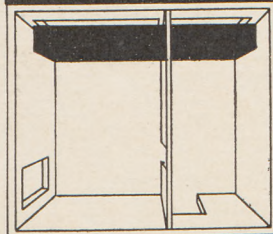
Strefa wypoczynku

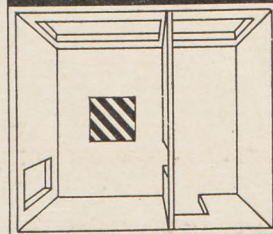
Strefa żywienia

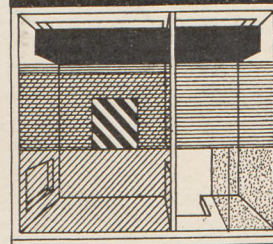
Strefa higieny

Strefa nauki i pracy

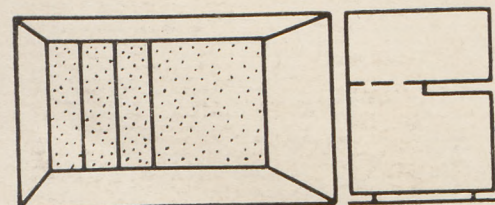
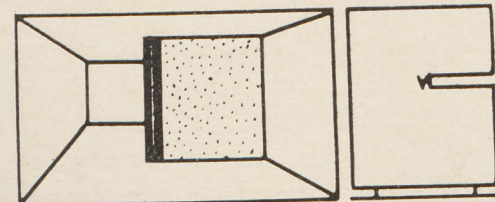
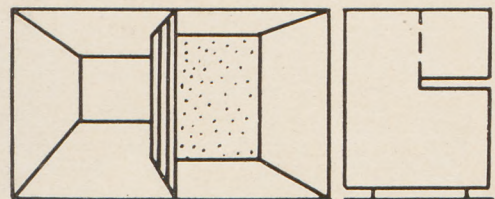

Strefa zabawy dzieci

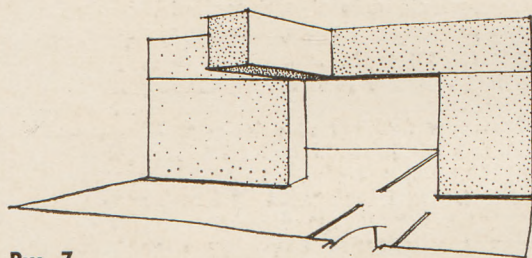
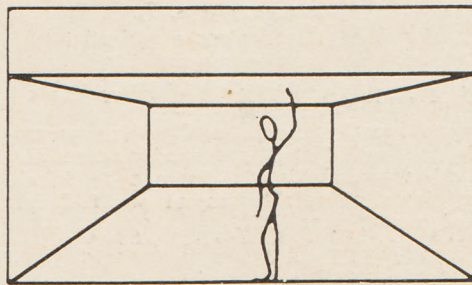
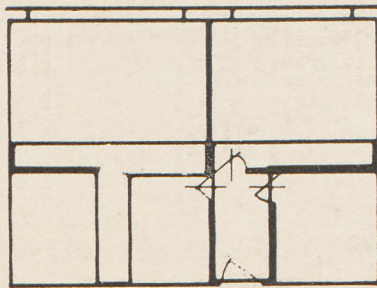

Schemat nakładania się stref

Rys. 5

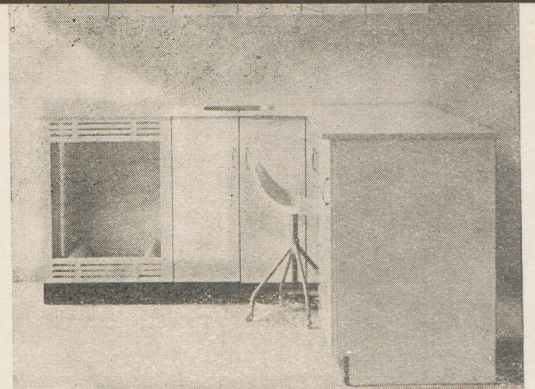
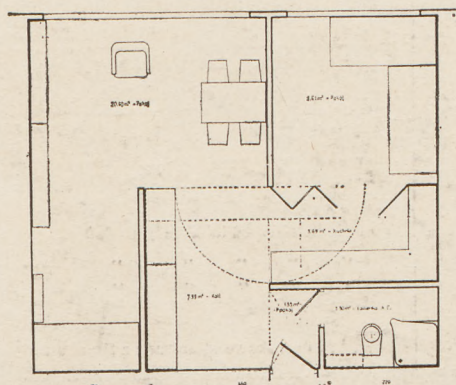
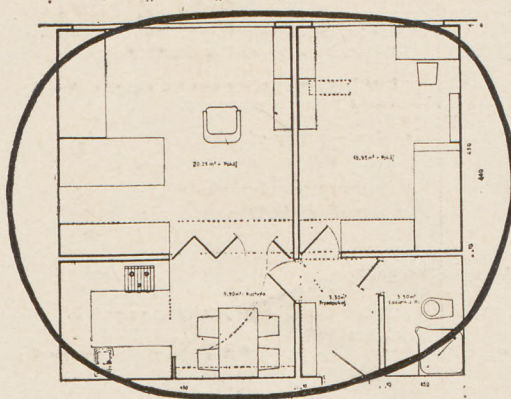
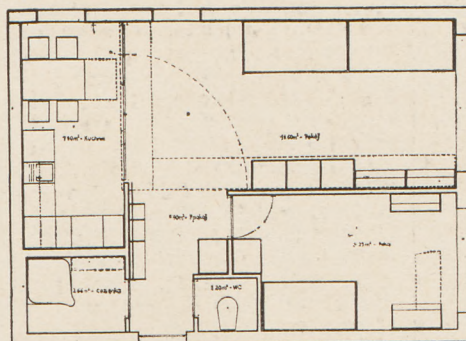

Rys. 6

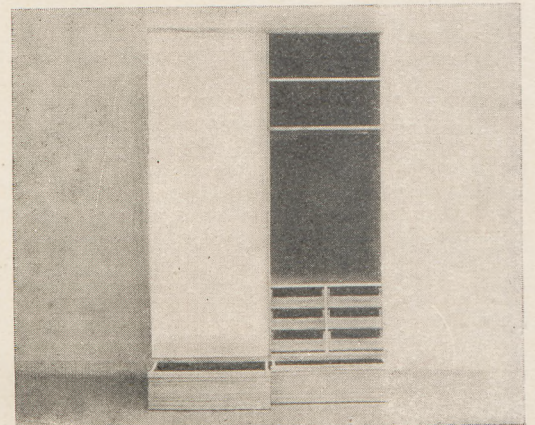

Rys. 7

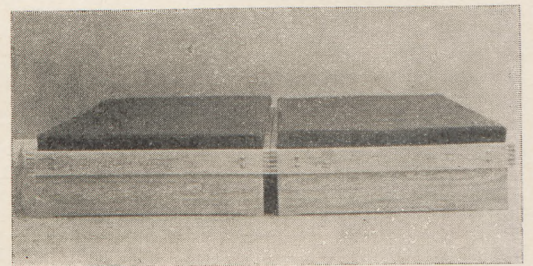
Rys. 8

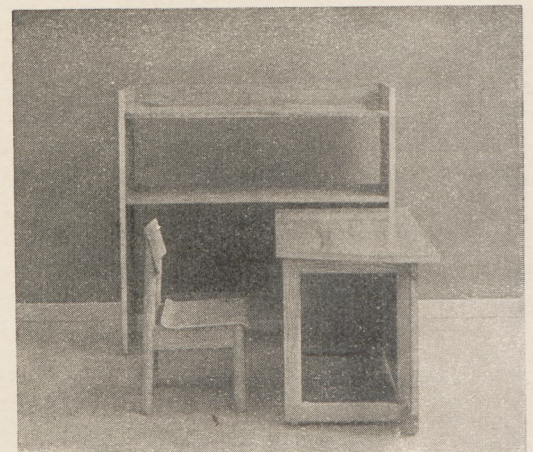
Rys. 9a

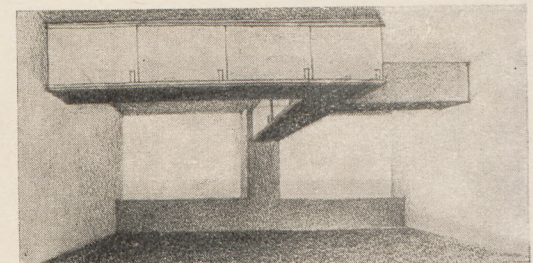
Rys. 9b

Rys. 9c

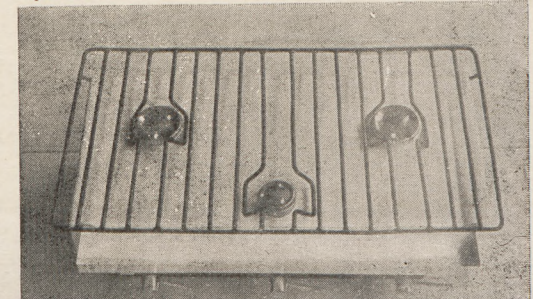

Rys. 9d

Rys. 9e

Rys. 9f

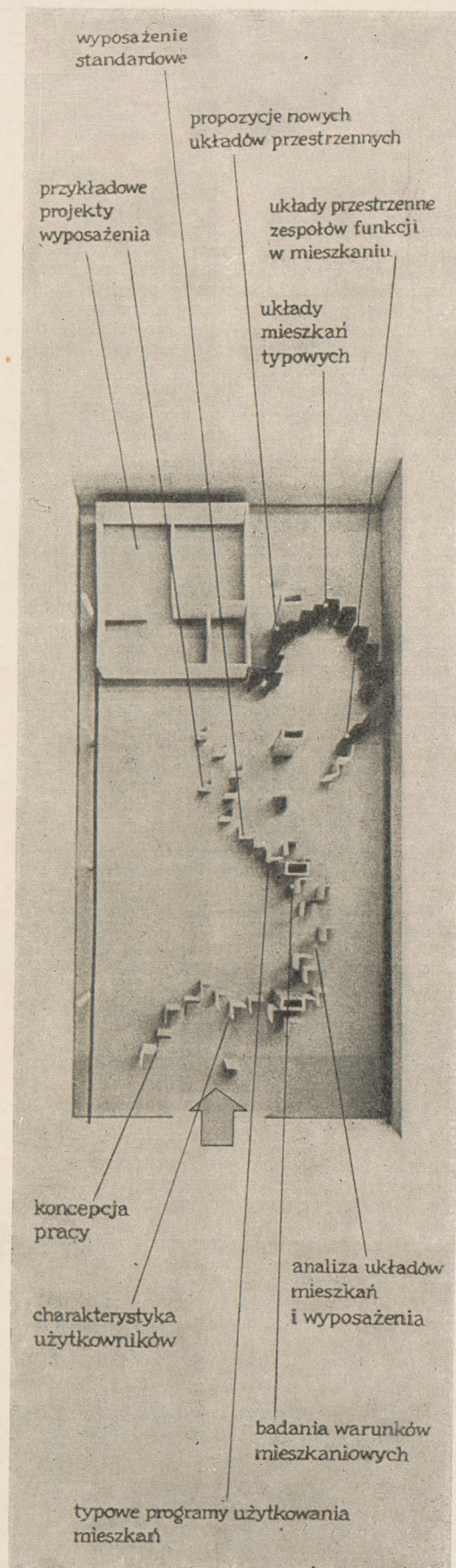

nych badań naukowych przez różne współpracujące instytucje naukowe i projektowe. Opracowano szereg projektów eksperymentalnych do dalszych badań użytkowych oraz jako propozycje projektowe dla przemysłu (rys. 9):

- a) system elementów obudowy kuchni (proj. Maria Białówna),
- b) system szaf do składowania (proj. Maria Białówna),
- c) system elementów do montowania łóżek (proj. Zdzisław Wróblewski),
- d) wyposażenie do nauki i pracy dziecka (proj. Maria Chomentowska),
- e) system pawlaczy (proj. Stanisław Siemek).
- f) kuchenka gazowa trzypalnikowa (proj. Stanisław Siemek).

W okresie Zjazdu Krajów Uczestników RWPG w Sprawach Wzornictwa Przemysłowego oraz związanej z tym wystawy pt. „Wzornictwo — Społeczeństwu” w PKiN Instytut zorganizował we własnej sali wystawowej „Pokaz roboczy prac studyjnych z zakresu wyposażenia wnętrz mieszkalnych”, na którym pokazano niektóre fragmenty prac dla zilustrowania metody i osiągniętych wyników. Plan sytuacyjny wystawy przedstawia rys. 10.

Makieta mieszkania ilustruje rys. 11.

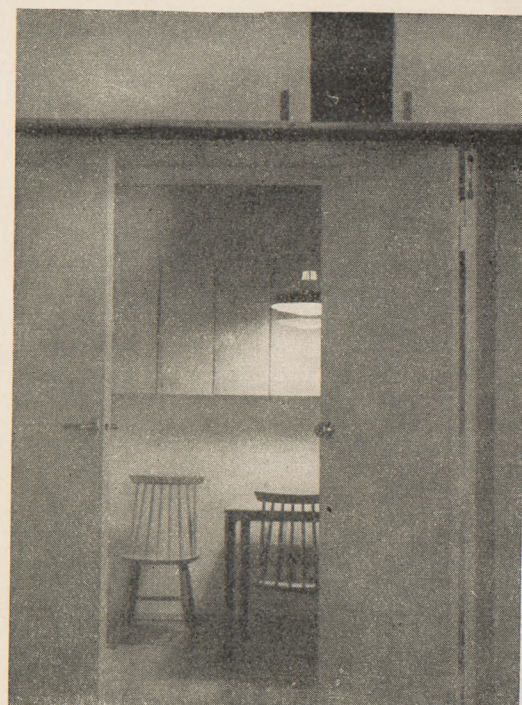
Rys. 10

Rys. 13

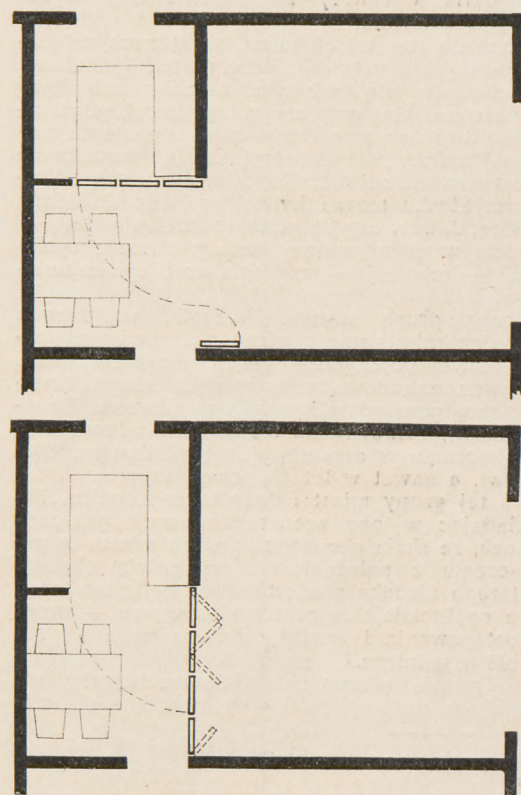
(dok. ze str. 370)

Wszak architekt nie może być specjalistą wszechnauk, nie może i nie powinien samodzielnie odkrywać wszelkich prawd. Nie ma zresztą takiej potrzeby. Istnieją opracowania instytutów naukowo-badawczych, IBM, IUA, prowadzone są również prace z tej dziedziny w innych placówkach, na przykład w Instytucie Wzornictwa Przemysłowego.

Wszystkie wymienione aspekty formy budynku nazwać można uwarunkowaniami użytkowymi. I tylko przyjmując je za punkt wyjścia, uwzględniając przy tym możliwości materiałowe, technologiczne, konstrukcyjne, normatywne, słowem różnego rodzaju uwarunkowania produkcyjno-ekonomiczne, znaleźć można optymalne rozwiązanie z punktu widzenia potrzeb człowieka nie tylko materialnych, ale i psychicznych, a wśród nich również — potrzeby piękna.

Rys. 11

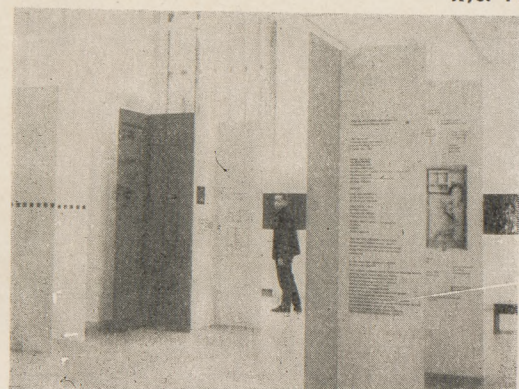
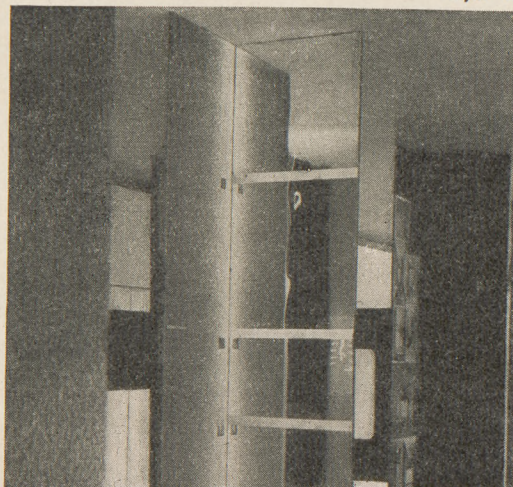

Rys. 12

W przedstawionych fragmentach części przeznaczonej do spożywania posiłków w pomieszczeniu mieszkalnym na pierwszym planie widoczne są elementy ruchomej ścianki działowej, która oddziela bądź kącik na spożywanie posiłków i kuchnię od pokoju mieszkalnego bądź kuchnię od kącika do spożywania posiłków, który w takim układzie staje się integralną częścią „powiększonego” pokoju mieszkalnego (rys. 12).

Na rys. 13 i 14 przedstawiono fragmenty wystawy.

Rys. 14

ROMAN TUNIKOWSKI

Sporokowany artykułem A. Basisty „Centrum Legnicy — trzy wątpliwości uczestnika konkursu”¹⁾ podejmuję głos w dyskusji.

W moim przekonaniu kształtowanie współczesnego centrum usługowego w warunkach zabytkowego miasta jest zależne od ilości wartości zabytkowej i technicznej oraz sposobu ugrupowania zabudowy, która z różnych względów podlega trwałej adaptacji, jak również od wielkości i rodzaju programu usługowego, który ma być wprowadzony w granice takiego układu.

Pomijając przypadki o unikalnej wartości urbanistycznej (autentyczny i wyróżniający się układ planu i w przeważającej mierze autentyczna zabudowa), w większości miast dolnośląskich stare miasta mają układ szachownicowy, podobną skalę i niemal powtarzające się cechy planu. Na tej jak gdyby zestandaryzowanej kanwie dopiero charakter zabudowy, a niejednokrotnie krajobraz i topografia wpływały na indywidualny wyraz i walory miasta.

Niewiele jest takich miast, w których na planie „typowym” dla okresu ich powstania zachowały się większe zespoły zabudowy mieszczańskiej w miarę autentycznej, gdyż zabudowa ta na przestrzeni czasu ulegała najczęściej zmianom pozbawiającym ją pierwotnych wartości autentyku. Do takich miast na Dolnym Śląsku można by zaliczyć np. Kamienną Górę, Jawor, czy do niedawna Jelenią Górę — gdzie w dużej mierze ocalały pierzeje rynku lub — rzadziej — przyległa do niego zabudowa.

Drugą grupę stanowią miasta, w których oprócz zabytkowego planu zachowały się zabytkowe pojedyncze obiekty niemieszkalne. Dawna zabudowa mieszczańska uległa gruntownej przebudowie w XIX w. (Ziębice, Dzierżoniów), całkowicie lub niemal całkowicie zniszczeniu w czasie wojny (Bolesławiec, Głogów), a nawet w latach powojennych.

Do tej grupy miast należy także Legnica. Zakładając w obu zgeneralizowanych przypadkach, że skala obecnego rozwoju miasta w połączeniu z położeniem i wielkością obszaru starego ośrodka predestynować będą ten teren na ogólnomiejskie centrum usługowe — drogi postępowania i środki działania będą się różnić zasadniczo.

W grupie pierwszej, gdzie zachowały się większe zespoły zabudowy tworzące dla da-

nego środowiska duże materialne i kulturalne wartości utrzymujące specyficzny jego klimat — wprowadzenie nowego centrum usługowego o skomplikowanym programie może okazać się w skrajnym przypadku w ogóle niemożliwe, w innym zaś będzie możliwe na zasadzie wielu kompromisów nie tyle w kształtowaniu formy nowej treści użytkowej, ile w organizowaniu jej funkcji, która musi być podporządkowana istniejącym elementom zabytkowym.

Ogólnie rzecz biorąc, w grupie pierwszej decydującym czynnikiem będzie wartość zabytku urbanistycznego. Wprowadzenie nowego programu, jeżeli to jest niezbędne, odbywać się powinno na zasadzie podporządkowania go istniejącemu środowisku, co pociągnie za sobą kompromisy w organizowaniu jego funkcji.

W grupie drugiej, gdzie istniejąca zabudowa nie przedstawia większych zabytkowych i technicznych wartości lub co więcej zachowana została fragmentarycznie i w sposób przestrzennie przypadkowy czy też w ogóle uległa zniszczeniu — reaktywowanie jej form nawet przy utrzymaniu poprzedniej wartości jest niecelowe.

Toteż, jeśli w granice te ma być wprowadzony nowy program, tym bardziej dominującym czynnikiem będzie nadanie mu prawidłowych form organizacji funkcjonalnej i przestrzennej, które mogą przecież koegzystować z formami pojedynczych ocalałych zabytkowych obiektów, zachowujących zresztą swoją poprzednią indywidualną treść użytkową, przeważnie o ogólnomiejskim znaczeniu. W takich przypadkach nie widzę potrzeby podporządkowywania funkcji i formy nowej dominującej treści staremu układowi jedynie z racji jego zabytkowego pochodzenia, tym bardziej, że

— nie reprezentuje on sam w sobie cech unikalnych i niepowtarzalnych, a bez właściwej mu nie istniejącej już zabudowy, z którą stanowił funkcjonalną i plastyczną całość, nie tworzy emocjonalnych wartości,

— ogranicza kształtowanie nowej funkcji lub przedstawia dla niej wartość ograniczoną. Wydaje się, że zbyt daleko posunięte fetyszowanie układu planu średniowiecznego miasta jako zabytku podlegającego ochronie, a w konsekwencji uzależnianie od niego sposobu kształtowania odmiennych form współczesnej organizacji przestrzennej, usługowego centrum, jest tak samo nieuzasadnione jak odzwierciedlanie od fundamentów starych kamieniczek i ich fasad, przy wprowadzaniu w ich mury współczesnych form użytkowania.

Takie stanowisko nie jest, oczywiście, jednoznaczne z ignorowaniem istniejących wartości przy przekształceniu starego miasta na centrum usługowe — oznacza ono jedynie, że nie należy podporządkowywać nowej skomplikowanej funkcji o ogólnomiejskim znaczeniu elementowi, który w zmienionych warunkach ma dla niej tylko ograniczoną przydatność użytkową. Tym bardziej nie należy tworzyć nowych form przestrzennych, które mając podkreślać wizualnie dawny, a zachowywany układ sieci, krępowałyby przez to funkcję, dla jakiej są tworzone.

Oddzielnym problemem jest sprawa włączania budownictwa mieszkaniowego do programu centrum usługowego. Zdarza się to nagminnie i wywodzi ze skróconej perspektywy w układaniu programu usługowego.

Budownictwem mieszkaniowym „upycha się” tzw. wolne hektary terenu przeznaczonego na centrum. Jeżeli jednak ma ono wejść do programu terenów centrum, nie powinno uszczuplać rezerw rozwojowych i programu funkcji podstawowej, nie może być przemierzane z zabudową usługową tak, jak to się często widzi w projektach konkursowych. Jest to błąd zasadniczy i nie do usunięcia bez zmiany projektu.

Przykładem szczególnym, choć na zainwestowanych terenach nie sporadycznym, jest istniejące budownictwo mieszkaniowe. Projektant powinien zmierzać do stworzenia na pewien okres realizacji takich przekształceń, aby utworzyło ono w ostatecznym efekcie skonsolidowane, w miarę samodzielne zespoły czy grupy mieszkaniowe wyizolowane ze strefy (ruchu) ogólnomiejskiego użytkowania.

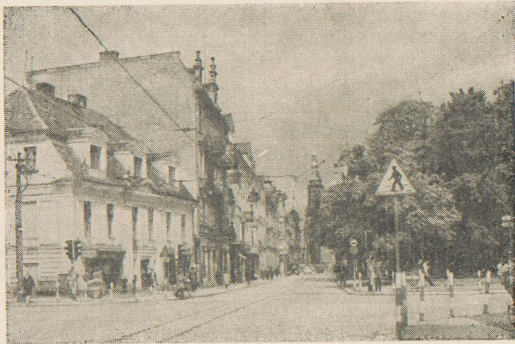
Legnica jest konkretnym przykładem starego miasta, które ma być przekształcone na ogólnomiejskie centrum usługowe, przykładem o tyle szczególnym, że z miastem tym wiąże się znany dobrze fragment historycznych dzieł, po którym nie ocalały właściwie żadne materialne relikty w urbanistycznej skali (układ wraz z zabudową).

Obok właściwego wielu miastom Dolnego Śląska regularnego szachownicowego układu sieci, pozostało kilka pojedynczych obiektów rozrzuconych przeważnie wśród XIX- i XX-wiecznej zabudowy.

Szeroki pas obrzeża starego miasta utworzony z bloków o marginesowej szczelnej zabudowie IV i V kondygnacji jest przerwany enklawą zamku i zespołu wysokiej zieleni oraz obszerną i długą „wyrwą” oczyszczoną z zabudowy po drugiej stronie obwodu, otwierającą wną-

1) „Architektura” nr 4/5, 1966 r.

2

trze staromiejskiego obszaru na zespół pięknej wysokiej zieleni połączonej z klinem terenów rekreacyjnych nad Kczawą. Samo centrum, w którym tkwią zabytkowe kościoły, klasztor i rynek, ma zabudowę w złym stanie technicznym lub w stanie rozpadu.

Obrzeże rynku i jego bezpośrednie sąsiedztwo tworzą z małymi wyjątkami nowe budynki mieszkalne z usługami w parterach. W planie ogólnym miasta trafnie, moim zdaniem, wyznaczony jest obszar, na którym może być skoncentrowane nowe budownictwo usługowe. Znajdującą się w tym obszarze zabudowę przeznaczono do usunięcia. Była to decyzja słuszną, zwłaszcza że stan i charakter zabudowy nie usprawiedliwiał nakładów na jego odbudowę. Jakkolwiek koszt odbudowy w niektórych wypadkach mógłby być nieco niższy niż koszt wzniesienia nowych budynków, decydującym czynnikiem efektywności nakładów byłaby ograniczona wartość użytkowa budynków, wynikająca z ich konstrukcyjnego układu (głębokość traktów i wysokość kondygnacji) oraz ograniczona efektywność funkcjonowania zespołu usługowego. Układ sieci ulicznej w Legnicy nie ma szczególnych cech unikalnych, a w części przeznaczonej na centrum usługowe jest fragmentem szachownicy, w który kiedyś wpisana była zabudowa mieszkaniowa. Uzależnienie funkcji nowego zespołu obiektów i szukanie inspiracji dla ich form w układzie stworzonym kiedyś dla potrzeb o odmiennej zupełnie skali i treści jest nie tyle sprawą pozytywnego stosunku do spuścizny, ile brakiem odwagi wystąpienia przeciwko tym samym poglądom, w myśl których w połowie XX w. budowano pseudozabytkowe domy, a często nawet same tylko elewacje.

Sprawność funkcjonowania centrum usługowego zależy od harmonijnego współdziałania wielu elementów, w tym także właściwego systemu komunikacji i wzajemnego powiązania

poszczególnych obiektów o formie dostosowanej do ich funkcji.

Jest mało prawdopodobne, aby średniowieczny fragment szachownicy sprostał tym zadaniom i niecelowe, aby swoimi rozmiarami i skalą decydował o wymiarach i kształtach zabudowy realizowanej dla dzisiejszych i przyszłych potrzeb. Tworzony na zasadzie funkcjonalnej organizacji zespół nowych form może i powinien być w istniejące środowisko harmonijnie wkomponowany.

Drogi prowadzące do tego celu są różne.

Jedną z nich przedstawia praca konkursowa autora (nr 14), w której samodzielny pod względem funkcjonalnym zespół został w plastycznej kompozycji integralnie powiązany z otoczeniem. Wskazuje na to rozmieszczenie nowych dominant i bezpośrednie włączenie kościołów, sylwety zamku oraz zespołów zieleni w nowo kształtowany krajobraz. Te związki przestrzenne są oczywiste i wyraźne, a zatem nie jest to kompozycja sama dla siebie, którą można by wprowadzić w dowolne otoczenie, jak to twierdził, być może uogólniając część prac, w cytowanym wyżej artykule kolega Andrzej Basista. Równoległy do starożytnego układu osi kompozycyjnej i funkcjonalnej centrum (na kierunku: zamek — basen zieleni) wiąże się nie tylko z właściwym wykorzystaniem terenu, ale i najkorzystniejszą komunikacyjną jego obsługą i bezpośrednim włączeniem w nowo tworzony klimat istniejących wartości architektonicznych i krajobrazowych.

Centrum powinno być bowiem wielostronnie, prosto, czytelnie i dogodnie udostępnione oraz przestrzennie wyeksponowane.

Zgadzam się wreszcie z tym, że programy dla ogólnomiejskich ośrodków usługowych powinny być układane bardziej optymistycznie, z większą perspektywą i że ich niezbędnym elementem powinny być kubaturowe i terenowe rezerwy.

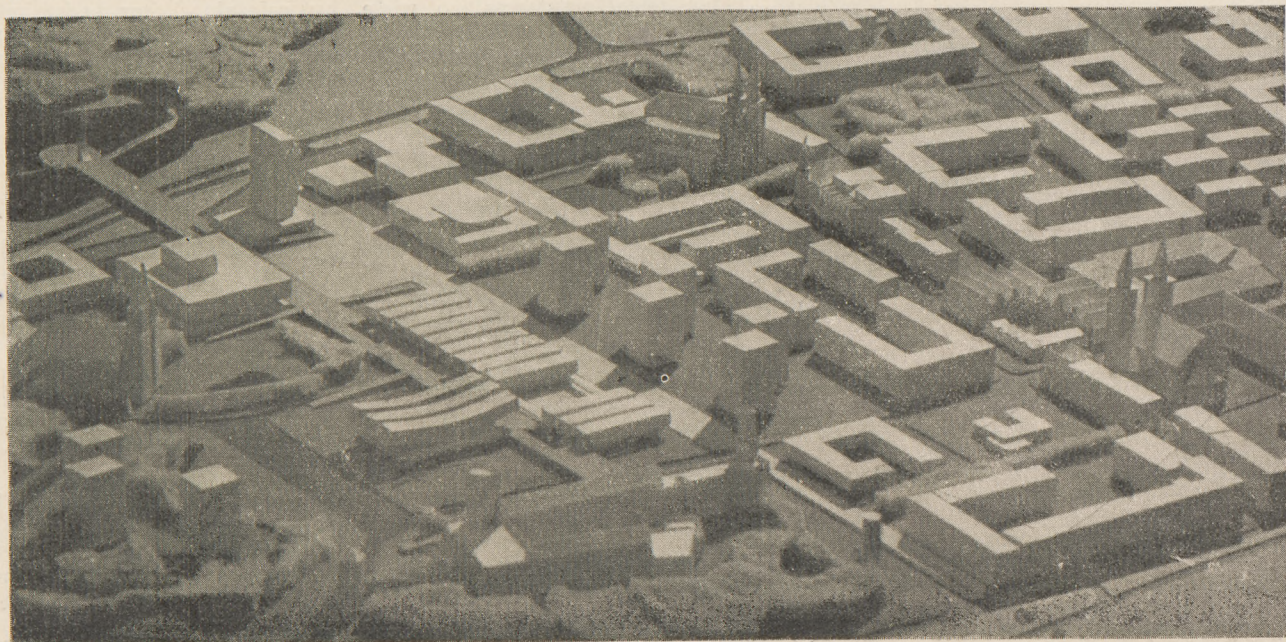
1. Fragment Starego Miasta przeznaczony pod zabudowę centrum. Zamek usytuowany jest na znacznym wzniesieniu, w otoczeniu starodrzewu. Z ogólnej liczby 17 budynków w tej pierzei tylko 4 są zarejestrowane w konserwatorskim spisie zabytków

2. Taka właśnie zabudowa nadaje ton i stwarza obecny klimat na obszarze Starego Miasta

Zdjęcia wykonał T. Olszewski

3. Makieta projektu nr 14. Autor: R. Tunikowski

3

ANDRZEJ BASISTA

Mody się zmieniają. Gdy w latach pięćdziesiątych odbudowywaliśmy zabytki, teraz przyszła moda na ich likwidowanie. Wyszczególnienie ratu-
sza w Nysie demonstrowała kronika filmowa, a w dobrym też obecnie jest tonie występo-
wać przeciwko poglądom rekonstruowania zni-
szczonych zabytków i produkcji tą drogą fal-
syfikatów.

Jedną z ciekawostek demonstrowanych w pa-
lacu w Fontainebleau, wywołującą widoczne
ożywienie wśród szeregu zwiedzających, jest
kosmyk włosów Napoleona. Rzecz ani ład-
na, ani ciekawa, lecz co poniektórych podnie-
ca: autentyk... Daleki jestem od emocjonowa-
nia się przedmiotem li tylko dla jego warto-
ści autentyczności, choć są czasem wypadki, że i to
wzrusza. Aliści wartości estetyczne, o które
jako architekci stale walczymy, są jakością
całkowicie różną.

Na placu św. Marka dziękowałem Bogu, że
w 1902 roku nie zwyciężyła ortodoksyjna po-
stawa, która by wstrzymała odbudowę campa-
nilli, co była wówczas runęła. I gdy stałem
tam, mało mnie obchodziło, że wieżycza nie
jest autentyczna. Byłem szczęśliwy, że jednak
jest. I mam nadzieję, że w takiej postawie nie
jestem osamotniony. Lecz co ciekawe, mniej
solidarności wyczuwam, gdy stwierdzam swą
radość, że jednak mamy Stare Miasto w War-
szawie czy w Gdańsku.

Oczywiście, wszelkie dogmaty są niebezpiecz-
ne. Hasło odbudowy zniszczonych wojną za-
bytków również zaprowadziło nas niejedno-
krotnie zbyt daleko: do rekonstrukcji obiek-
tów, o których już dawno zapomniano, że
w ogóle istniały. Rzecz jasna i z taką postawą
nie można się zgodzić, i to tym bardziej, że
za pieniądze w tę akcję włożone ratować
można było zabytki, które — nie konserwo-
wane — poczęły się sypać.

Ale w Legnicy wcale nie postuluję by odtwa-
rzać coś, co było zniknięte. Nawołuję jedynie,
by maksymalnie zachować wartości,
które jeszcze są. Bo zdrowy rozsądek
nakazuje rozważyć, zanim podejmie się decy-
zję, by przekreślić coś, co jest, co jeszcze ist-
nieje. Zwłaszcza, gdy rysuje się choć cień
wątpliwości.

Liczne by można cytować przykłady, gdy decy-
zje, choć podejmowane w imię przyszłości,
okazywały się już w niedługim czasie naiwne,
nierozważne i przynosiły korzyści raczej wą-
tpliwe. W ubiegłym stuleciu rozbierano na-
gminnie mury miejskie i inne średniowieczne
urządzenia obronne. Po stu zaledwie latach
z goryczą stwierdzamy, że nieliczne tylko
miasta na operacjach tych cokolwiek zyskały,
przy czym na pewno zyskać mogły więcej in-
nymi środkami, nie pozbawiając się tych ka-
pitalnych wartości.

Z drugiej na przykład strony, euforyczna od-
budowa stolicy po ostatniej wojnie, dokony-

wana również ze specyficznym stosunkiem
przyszłości do przeszłości, doprowadziła do
tego, iż odbudowywano wszystko. Już w tej
chwili brak jakichś centralnie położonych ruin,
które byłyby świadkiem wojny, jej autentycz-
nym pomnikiem. Tak jak na przykład w Dre-
źnie słynny kościół Frauenkirche, który prze-
znaczono do pozostawienia jako ruinę-pomnik.
Tam, w najdalszej nawet przyszłości, przy-
godny obserwator stale będzie miał świadom-
ność kataklizmu, który miasto niegdyś prze-
żyło.

W Legnicy stawka na pewno jest mniejsza.
Lecz chlubić się większą przezornością i
umiejętnością planowego myślenia, zwięsz-
cza wobec naszych przodków sprzed stulecia.
Dlatego najważniejsze wydają mi się odpo-
wiedzi na trzy podstawowe pytania. Czy chce-
my? czy musimy? czy możemy? Szerzej mó-
wiąc, rzecz sprowadza się do problemu: czy —
aby przystosować śródmieście Legnicy do
współcześnie stawianych mu zadań — musi-
my zrezygnować z zachowania egzystujących
tam jeszcze wartości zabytkowych, czy też
możemy jedno z drugim pięknie pogodzić.
I czy w ogóle warto kwestiom tym wysiłki
jakiegokolwiek poświęcać.

Oto osiągamy sedno sporu. Kolega Tunikowski
pragnie wykazać, iż po pierwsze, jest to nie-
możliwe, a ponadto, że usiłowań takich po-
dejmuwać w ogóle nie warto, Legnica bowiem
nie reprezentuje żadnych w rozpatrywanym
względnie wartości unikalnych. Przypomnieć
jednak muszę, iż właśnie nie co innego było
głównym zadaniem konkursu. Przede wszyst-
kim przynieść miał odpowiedź, w jaki sposób
należy kształtować współczesne centrum w
mieście o wartościach zabytkowych. I odpo-
wiedzi nadeszło wcale sporo: trzydziści i kil-
ka. A co najważniejsze, wcale niejednoznacz-
nych.

Podejmując polemikę pokonkursową, rzecz zu-
pełnie zrozumiała i uzasadniona, kolega Tun-
kowski podtrzymuje stanowisko, jakie zajął
w samym konkursie. Lecz przypomnieć trzeba,
co zresztą podkreślałem mocno w swym
uprzednim artykule, że właśnie konkurs wy-
kazał, iż nie jest to wcale stanowisko jedyne,
jedynie możliwe i jedynie poprawne. Wykazał,
iż maksymalne zachowanie wartości zabytko-
wych wcale nie stanowi znaku równości
z „podporządkowaniem funkcji i formy nowej
dominującej treści staremu układowi”, jak
również wcale nie „ogranicza kształtowania
nowej funkcji”, a w każdym razie nie w stop-
niu, w którym przestawałaby prawidłowo
funkcjonować.

W poprzednim artykule cytowałem poszczegól-
ne prace z tego punktu widzenia i pisałem na
ten temat wystarczająco wiele, by należało
owe sprawy jeszcze raz powtarzać. Lecz pragnę
zwrócić uwagę, że jeśli zabierałem głos

wówczas, to bynajmniej nie zdziwiony różno-
rodnością wyników, bo objaw to ze wszech-
miar pozytywny, lecz zaskoczony werdyktem
Jury, które wypunktowało najwyższą pracę
o koncepcjach rozsadzających układ staro-
miejski. A ponieważ Jury, choćby nie wiem
jak czcigodne, również składa się wyłącznie
z ludzi, z poglądami indywidualnymi, również
omylnymi, przeto i ich ocena nosi charakter
dyskusyjny. I dlatego nie bardzo rozumiem,
że poruszony moim artykułem głos zabrał
autor, który przedstawił już przecież swoje
racje w pracy konkursowej, podczas gdy wie-
loosobowe Jury nie wykazało chęci dyskusji.
Poprzednio, może z racji, że nie ma w Polsce
tradycji dyskusji i krytyki fachowej i bałem
się kogokolwiek urazić, nacisk położyłem na
omówienia prac, z którymi się zgadzam.
Obecnie więc nolens volens kilka uwag na te-
mat owych, które budzą moje wątpliwości. We
wszystkich trzech pracach nagrodzonych naj-
wyżej, koncepcja zasadza się na wstawieniu
w środek Starego Miasta wysokościowych bu-
dynków punktowych i stworzenia tą drogą
nowej sylwety. Pomijam paradoks, iż akcen-
tem śródmieścia usługowego mają się stać bu-
dynki mieszkalne. Jest to, jak wiemy, siła wyż-
sza, wynikająca z programowania miasta, na
co autorzy planu zagospodarowania prze-
strzennego wpływu nie mają. Wyboru nie ma.
Jeśli decydują się na akcentowanie wyższymi
obiektami zespołu śródmiejskiego, poza jed-
nym hotelem pozostają zawsze wyłącznie
obiekty mieszkalne. Pomimo rozwiniętej buj-
nie biurokracji, biurowiec nie jest w Polsce
elementem śródmieściotwórczym.

Lecz nie to mnie razi. Razi mnie i przygnębia
sytuacja, w której centrum Legnicy będzie
wyglądać jak centrum Nowych Tych, nowego
Płocka, nowe centrum Wrocławia, centrum
Vallingby czy innego Harlow. Świadomie rzu-
cone przykłady wymieszałem bez ładu i skła-
du, lecz z jedną ich wspólną treścią. Pomimo
różnorodnych form są to wszystko ośrodki
z połowy XX wieku, które dla nas dziś różnią
się może bardzo między sobą, lecz dla czło-
wieka za lat kilkadziesiąt więcej będą miały
wspólne niż odmienne. I jeszcze jedno tak-
ie centrum w Legnicy. W Legnicy, gdzie
aktualnie układ przestrzenny śródmieścia za-
sadza się na czterech akcentach budynków
wysokich, a które są spuścizną przeszłości
miasta: trzy kościoły i zamek. I gdyby nawet
poza tym w całym mieście nie było jednego
więcej zabytku, gdyby nie istniał ślad po szach-
ownicy średniowiecznego układu ulicznego,
póki te cztery obiekty będą organizować prze-
strzeń śródmieścia, każdy, najbardziej przy-
godny, najbardziej nieprzygotowany obserwator,
będzie miał stale świadomość przebywania
w miejscu o wielowiekowej tradycji... Ale Pa-
nowie, elementarne zasady kompozycji stwier-

Konkurs na projekt urbanistyczny przebudowy i uporządkowania centrum miasta Jeleniej Góry

JÓZEF ROMASZKIEWICZ

dzają, że gdy w środek, między te cztery punkty wstawimy punkty formalnie mocniejsze, rola tamtych jako organizatorów całości zostanie im odjęta. Nie przekonany polecam uważną lekturę zasad budowy formy architektonicznej Juliusza Żórawskiego.

Całkiem na zakończenie uwaga na temat, który mógłby wywołać ogromną dyskusję, lecz który może można zamknąć jedną analogią, jednym sformułowaniem. Czy istotnie wartością godną uwagi są wyłącznie wartości unikalne? Rzecz przypomina wielką dyskusję prasową o niezdrowych objawach stawiania na sport wyłącznie wyczynowy z zaniedbaniem masowej kultury fizycznej. O przeszłości narodu nie świadczą jedynie zjawiska rodzaju Wawel, katedra gnieźnieńska, czy Wilanów. Świadectwem równie, a pod pewnymi względami nawet bardziej dosadnym, są dziesiątki Legnic rozsianych po całym kraju.

W październiku 1966 r. Oddział Wrocławski SARP, na zlecenie Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu, za zgodą Ministerstwa Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych, ogłosił powszechny, otwarty konkurs na opracowanie projektu urbanistycznego przebudowy i uporządkowania centrum miasta Jeleniej Góry. Celem konkursu było uzyskanie jak najlepszego rozwiązania centrum Jeleniej Góry pod względem techniczno-ekonomicznym, przestrzennym i funkcjonalnym oraz rozmieszczenia programu użytkowego.

Jelenia Góra jest jednym z miast wydzielonych z powiatu w województwie wrocławskim. Położona w południowo-zachodniej części województwa u podnóża Karkonoszy, jest ośrodkiem ruchu turystycznego jednego z najpiękniejszych rejonów turystyczno-wypoczynkowych kraju. Miasto jest ośrodkiem usług handlowych, kulturalnych i oświatowych, a także jednym z największych w województwie wrocławskim ośrodkiem przemysłowym.

Jelenia Góra liczy obecnie ok. 70 tys. mieszkańców, w perspektywie ma liczyć 90 tys. Opracowaniem konkursowym objęto obszar ok. 80 ha, a mianowicie: Stare Miasto (30 ha) — do szczegółowego opracowania oraz część miasta otaczającą śródmieście (50 ha) do opracowania szkicowego w zakresie usług i budownictwa mieszkaniowego, jak również układu komunikacyjnego.

Dla obu tych stref należało opracować koncepcję planu szczegółowego w dwu przekrojach czasowych: dla I etapu realizacji (perspektywa) i dla okresu docelowego.

Szczególny nacisk położono na powiązanie nowo projektowanego ośrodka usługowego i układu komunikacyjnego z istniejącymi wartościami zabytkowymi terenu.

Na terenie objętym opracowaniem należało umieścić następujące nowo projektowane usługi:

- 1) dworzec autobusowy PKS na 10 stanowisk,
- 2) hotel miejski na 300 łóżek z restauracją na 100 miejsc i kawiarnią na 50 miejsc wraz z salą taneczną,
- 3) kino panoramiczne na 600 miejsc z przystosowaniem do celów estradowych,
- 4) biblioteką miejską na 50 000 tomów wraz z archiwum o kubaturze łącznej ok. 10 000 m³,
- 5) biuro obsługi turystycznej o p. u. 400 m²,
- 6) pawilon wystawowy o p. u. 600 m²,
- 7) dom towarowy o p. u. 2800 m²,
- 8) bar szybkiej obsługi na 100 miejsc,
- 9) pijalnię wód mineralnych na 30 miejsc,
- 10) winiarnię z miodopitnią na 30 miejsc,
- 11) salon motoryzacyjny o p. u. 1000 m²,
- 12) halę targową krytą o p. u. 2500 m²,
- 13) salon pralniczy o p. u. 300 m²,
- 14) handel o p. u. 1 200 m²,
- 15) rzemiosło „ 900 m²,
- 16) inne „ 800 m².

Skład Sądu Konkursowego

1. Przewodniczący Sądu — arch. Kazimierz Bienkowski
2. Przedstawiciel Ministerstwa BiPMB — arch. Jerzy Paciorkowski
3. Przedstawiciel Prezydium WRN — mgr Zdzisław Karst
4. Przedstawiciel Prezydium WRN — gł. architekt województwa — arch. Ryszard Miller
5. Sędzia SARP — prof. Tadeusz Brzoza
6. Sędzia SARP — dr arch. Olgierd Czerner
7. Sędzia SARP — arch. Jacek Preiss
8. Sędzia SARP i TUP — dr arch. Ryszard Zabiński
9. Sędzia SITKOM — inż. Zbigniew Masica
10. Sędzia Referent — doc. Leszek Dąbrowski
11. Sekretarz Organizacyjny — arch. Józef Romasziewicz

Poza tym dla opracowania ekspertyz powołani zostali przez Sąd następujący rzeczoznawcy:

1. Mgr Janusz Malinowski, TUP Wrocław — w zakresie programowym i ekonomicznym
2. Inż. Feliks Rzeszotarski, SITKOM Wrocław — w zakresie komunikacji
3. Prof. Stanisław Będkowski, SARP Wrocław — w zakresie zabytków.
4. Arch. Witold Skowronek, SARP Wrocław — w zakresie budownictwa mieszkaniowego
5. Arch. Mirosław Przyłęcki, SARP Wrocław — w zakresie zabytków

W przewidzianym terminie wpłynęły 24 prace. Wszystkie prace zostały zaliczone do grupy O.

Zespół Sędziowski po szczegółowym przedyskutowaniu postanowił rozpatrywać prace z następujących punktów widzenia:

1. Ogólna ocena terenów śródmiejskich.
2. Wzajemne proporcje funkcji usługowych i mieszkalnych w kompozycji ośrodka usługowego:
 - a) lokalizacja — koncentracja — rozbiecie — rozproszenie
 - b) program ośrodka
 - c) układ funkcjonalny
 - d) kompozycja architektoniczno-urbanistyczna
3. Prawdopodobność rozwiązania terenów mieszkalnych (organizacja funkcjonalna, przestrzenna, usługi podstawowe).
4. Program i układ zieleni publicznej i osiedlowej
5. Realność propozycji projektowych (wyburzenia, zmiana sieci ulicznej i uzbrojenia w stosunku do uzyskanych efektów)

Ponadto wzięto pod uwagę następujące kryteria konserwatorskie:

1. Zawarcie nowej kompozycji w podstawowym układzie zabytkowego planu i w zabytkowym układzie przestrzennym.
2. Utrzymanie układu podstawowych zespołów zabytkowych tworzących układ Jeleniej Góry i pojedynczych zabytków zakwalifikowanych do grup I—III.
3. Lokalizacja nowego ośrodka w sposób podkreślający zabytkowe wartości miasta.

Po przeprowadzeniu kilku eliminacji Sąd Konkursowy zakwalifikował do nagród 4 prace i do wyróżnień 7 prac.

Sąd ocenił, że w nadesłanym zestawie prac nie ma rozwiązania o wybitnych walorach funkcjonalnych i przestrzennych i postanowił nie przydzielać pierwszej nagrody.

Przyznano natomiast nagrodę drugą i trzy nagrody trzecie. Poza tym trzy dalsze prace otrzymały wyróżnienia I stopnia, a cztery prace II stopnia.

Na wniosek Sędziego Referenta doc. L. Dąbrowskiego, zespół sędziowski ustalił następujące zalecenia pokonkursowe:

1. Zagadnienie programu usługowego ośrodka ogólnomiejskiego Jeleniej Góry wymaga przeprowadzenia studiów uwzględniających charakterystyczne potrzeby zespołu miejskiego i ruchu turystycznego.
2. Przy pracach nad rewizją planu ogólnego i nad planem szczegółowym należy wykorzystać wyniki konkursu w zakresie układu komunikacyjnego, przebiegu tras przelotowych i miejskiego układu ulicznego oraz przeprowadzić studia nad tymi zagadnieniami.
3. Etapowanie przekształcenia istniejącego stanu zagospodarowania wymaga wyznaczenia obszarów przeznaczonych do koncentracji inwestycji kubaturowych i towarzyszących w celu szybkiego uzyskania właściwych efektów.
4. Konieczne jest natychmiastowe podjęcie prac nad planem porządkowania starego miasta Jeleniej Góry.

Na str. 378 koncepcja nowego centrum w Legnicy.

W pracy kolegi T. Sumienia, którą, jak to już kiedyś pisałem, stawiam osobiście najwyżej, koncepcja nowego centrum przyjmuje akcenty historycznych budynków jako zasadnicze dominanty organizujące przestrzeń. W każdym punkcie nowego układu obserwator jest w pełni świadomy układu, który przekazała historia (rys. z lewej)

Wprowadzenie pomiędzy cztery historycznie ukształtowane akcenty nowych dominant wysokościowych powoduje, iż rola tamtych akcentów jako organizatorów całości zostaje im odjęta (rys. z prawej)

Praca nr 22 II nagroda

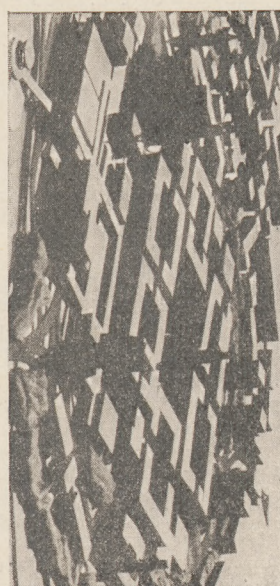
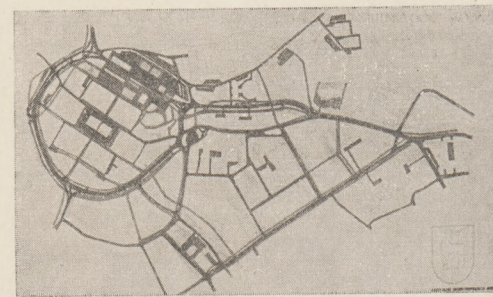
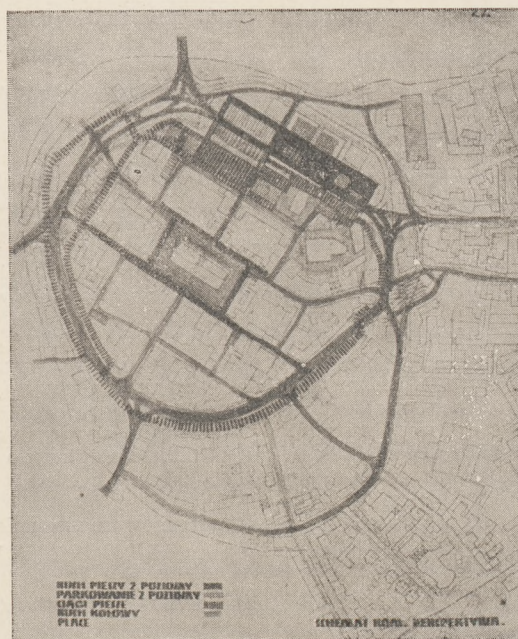
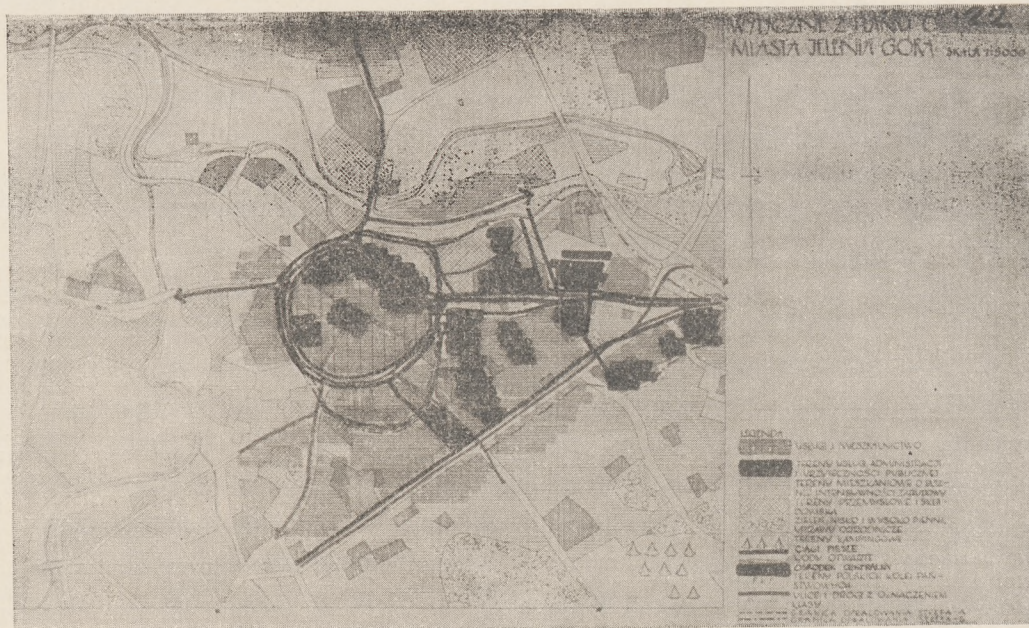
Autor: arch. Roman Tunikowski SARP-Wrocław

Współpraca przy opracowaniu graficznym i makiety: Jerzy Szallarski, Henryk Toczydłowski, Krzysztof Wiśniowski, Janusz Blachowski — studenci Wydziału Architektury.

Praca proponuje ukształtowanie przestrzenne jednolite i zwarte, zapewniające prawidłowe rozwiązanie komunikacyjne, dobre i czytelne rozwiązanie funkcjonalne oraz interesującą lokalizację ośrodka usługowego na północnym obrzeżu istniejącego układu staromiejskiego. Rozwiązanie w sposób konsekwentny wykorzystuje istniejącą typografię terenu, opierając elementy architektoniczne nowego centrum o istniejącą skarpe.

Pod względem konserwatorskim kompozycja przestrzenna zmienia układ Starego Miasta w jego północnej i południowej części (budynki wysokie), przy czym trudno będzie zachować północny odcinek murów miejskich. Jednak nowy ośrodek łączy się atrakcyjnie z sylwetą miasta od północy.

Przy wszystkich zaletach praca nie podaje kompletnego zarysu pierwszego etapu, pozostawiając tereny wschodnie bez poważniejszej korekty. Ponieważ jednak skupienie działalności inwestycyjnej na terenie ścisłego śródmieścia było zamiarem autora i nie umniejsza podstawowych wartości pracy, sąd uznaje ją za najtrafniejszą wśród przedstawionych rozwiązań.

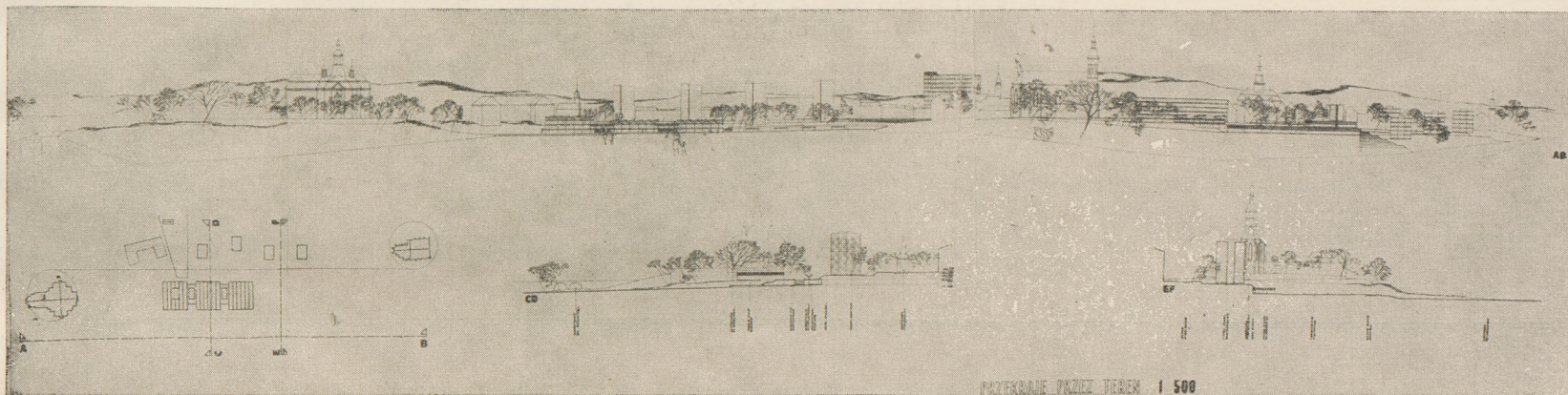
Praca nr 2 III nagroda

Autorzy: architekci
Anna Jakubczak, SARP-Łódź
Jerzy Jakubczak " "
Jan Bednarzak " "
mgr Andrzej Zawadzki, TUP-Łódź

Ogólne ukształtowanie przestrzenne stanowi pozytywne połączenie elementów projektowanych z istniejącą zabudową. Układ komunikacyjny zadysponowany poprawnie, mimo dyskusyjnych szczegółów, wiąże całość terenów w jeden zwarty organizm.

Zespół czterech budynków na skarpie przy ul. 1 Maja w sposób umiarkowany, aczkolwiek nieco sztywny, wprowadza współczesny wyraz do zabytkowej sylwety miasta.

Sąd Konkursowy uznaje tę pracę za zasługującą na III nagrodę ze względu na prawidłową lokalizację ośrodka oraz interesujące wprowadzenie wyraźnego powiązania przestrzennego między dwoma kościołami przez ciekawe ukształtowanie zabudowy.

Praca nr 4 III nagroda

Autorzy: architekci
Bogna Klimczewska, SARP-Wrocław
Kazimierz Klimczewski " "

Ogólna dyspozycja terenów, rozwiązanie komunikacyjne i lokalizacja ośrodka — prawidłowe. Powiązanie projektowanego ośrodka z istniejącym zespołem zabytkowym, dworcem kolejowym oraz układem komunikacyjnym zewnętrznym — właściwe.

Kompozycja architektoniczna obiektów usługowych przy ciągu pieszym zróżnicowana, utrzymana we właściwej skali, a na obszarze zabytkowym dostosowana do otoczenia.

Układ komunikacyjny spełnia podstawowe warunki konkursu przy niewielkich usterkach w rozwiązaniu szczegółów.

Sąd zakwalifikował pracę do III nagrody za trafnie wyczułą rolę ośrodka usługowego i jego walory turystyczne podkreślane przez interesujące swobodne ukształtowanie ciągów pieszych i ciekawą kompozycję przestrzenną zespołów usługowych.

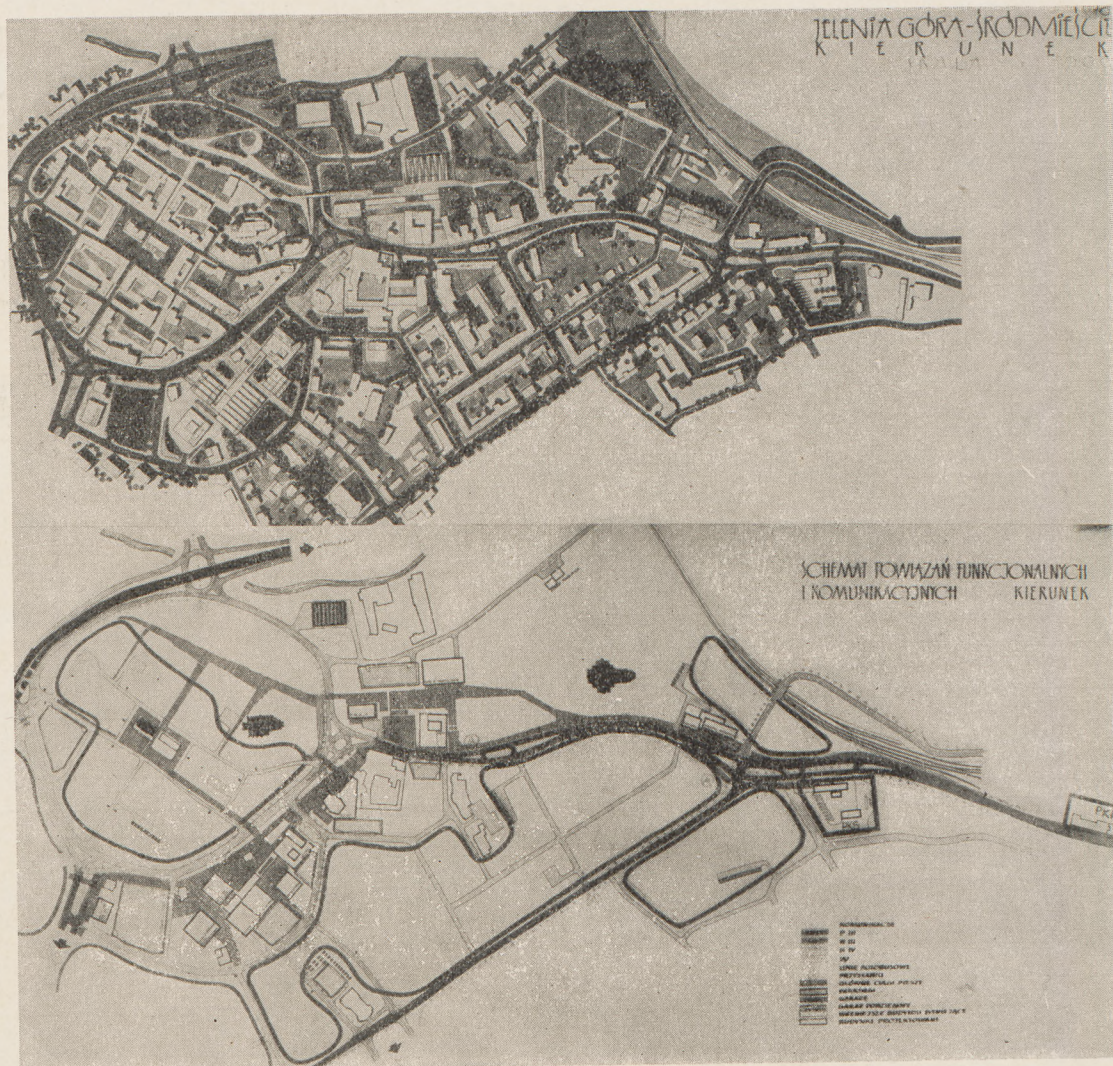

Praca nr 10

III nagroda

Autorzy:
 arch. Zdzisław Jońca, SARP-Warszawa
 arch. Irmina Osińska, " "
 Józef Ząbecki, Wydz. Arch. PW
 Komunikacja: arch. Stanisław Michałowski
 Współpraca:
 Marek Świerczyński — Wydz. Arch. PW
 Tsu tse Ling

Ogólna dyspozycja terenów właściwa. Lokalizacja ogólnomiejskiego ośrodka usługowego na obrzeżu Starego Miasta słuszna, jak również poprawny układ funkcjonalny w obu poszczególnych częściach ośrodka. Rozwiązanie układu komunikacyjnego w zasadzie prawidłowo spełnia postulowane warunki konkursu. Nagrodę III przyznano za właściwą lokalizację ogólnomiejskiego ośrodka usługowego oraz za właściwą ogólną dyspozycję terenów śródmieścia.

Praca nr 9

Wyróżnienie I stopnia

Autorzy: architekci
 Leszek Kaczmarek, SARP-Kraków
 Henryk Roller, " "
 Stanisław Sukiennik

Przebudowę układu śródmiejskiego ograniczono w zasadzie do ciągu ul. 1 Maja oraz obrzeży starego miasta, lokalizując na tych terenach „ulicowy” ogólnomiejski ośrodek usługowy. Zaprojektowany wyraźny i bogaty układ zieleni publicznej. Układ komunikacyjny jest w zasadzie prawidłowy z konsekwentnym skasowaniem południowo-wschodniego fragmentu obwodnicy staromiejskiej i zastąpienie jej fragmentem obwodnicy zewnętrznej. Wyróżnienie przyznano za lokalizację i układ ogólnomiejskiego ośrodka usługowego oraz za propozycję układu komunikacyjnego.

Praca nr 16

Wyróżnienie I stopnia

Autorzy: architekci
Bogdan Rogóz, SARP-Zielona Góra
Bogusław Jaskułowski " " "
 Program:
mgr Barbara Polus
mgr Krystyna Biłat
 Współpraca:
arch. Anna Kaczyńska
Włodzimierz Tydor

W pracy wyróżnia się zdecydowane wprowadzenie nowego układu w zespół staromiejski. Układ przestrzenny poprawny pod względem funkcjonalnym i utrzymany w skali otoczenia. Lokalizacja ośrodka w stosunku do całości założenia — poprawna. Powiązanie zespołu no-

wo projektowanego z ośrodkiem zabytkowym przeprowadzono konsekwentnie, jednakże brak jest powiązania tego ośrodka z zewnętrznym układem drogowym. Pod względem konserwatorskim nowa kompozycja przerywa układ zabytkowy, nie naru-

szając poważnie zabytkowego charakteru śródmieścia. Wyróżnienie przyznano za ciekawą próbę powiązania funkcjonalnego i kompozycyjnego placu Rynkowego z nowym ośrodkiem.

Praca nr 21

Wyróżnienie I stopnia

Autorzy: architekci
Jadwiga Dębowska, SARP-Łódź
Zdzisław Piasny " "
Jacek Najgrakowski " "
Włodzimierz Stępiak " "
 Współpraca w zakresie programu mgr Wiesław Preiss

Pomoc techniczna: Joanna Piasny

Znaczna przebudowa północnej i zachodniej części starego miasta umożliwiła właściwe zlokalizowanie ośrodka ogólnomiejskiego, w którym wprowadzono jednak zbyt agresywne elementy. Słuszna zasada wydzielenia ruchu pieszo w ośrodku usługowym i na obszarze Starego Miasta. Prawidłowe powiązanie ośrodka z układem zewnętrznym i prawidłowa obsługa komunikacyjna ośrodka.

Wyróżnienie przyznano za właściwą lokalizację ośrodka, za jego właściwy układ funkcjonalny oraz za właściwe etapowanie organizacji ośrodka.

Praca nr 5 Wyróżnienie II stopnia

Autorzy: architekci

Anna Basista,

Maria Rekasys

Andrzej Basista

Współpraca:

Krystyna Pawłowska — Wydz. Arch. PK

Stanisław Albiński

SARP-Kraków

" "

" "

Układ przestrzenny pod względem funkcjonalnym czytelny, w ogólnej dyspozycji zbyt rozproszony i słabo powiązany z istniejącym zespołem zabytkowym. Nowa kompozycja narusza układ przestrzenny Starego Miasta w jego zachodniej części. Praca przewiduje generalną zmianę układu strukturalnego śródmieścia zmniejszając do minimum program mieszkaniowy.

Na wyróżnienie zasługuje bogaty i stosunkowo duży zespół zieleni publicznej, korzystny również ze względów wizualnych i konserwatorskich.

Praca wyróżnia się najlepszym układem komunikacyjnym eliminującym trasy ruchu przelotowego z śródmieścia. Układ ten stanowi wartościowy wkład dyskusyjny z wytycznymi planu ogólnego.

Sąd postanowił wyróżnić pracę za ten właśnie i dobrze przemyślany układ komunikacyjny i zieleni publicznej.

Praca nr 14 Wyróżnienie II stopnia

Autorzy: architekci

Janina Szulecka,

Jerzy Stanisławski

SARP-Warszawa

" "

Opracowanie poszło w kierunku zachowania i maksymalnej sanacji istniejącego układu zabytkowego przy zachowaniu wszystkich jego walorów zabytkowych.

Lokalizacja ośrodka wewnątrz tak uporządkowanego zespołu zabytkowego jest konsekwentną próbą dostosowania nowych funkcji do wymagań konserwatorskich idących w parze z zamiarem ożywienia ośrodka staromiejskiego, przy marginesowym potraktowaniu terenów wschodnich. Sąd uznał za słusze wyróżnić pracę za rzetelne i pieczołowite podejście do układu zabytkowego i najlepsze zachowanie postulatów konserwatorskich zarówno w odniesieniu do istniejących zabytków, jak i do próby odbudowy funkcji usługowej ośrodka staromiejskiego.

Praca nr 23

Wyróżnienie II stopnia

Autorzy: architekci
 Anna Łakomicka
 Andrzej Poniatowski, SARP-Łódź
 Współpraca:
 Karol Klimczak
 Janina Karolak

Ogólna dyspozycja funkcjonalna terenu czytelną.

Pewne wątpliwości budzi zbyt wydłużony układ obu elementów ogólnomiejskiego ośrodka usługowego przeciętych zespołem zabudowy kościoła.

Powiązanie ośrodka z układem zewnętrznym oraz obsługa komunikacyjna ośrodka zostały rozwiązane prawidłowo.

Trasy głównych arterii poprowadzone zasadniczo zgodnie z warunkami. Wyróżnienie przyznano za prawidłowe i atrakcyjne zlokalizowanie zachodniej części ogólnomiejskiego ośrodka usługowego (mieszczącego obiekty usług kulturalnych) na skarpie z właściwym powiązaniem tego zespołu z zielenią publiczną.

Praca nr 18

Wyróżnienie II stopnia

Autor: arch. Jan Kalinowski, SARP-Wrocław

Propozycja lokalizacji nowych obiektów usługowych w obrębie Starego Miasta oraz adaptacja wybranych budynków na tym terenie dla funkcji usługowej jest interesującym przykładem rozwiązania ogólnomiejskiego ośrodka usługowego w starym mieście. Pozytywne przestrzenne próby umieszczenia nowych agresywnych w bryle dominant (hotel, dom towarowy, budynki mieszkalne XI-kond.).

Zaprojektowany układ komunikacyjny nie spełnia postulatów planu ogólnego i warunków konkursu.

Wyróżnienie przyznano za konsekwentną próbę rozwiązania ogólnomiejskiego ośrodka usługowego w starym mieście.

ANDRZEJ WOJDA

Za granicami Włoch inżynier Pier Luigi Nervi uważany jest za największego architekta swego kraju. „Dictionnaire de l'architecture moderne” pisze o jego nieporównywalnym mistrzostwie. Zawsze surowi krytycy z „Bauen und Wohnen” nawet fabrykę w Mantui — jedno z najsłabszych jego dzieł — określają jako niezwykłą i wspaniałą. Z entuzjastycznym przyjęciem całej europejskiej prasy fachowej spotkał się kompleks obietów olimpijskich. A przecież przytoczone wyżej przykłady to niewielki wycinek jego bogatej twórczości. Monografie Nerviego, jego „opera omnia”, wydane są wszędzie. W ojczyźnie wielkiego konstruktora stosunek do jego twórczości nie jest bezkrytyczny. Krytyka włoska, z zasady nie uznająca autorytetów, a także opinie architektów bywają bezwzględnie negatywne w ocenie niektórych wybudowanych przez niego obiektów.

Ten dwugłos zastanawia. W analizie działalności twórcy elementem bardzo istotnym jest możliwość konfrontacji jego dzieł widzianych przez pryzmat środowiska, w którym powstały i na które oddziaływały. Całą twórczość Nerviego charakteryzuje cecha, która dla oceny wydaje się mieć istotne znaczenie. Wszystkie niemal ważniejsze budowle powstały w obrębie jednego kręgu kulturowego: we Włoszech lub we Francji. Może stąd ta łaćska precyzja i lekkość wielkoprzestrzennych konstrukcji, śródziemnomorskie esprit i prawie nigdy nie zawodzący dobry smak i wyczucie skali. Przy tym wszystkim — żadnego wąskiego regionalizmu. W znakomitej większości charakter tej architektury nadaje jej znaczenie uniwersalne.

Droga twórcza Nerviego jest poszukiwaniem właściwej relacji pomiędzy formą i konstrukcją. Od pierwszych, przejrzystych i logicznych form hangarów i stadionów, poprzez obiekty olimpijskie — do realizacji ostatnich.

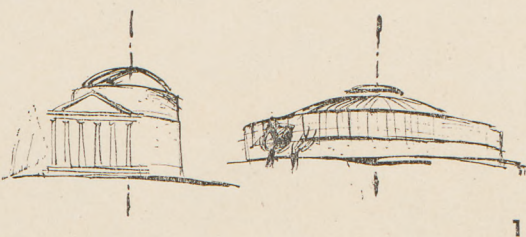
Poszukiwanie to jest uwięzione powodzeniem, jeśli profesor rzymskiej wszechszkoły nie realizuje ambicji zdobienia swych konstrukcji wątpliwej jakości detalem. Uwięzienia cudownej lekkości struktur w ciężkiej skorupie obcych tym współczesnym strukturalom form¹⁾. Jeśli nie realizuje rozpiętości — dla rozpiętości, dla celów podniesienia prestiżu klienta i reklamy.

Jednymi z lepszych przykładów, na których uwidaczniają się złożone cechy twórczości Nerviego, są Palazetto i Palazzo dello Sport. Nerviego fascynuje koncepcja kopuły. Nie nadaremno ten Lombardczyk z urodzenia jest od lat Rzymianinem z wyboru. Tu właśnie, w Rzymie powstały oba wyżej wzmiankowane obiekty.

Palazetto zawiera w sobie najwartościowsze elementy twórczości Nerviego. Prostota i lakoniczność formy idzie w parze ze współczesnym, nie narzucającym się charakterem architektury. Zmierzający ku spójności charakteru uformowania rozbiła swoboda rytmu podpór, obiegającego wokół kopułę i powtórnego w żagielkach elementów brzegowych. Detal podporządkowany jest ogólnej koncepcji bryły. Proporcje wnętrza wyważone są z umiarem, widoczność doskonała. Wysoki poziom architektoniczny dzieła spowodowany jest na pewno udziałem w pracach projektowych, w charakterze współpracownika, wybitnego architekta — Annibale Vitellozzi.

W Palazzo dello Sport Nervi-konstruktor wyprzedził Nerviego-architekta. Obiekt ten o pojemności katowickiej hali sportowej przytłacza ogromem. Wrażenie to wywołuje pewne zatracenie skali. Znakomite wnętrze²⁾, o którego wyrazie decydują elementy konstrukcyjne, pajęczne siatki żebrowań i smukłość wsporników (kuluary), kłóci się z ogólnym wyrazem bryły budowli. Dysonans ten wywołany jest sprzecznością ideową, tkwiącą w koncepcji obiektu: ujęcie awangardowego rozwiązania technicznego w formę, w której brzmią dalekie echa Panteonu³⁾. Funkcja (oglądanie widowisk

pod przekryciem) i rozwiązanie technologiczne są jak najbardziej współczesne, natomiast ogólna wytyczna formalna wydaje się opierać na inspiracjach mających swe źródła w przeszłości (rys. 1).

W zasadzie bliska spójności forma nie znajduje w charakterze rozwiązań architektonicznych odpowiednio swobodnych równowagów. Detal pozbawiony jest zdecydowanego charakteru — wydaje się być opracowany głównie w trosce o doskonałe spełnienie wymagań technicznych, bez prób znalezienia bardziej indywidualnego wyrazu. Świat form rodzaju Palazzo i Palazetto dello Sport fascynował przez długi czas Nerviego. Przejawia się w jego projektach hali sportowej w Wiedniu, Pałacu Sportu i Wystaw w Genui. W tym poszukiwaniu własnych środków wypowiedzi twórczej zwraca uwagę zamiłowanie do form prostych, zamkniętych, do układów o nieskomplikowanym schemacie konstrukcyjnym. W najciekawszych dziełach nowatorstwo technologiczne i ogromna pomysłowość konstrukcyjna, idąca w parze z niewiarygodną intuicją, składa się na współczesny charakter powstających budowli. Hala Wystawowa w Turynie jest tu najlepszym przykładem, zwłaszcza w swym dążeniu do elastyczności będąc przeczuć dążeń, które pojawiły się przecież niedawno⁴⁾. Wydanie podobnego sądu o wszystkich, a zwłaszcza o ostatnich realizacjach Nerviego, nie wydaje się być uzasadnione. Wspomniane już nowatorstwo technologiczne służy czasami przełożeniu na język współczesnej architektury znanych już treści, eksperymentowi technicznemu najwyższej klasy nie zawsze towarzyszy eksperyment formalny.

Powyższe uwagi wydają się być związane z dużą częścią działalności Nerviego: z poszukiwaniem nowego monumentalizmu⁵⁾. Zadanie niełatwe, zwłaszcza w kraju, gdzie monumentalne budowle przeszłości są integralną częścią dnia codziennego. Gdzie w ciągu prawie 30 lat tego stulecia duża grupa architektów realizujących założenia architektury faszystowskiej wybudowała tak wiele pseudomonalnych założeń.

Gdy Nervi usiłuje wyrazić ów nowy monumentalizm, niemal zawsze pojawia się łuk — kopuła (Palazzo i Palazetto), a nawet kolumna.

Przykładem jest Pałac Pracy w Turynie, dalekie echo surowego piękna świątyni Wielkiej Grecji. W jasnej ogromnej, o doskonałych niemal proporcjach kolumnowej sali uśmiecha się odwieczne włoskie zamiłowanie do antyku. Żelbetowe słupy dźwigają na stalowych kapitelach kwadratowe zdylatowane wycinki stropu. Wielki rozmach koncepcji bryłowej, konstrukcyjnej i — brak koncepcji rozwiązania funkcji ekspozycji, celu, dla którego zbudowano Palazzo del Lavoro.

Trudności związane z wykorzystaniem Palazzo del Lavoro nie wynikają z jego wielkich rozmiarów. Z pobliskiej autostrady pasażerowie samochodów oglądają monumentalną 160-metrową elewację przez kilka, kilkanaście sekund. Dążenie do zrealizowania koncepcji formalnej i pomysłu konstrukcyjnego rozminiło się z potrzebami użytkowymi.

Rodzaj urządzanych tu wystaw wymaga dużej swobody operowania przestrzenią. Tym-

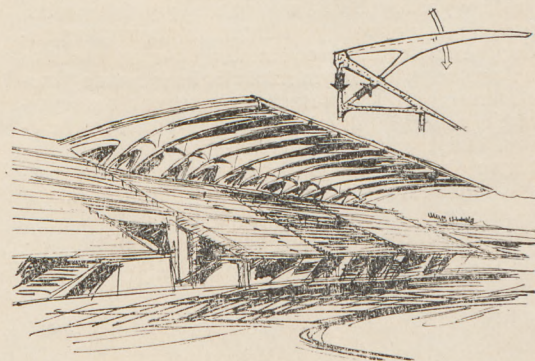
czasem pełne ekspresji słupy, wyższe od słupów w Karnak, są w tym wnętrzu elementem formalnie najważniejszym (siatka 40×40 m). Ta ich ważność formalna kłóci się z wymaganą elastycznością wnętrza, jest niemal natrętna. Najlepszym tego dowodem są dotychczasowe ekspozycje. Wnętrze poszatowane jest słupami i poszczególnymi elementami wystawy. Elementy konstrukcyjne, ich skala, uniemożliwiają przyjęcie integralnej i całościowej koncepcji wystawiennictwa. Powstał nie pawilon, a pomnik prestiżu inwestora: budynek dla budynku, nie budynek dla funkcji.

Powstanie Palazzo del Lavoro jest w twórczości Nerviego momentem symptomatycznym. Wszystkie chyba jego poprzednie projekty, zrealizowane czy nie zrealizowane, cechowała logika w najszerszym możliwym w architekturze rozumieniu tego słowa. A więc tworzył logiczne i proste układy konstrukcyjne trybuny stadionów i ich przekrycia rozwiązywał na zasadzie wsporników z wykorzystaniem znanej już przez Rzymian zasady przeciwwagi (stadion we Florencji) (rys. 2).

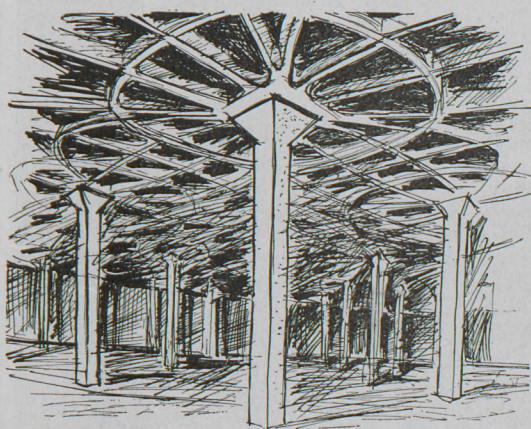
Stosowane w projektach stropy, kopuły, sklepienia, których żebrowania układają się po liniach trajektorii naprężeń wewnętrznych (rys. 3).

Rozwój tej koncepcji jest jedną z podstawowych zasług Nerviego-konstruktora. Mosty, wiadukty, estakady autostrad — rozwiązywane są w formie belek, przy ogromnej dbałości o celową i zarazem piękną formę podpór. A więc układy konstrukcyjne celowe, a zarazem proste. Architektura konstrukcyjna bez konstrukturyzmu. W Palazzo del Lavoro twórca, którego niekiedy określano mianem purysty, zrealizował — jak już wspomniano — obiekt zdecydowanie prestiżowy.

Budynkiem prestiżowym był w pewnym sensie wcześniejszy wieżowiec Pirelli. Autorem koncepcji architektonicznej wieżowca jest Gio Ponti. Tym niemniej, na taką właśnie formę tego symbolu „linii włoskiej” złożyło się wiele elementów racjonalnej kalkulacji.⁶⁾ Struktura konstrukcyjna, naśladująca w swej generalnej idei biologiczną zasadę budowy drzewa, jest logiczna ze statycznego punktu widzenia i nie wydaje się stwarzać przeszkód dla ewentualnych zmian funkcjonalnych (rys. 4).

Następnym etapem w serii tych dzieł Nerviego, które określić można mianem „prestiżowych”, jest fabryka w Mantui. Budynek papierni o powierzchni 8000 m² ma wymiary 30×249 m. Przekryciem jest konstrukcja siatki strukturalnej, powiększona na czterech stalowych kablach dźwiganych przez dwa pylony (konstrukcja mostu wiszącego).¹⁾ Owe symetrycznie rozmieszczone podpory stanowią o wyrazie architektonicznym. Forma niezwykle silna, kompozycja zamknięta i spójna. Trudno zatem wyobrazić sobie jakąkolwiek rozbudowę, po której powstały układ nie byłby w sprzeczności ze współczesnymi zasadami kształtowania (rys. 5).

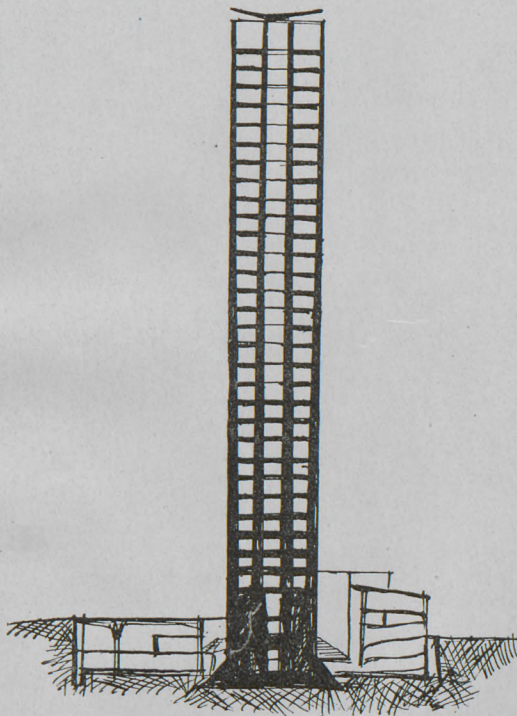

3

A przecież wybór tego typu koncepcji podyktowany został względami rozbudowy (dążeniem do uzyskania wolnej elewacji na przestrzeni 160 m.⁷) Tymczasem rozbudowa jest również utrudniona ze względów technicznych; wystarczy wspomnieć o problemie, jaki stworzyłaby kontynuacja stropu i układu nośnego. Jakże daleko jesteśmy w sposobie myślenia od hangarów w Ortello czy fabryki „Gatti” w Rzymie!

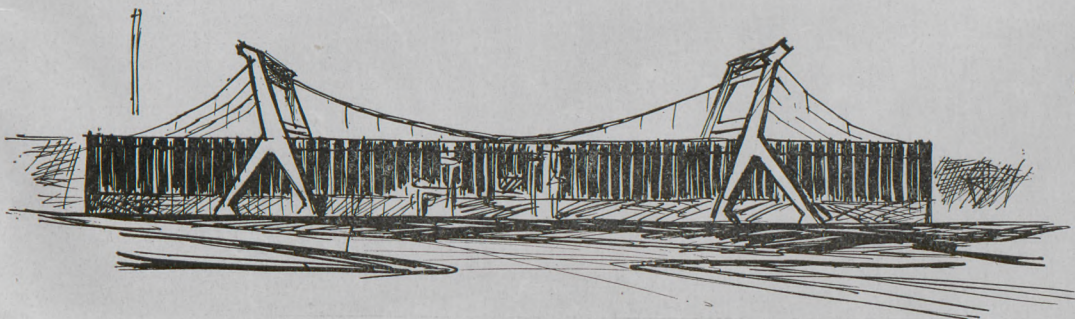
Powstaje ogromna rozpiętość — dla rozpiętości; Nervi realizuje koncepcję konstrukcyjną o wątpliwym wyrazie architektonicznym, czyniąc koncesje funkcjonalne. W wypadku mantueńskiej papierni podstawowym zadaniem było zaprojektowanie hali, którą można by łatwo i prędko rozbudować. Wydaje się jednak, że równie silny był nacisk inwestora na posiadanie zakładu, który sam w sobie byłby reklamą produkowanego w nim wyrobu. Stojąca na płaskiej jak stół równinie fabryka widoczna jest z dużej odległości. Jej konstrukcja, mimo tej świeżości koncepcji, jaką odznacza się chociażby Palazetto dello Sport, stanowi przeszkodę — jak starałem się wykazać — w eksploatacji zakładu. Jest równocześnie elementem decydującym o wyrazie architektonicznym przez natrętą ekspresję pylonów i symetrię całego układu. W tej jednej realizacji zebrano razem nieomal wszystkie najcelniejsze osiągnięcia lat ostatnich w dziedzinie konstrukcji budowlanej. Nie ma poszukiwań formy architektonicznej o wyrazie w pełni współczesnym, formy, która byłaby w maksymalnym stopniu adekwatna do treści, które zawiera, stale zmieniających się w czasie. Przedstawione tu niektóre z ostatnich realizacji Nervi (Palazzo del Lavoro, fabryka w Mantui) stanowią drobny wycinek w jego ogromnym dorobku twórczym. Nie wiadomo jeszcze, czy przejawiająca się w nich tendencja będzie epizodem odosobnionym, czy też oznaczać będzie zwrot: od architektury głęboko humanistycznej i celowej — kształtowanej z poletem i poezją — w stronę architektury, którą określono jako „prestiżową”. Prestiżową — bo powstającą głównie dla zadośćuczynienia ambicjom inwestora, czy może twórcy, pomijającej niektóre z

podstawowych wymagań wypracowanych dorobkiem awangardy architektonicznej XX wieku. Droga twórcza Nervi to nie tylko wielkie osiągnięcie. To również niepowodzenia i potknięcia w rozwiązywaniu problemów par excellence architektonicznych. Jak to wyżej przedstawiono, zdarzają się one głównie tam, gdzie architekt rezygnuje — świadomie czy nieświadomie — z dążenia do takiego rozwiązania, które spełniłoby wszystkie postulaty funkcjonalne i eksploatacyjne, czyniąc koncesję na rzecz koncepcji formalnych i konstrukcyjnych. Twórcza rola architekta w formowaniu konstrukcji nie musi być związana z naiwnym konstruktywizmem. Pewne rozpiętości nauczono się pokonywać dość dawno. Należałoby się zastanowić, czy jest celowe, aby forma architektoniczna była podporządkowywana całkowicie wyrażaniu tej treści. Budynek powstaje nie dla przekrycia czy dla konstrukcji. Z wielu elementów mających wpływ na kształtowanie się formy architektonicznej, konstrukcja jest elementem o dużym znaczeniu. Nie wydaje się jednak, aby zawsze czynnik konstrukcyjny musiał decydować o ogólnym wyrazie tej formy.

4

Przedstawione tu fragmenty rozwiązań nie zmierzają do odbioru wielkości Nervi. Są natomiast przyczynkiem do bliższego i bardziej dokładnego określenia jego talentu i geniuszu. I do rozważań — tak powszechnych szczególnie w Polsce — nad udziałem i rolą konstrukcji w dziele architektonicznym.

5

1) W obu tych działaniach dużą rolę odgrywają wg powszechnej opinii współpracujący z nim architekci.

2) Świetna akustyka umożliwiła poszerzenie programu użytkowego i objęcia nim nie tylko widowisk sportowych, jak to było pierwotnie projektowane, ale i typu estradowego, oraz występów muzyczno-wokalnych.

3) Jak podaje monografia P. L. Nervi — *Nuove Strutture* (Ed. di Comunita) współpracownikiem Nervi w zakresie rozwiązań architektoniczno-urbanistycznych był tu M. Piacentini, czołowy architekt włoski ery faszystu, lubujący się, jak wiadomo, w pompatycznych, spoistych i pseudomonumentalnych rozwiązaniach. Dodać należy, że ze wszystkich architektur XX-wiecznych totalizmów włoska architektura reprezentowała najwyższy poziom, zawsze istniał tu drugi, racjonalistyczny nurt (Terragni, Pagano, Michelucci i in.), silniejszy ilościowo i jakościowo od racjonalistycznych nurtów, niemal zawsze pojawiających się w podobnych sytuacjach.

4) Budowa hali przypada na lata 1948—9.

5) Pod tym niezręcznie brzmiącym terminem „new-monumentality” kryje się dążenie do „właściwego ukształtowania życia społecznego”. Jedno z podstawowych haseł CIAM (S. Giedion — „Architecture, You and Me”. Harvard University Press 1961).

6) Nie należy zapominać także o prostym rachunku ekonomicznym: 1 m² w tej części Mediolanu kosztuje ok. 10 000 dolarów.

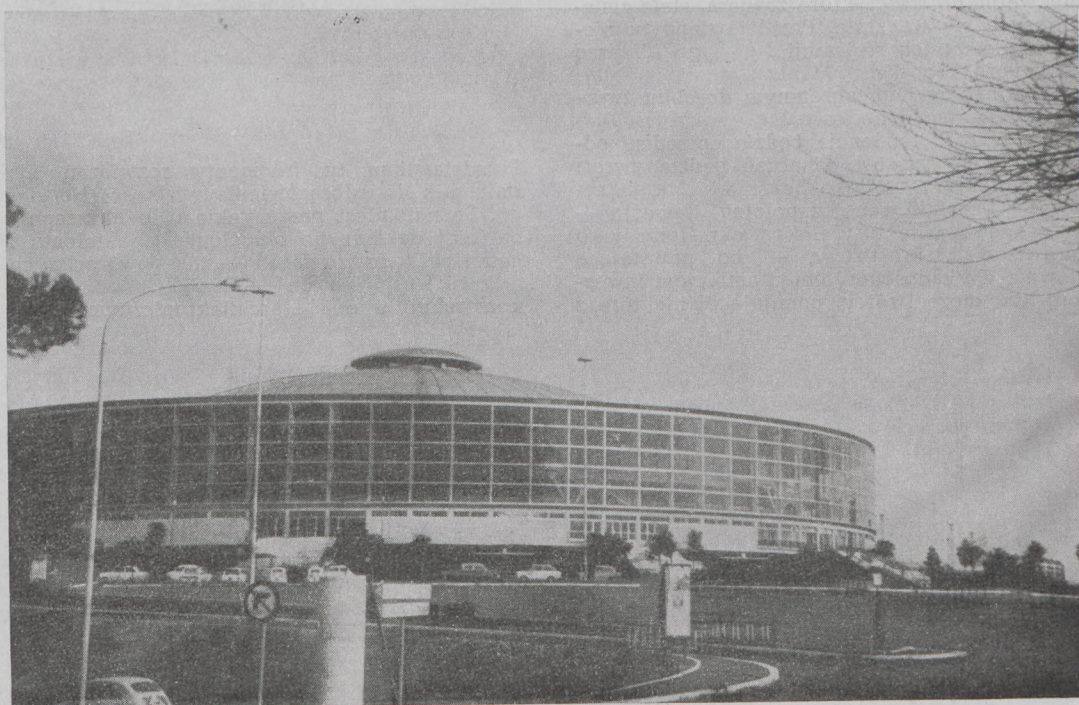
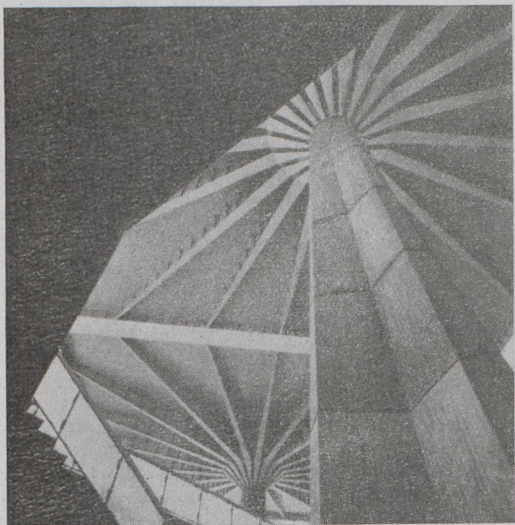
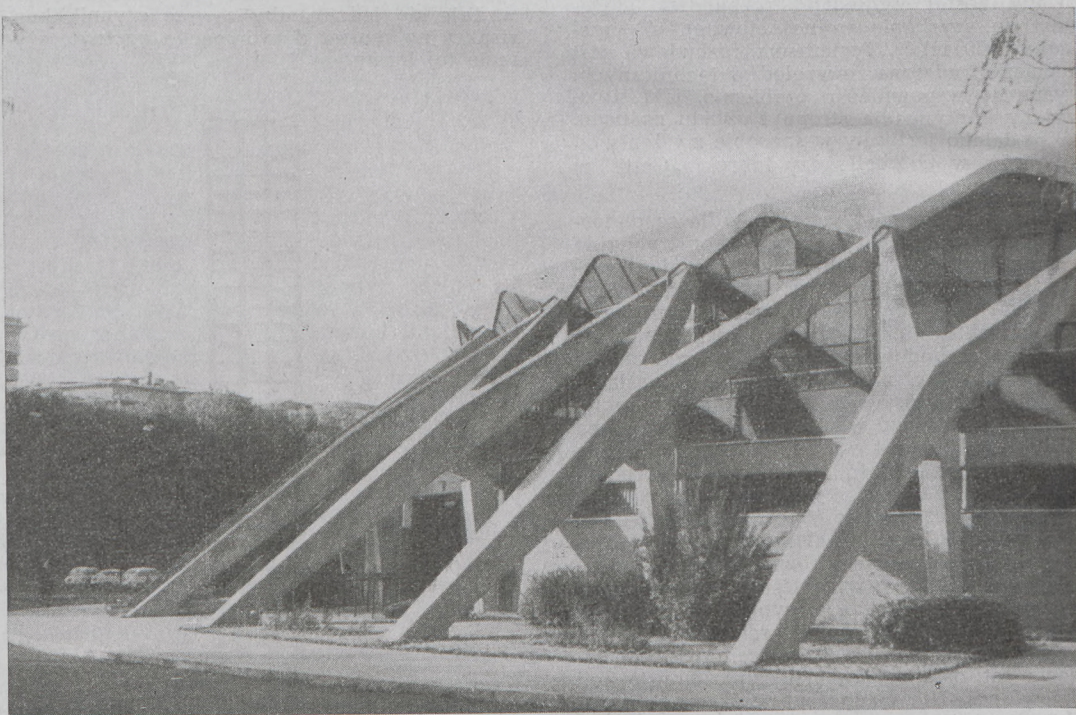
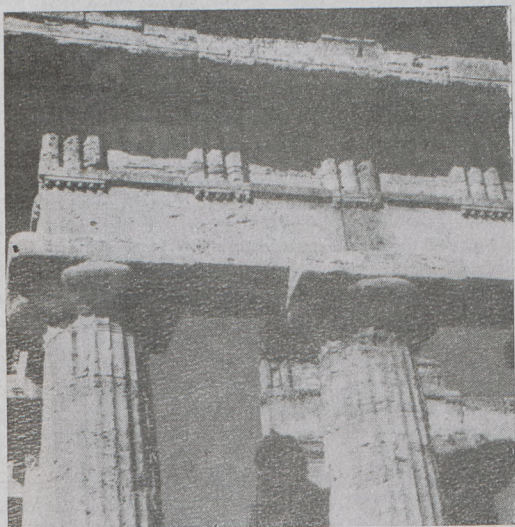
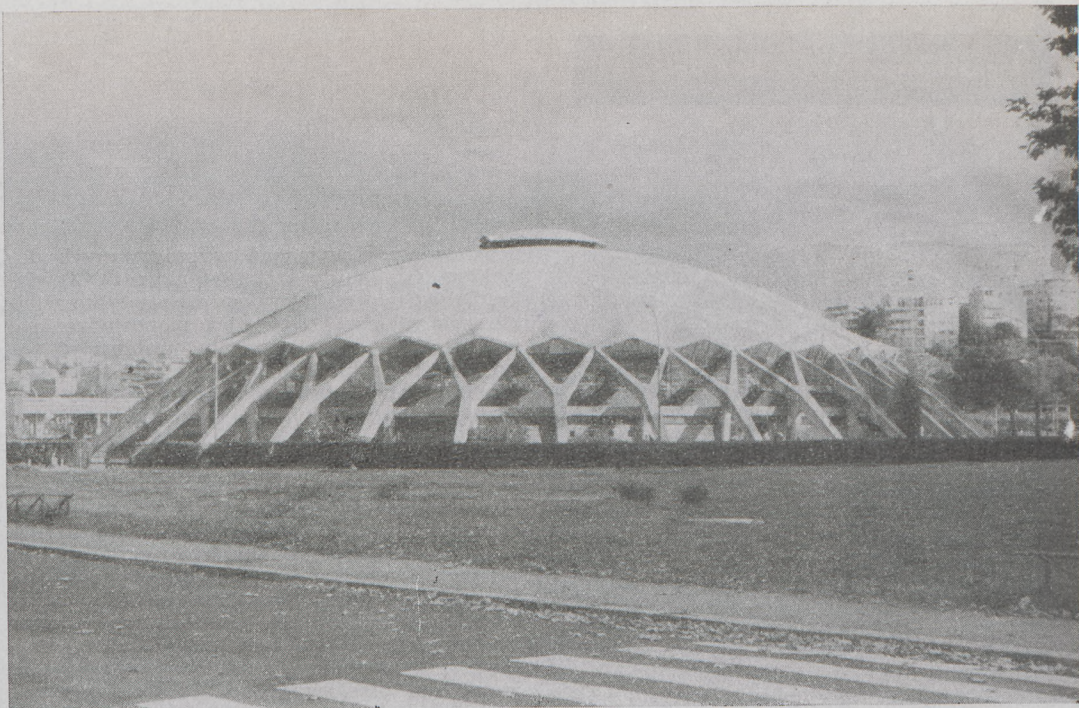
7) Patrz „Nuove Strutture”, Pier Luigi Nervi, Ed. di Comunita. Milano 1963.

8) Np. elektroniczne sterowanie zjawiskiem skurczu termicznego stali.

4	1
5	2
6	3

1. Palazetto dello Sport w Rzymie
2. Palazetto dello Sport w Rzymie
3. Palazzo dello Sport w Rzymie
4. Kolumny w Paestum
5. Kolumny Palazzo del Lavoro w Turynie
6. Fabryka w Mantui

Zdjęcia wykonał A. Wojda

Mity a rzeczywistość

W ostatnim półroczu rozgorzały dyskusje w urbanistycznym świecie. Zapoczątkowało je Koło Młodych warszawskiego SARPu, które wyzwało na słowny pojedynek Naczelnego Architekta i Biuro Naczelnego Architekta. W naszych warunkach — fakt bez precedensu, już sam w sobie napawający optymizmem i godny uznania. Tematem burzliwej wymiany poglądów była Warszawa. Grunt okazał się podatny, temperatura emocjonalna wysoka, a sprawa o wielkim społecznym znaczeniu, bo owa dyskusja wywołała natychmiast reakcję łańcuchową: posypały się nader liczne, dalekie od kurtuazyjnych, obłych sformułowań głosy w prasie, w radiu, a w redakcjach tygodników „Polityka” i „Stolica” odbyły się kolejne nie mniej gwałtowne dyskusje. Oto jak Wojciech Adamiecki w artykule „Głosy nad miastem” relacjonuje, jednocześnie komentując, „historyczne” spotkanie młodych architektów z ekipą „Pacłacu pod Blachą”.

„(...) W czasie tej dyskusji zapytano: — czy Warszawa jest miastem udanym? Odpowiedź sentymentalna: — Podnieśliśmy ją z gruzów. Lubimy ją. Wymaga intensywniej opieki jak człowiek o trudnym dzieciństwie. Odpowiedź sceptyczna: — Nie jest ani ładna, ani brzydka. Ciągłe coś w niej uwiera i źle funkcjonuje. Ani to wielka metropolia, ani to wielka wieś. Jest miastem bez urbanistycznej twarzy. Odpowiedź pięćdziesięcioprocentowa: — nie jest z nią źle i nie jest z nią dobrze. (...) Rozwój tego miasta trzeba dokładnie zbadać, żeby wiedzieć, co począć z tym fantem. Ważne jest również, jakie kryteria zastosować przy jego ocenie.

Dla mieszkańców kryterium to jest zapewne proste: chcą, żeby miasto było wygodne do mieszkania, pracy, życia. Właśnie miasto powinno w stosunku do mieszkańców wywiązać się z pewnych zadań. Gorzej, gdy sytuacja wygląda odwrotnie, gdy mieszkańcy muszą przystosowywać się do miasta. Wtedy obywatele popadają w zdenerwowanie i chętnie cytują przysłowie o tabakierze i nosie. Słowem, kryterium to polega przede wszystkim na funkcjonalności.

„(...) Buduje się miasto. W porządku. Ale czy bada się, ile kosztuje budowanie miasta? Urbanistyka musi być w sposób rozsądny podparta ekonomiką. Nie idzie o to, aby ze względu na oszczędność rezygnować z jakiegokolwiek absolutnie podstawowej inwestycji, bo byłby to pogląd wysoce konserwatywny. Rzecz polega na tym, aby budować w sposób najbardziej opłacalny na dziś i na pojutrze, aby zdawać sobie sprawę z wartości ziemi na terenie miasta, nie marnować miejsca w centrum pod zbyt niską zabudowę, umieć brać pod uwagę szereg wskaźników, na przykład koszty transportu ludzi z odległej dzielnicy itp. Pracuje się nad tymi zagadnieniami teoretycznie. W praktyce niektóre realizacje świadczą o niemałej roli przypadku: nie wiadomo skąd wzięły się „dzikie” domy mieszkalne tuż przy terenach Dworca Gdańskiego, ot, pech. Nieoczekiwane kino „Moskwa” zablokowało możliwość przebiecia przelotowej arterii — następny pech. Zapewne jedną z przyczyn powstawania tego rodzaju niedopatrzeń jest nieustanna płynność planu. Padło pytanie: — Czy Biuro Urbanistyki podporządkowuje plan jakiemuś etapowi końcowemu, w którym miasto zacznie dobrze działać i zdoła zaspokoić większość potrzeb, czy też zakłada się istnienie zmian bez końca?

Odpowiedź: — Próbujemy dojść do maksymalnej funkcjonalnej wersji planu. Ale, po pierwsze — zawsze istnieje niedobór środków w stosunku do potrzeb, po drugie — planujemy na okres dwudziestu lat. To, że jakieś zagadnienie nie weszło obecnie do laboratoryjnego opra-

cowania nie oznacza, że nie zdąży się go rozwiązać w przyszłości.

Wydaje się, że taki pogląd jest dokonaniem uniku. Łatwo bowiem przy jego pomocy rozgrzeszyć z popełnionych niedopatrzeń. Łatwo też udowodnić, że wielu kwestii związanych z obecnymi realizacjami urbanistycznymi nie można było rozwiązać korzystniej niż to uczyniono, lub — że zawsze jeszcze zdąży się to uczynić”. (...)

Największe kontrowersje i najwyższą dyskusję na łamach prasy wywołał opublikowany w „Polityce” (nr 8 br.) artykuł Aleksandra Paszyńskiego „Mity o City” pomysły, jak się wydaje, w sposób świadomie prowokujący do wymiany poglądów, a będący podsumowaniem spotkania redakcyjnego na temat centrów miast, z udziałem specjalistów w dziedzinie urbanistyki i architektury. „Mielśmy zamiar opublikować stenogram tej dyskusji, ale w tej sytuacji (wobec narastającej fali polemik — przyp. A. M.) wypada nieco rzecz poszerzyć.”

„Mit nr 1 — polska szkoła urbanistyczna

„(...) Teoria urbanistyczna pięknie rozprawia o procesach urbanizacji kraju, choć przecież słuszniej byłoby mówić o dysproporcjach między tempem jego industrializacji i urbanizacji. Szczycimy się bobasem, który symbolicznie wyrównał ludnościową szalę między miastem a wsią, ale jednocześnie dyskretnie przechodzimy do porządku dziennego nad faktem, iż miejski awans najczęściej wynika z przekształceń administracyjnych, z zachłannością miast stale konsumujących, nowe tereny podmiejskie. (...) Chodzi o wyraźną odpowiedź, jak w istniejących warunkach powinna wyglądać polityka urbanizacyjna kraju, jego sieć miejska i charakter poszczególnych miast.”

„Mit nr 2 — koncepcja współczesnego miasta

Stwierdzenie o dysproporcji między tempem industrializacji i urbanizacji to nie tylko żonglerka słowna. Rzecz da się łatwo wkomponować w pejzaż dowolnego miasta w kraju. To stwierdzenie ujawnia także wiele założeń, w jakich gubi się nasza urbanistyka. Wbrew życiu kreśli się wizje na miarę zupełnie innej epoki.

Wielkość jej „wielkich zamierzeń” nie materializuje się w ogóle, bądź ich realizacja rozciąga się niepomiaralnie w czasie. To także element mity „polskiej szkoły”. Istnieje ona mianowicie głównie na planszach. W rezultacie w odczuciu tzw. szarego obywatela istnieje kardynalna rozbieżność między mitem, między teorią „polskiej szkoły urbanistycznej” — pojęciem z którym tak często spotyka on się w prasie, szkółką, która — jak czyta — zbiera laury na świecie, a nie najlepszym życiem w naszych miastach, tworzonych przecież przez autorów i uczniów tej samej szkoły.” (...)

„Mit nr 3 — urbanistyczna ekonomia

Największe niepokoje wywołuje nasza szkoła urbanistycznego myślenia na gruncie ekonomii.” (...) Idea docelowego kształtu rozwekła nasze miasta w sposób zgoła nieprzystwoity. Warszawa np. mimo, że liczy tyle samo mieszkańców co przed wojną, zajmuje teren kilkakrotnie większy, to samo dotyczy większości innych miast. Nie wdając się w dyskusję czy nawet za lat kilkadziesiąt takie tereny miasta będą potrzebne, to dziś, uwzględniając metodę urbanistycznego działania wyłączającą z rachunku czynnik czasu, rzecz jest groźna. (...) W ten sposób teoria urbanistyczna pogłębia trudności budżetowe, przy braku środków podpowiada rozwiązania mało ekonomiczne.”

„Mit nr 4 — fikcja centrum

Najoczywistszą klęskę ponosi nasza szkoła urbanistyczna na terenach centrów miast. Tu, jak w krzywym zwierciadle, ujawniają się wszystkie jej teoretyczne i praktyczne mankamenty.

Zacząć trzeba od tego, że w praktyce naszej miasta nie mają ośrodków centralnych, najwyższej dzielnice śródmiejskie, a to nie to samo. Europejskie „city” ma zwy-

kle kilka hektarów — centra naszych miast rozpląwają się na kilku lub kilkunastu kilometrach kwadratów. Już to samo przekreśla możliwość stworzenia racjonalnego centrum miasta.

Tak wielkiego centrum jak nasze śródmieście nikt nie jest w stanie zaprogramować i, oczywiście, nikt nie może tego terenu obronić przed naturalnym ciągiem inwestorskim. Tak wielkie centrum można najwyżej nakreślić na urbanistycznych planszach. Tak też stało się na przykład w Warszawie.”

„Mit nr 5 — koncepcja osiedla

„(...) Idea społecznego osiedla wiąże się z przedwojennymi koncepcjami Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej i Towarzystwa Osiedli Robotniczych. WSM stworzyła dość swoistą koncepcję osiedla. Na czym ona polegała? Na opozycji w stosunku do ówczesnego miasta, choć i to niezupełnie prawda. To była opozycja w stosunku do miasta XIX-wiecznego, klasycznego miasta rozbitego się kapitalizmem.

„(...) Spośród wielu mitów towarzyszących osiedlowej teorii weryfikacji sceptycznej ostać się może w najlepszym razie teza o bezkolizyjności komunikacyjnej dróg dojścia dzieci do szkoły osiedlowej. Ale to trochę za mało, by ratować teorię.” (...)

W nr 10 „Polityki” w obszernym, rzeczowym, z pasją polemiczną napisanym artykule, surowo replikował mu „ojciec miasta” Janusz Zarzycki.

„Po przeczytaniu artykułu A. Paszyńskiego „Mity o city” („Polityka” nr 8) byłem — przyznam się szczerze — poważnie zmartwiony. Nie mogłem rozplątać zawiłych meandrów myśli autora, nie mogłem spośród gromkich okrzyków wyłowić koncepcji, nie mogłem pośród znaków klęski odnaleźć światłych wskazówek. Jedenastu apostołów patrzyło na mnie z fotograficznego fryzu, którym był ozdobiony artykuł. Czy to ich myśli wyraził artykuł? Oni się z tym zgadzają? Z zainteresowaniem przejrzałem następny numer „Polityki”. Wyjaśnią? Oświecą? Wskazują? — Nic, cisza.

Czyżby zostali zaproszeni do dyskusji tylko po to, aby być wykpieni? Ponieważ jednak sprawa mnie interesuje chciałbym się włączyć do tej dyskusji.” (...) Dlatego też prosiłbym o ile to możliwe o odpowiedź na kilka pytań.

1. Wyrażam pogląd, że nie istnieje w ogóle żadna „polska szkoła urbanistyczna”. W ramach nowoczesnej urbanistyki istnieje socjalistyczna szkoła urbanistyczna. Tylko bowiem odmiennosc zasad ustrojowych może powodować odmiennie zasady urbanistyczne w ramach ogólnych teorii nowoczesnej urbanistyki.

Istnieją natomiast niewątpliwie różnice pomiędzy poszczególnymi krajami socjalistycznymi w metodach realizacji planów urbanistycznych, wynikające przede wszystkim (choć nie wyłącznie) z przyczyn różnego stanu, a co za tym idzie różnych zadań ich gospodarek. (...)

2. A. Paszyński pisze: „miejski awans najczęściej wynika z przekształceń administracyjnych, zachłanności miast, stale konsumujących nowe tereny podmiejskie. W rezultacie wydziały rolnictwa naszych miejskich rad narodowych bynajmniej nie należą do mało ważnych komórek miejskiego samorządu, nawet w stolicy wydział rolnictwa DRN Mokotów stanowi szkielet gospodarczego aparatu tej części miasta...”

W tym miejscu krótkie wyjaśnienie. W warszawskiej dzielnicy Mokotów mieszka 204 000 ludzi, z tego utrzymuje się z pracy w rolnictwie 4 000 osób. Mówienie o dzielnicy, w której jest kilkanaście wielkich zakładów przemysłowych, w tym większość zgrupowanych w nowoczesnej Dzielnicy Przemysłowej, że „Wydział Rolnictwa DRN Mokotów stanowi szkielet gospodarczy aparatu tej części miasta jest, jakby tu się delikatnie wyrazić — nieścisłe.

„(...) Poważną grupę społeczną stanowią mieszkańcy wsi, nie pracujący co prawda w rolnictwie, ale pracujący na wsi. Grupa ta będzie wzrastać z podnoszeniem się poziomu technicznego rolnictwa i poziomu kulturalnego wsi i jest to proces pozytywny.

Poważną grupę społeczną stanowią mieszkańcy wsi, pracujący w mieście, w przemyśle. Jest to niewątpliwie

zjawisko niekorzystne zarówno w sensie społecznym, jak i ekonomicznym. Trzeba jednak zdawać sobie sprawę, że jest to zjawisko długotrwałe, nieuniknienie towarzyszące wielkim procesom industrializacyjnym, wynikające z większej dynamiki procesów industrializacji w stosunku do procesów urbanizacyjnych. Tylko co tutaj winni urbanisci?

3. Generalnej krytyce A. Paszyńskiego podlega fakt, że „realizacja planów urbanistycznych rozciąga się niepomiernie w czasie” i że projektant miasta myśli nie o dniu dzisiejszym, a o przyszłości. Wydawało się, że ponieważ miasto buduje się nie rok, a dziesiątki lat i że to co się wybuduje będzie użytkowane nie dziesiątki, a częstokroć setki lat — należy myśleć o przyszłości.

(...) Konkretne pytanie: na ile lat powinna być zamierzona realizacja planu budowy miasta, aby „nie rozciągała się nadmiernie w czasie” — pięć lat, dziesięć?

4. A. Paszyński wyraża pogląd, że... „idea docelowego kształtu rozwleka nasze miasta w sposób zgoła nieprzyzwyczajony. Warszawa np. mimo, że liczy tyle samo mieszkańców co przed wojną, zajmuje teren kilkakrotnie większy, to samo dotyczy większości innych miast”...

Prawda. Teren zainwestowania miejskiego Warszawy przed wojną wynosił 7 000 ha, obecnie 17 500 ha. Gęstość zaludnienia przed wojną 185 mieszk./ha, obecnie 71 mieszk./ha, a w śródmieściu, gdzie obecnie gęstość zaludnienia wynosi 540 mieszk./ha, przed wojną było 1 100 mieszk./ha, a bywały kwartały po 3500 mieszk./ha. Czy chodzi o to, aby wrócić do tego przedwojennego ideału? Do ulicowej obudowy? Do podwórek studni? I dalej mowa w artykule: „Budujemy na peryferiach mając wolne tereny w śródmieściu. Nie trzeba wyższych studiów, aby bez obawy popełnienia błędu stwierdzić, że stan ten niepomiernie podraża koszty budowy.” (...) To jest po prostu nieprawda. Wszystkie tereny w śródmieściu są zaprojektowane, przydzielone inwestorom i do 1970—72 roku nie będzie żadnego poważniejszego terenu w śródmieściu wolnego.

Budownictwo mieszkaniowe w śródmieściu stanowiło w okresie 1961—65 — 22 proc. całości, w okresie 1966—70 — 26 proc. całości. Czy mogło stanowić więcej? Nie. Budownictwo w śródmieściu jest droższe i wymaga wielu wyburzeń, a więc przekwaterowań. Rachunek ekonomiczny wymaga utrzymania w planie budownictwa mieszkaniowego określonych proporcji budownictwa w śródmieściu — droższego i budownictwa w dzielnicach pozaśródmiejskich — tańszego.

Większa koncentracja w śródmieściu niepomiernie podrożyłaby koszty budownictwa. Czy jest postulat nie liczenia się z kosztami?

5. Problem kapitału — Centrum. Co o tym pisze A. Paszyński? (...) „Tak wielkiego centrum jak nasze śródmieście nikt nie jest w stanie zaprogramować i, oczywiście, nikt nie może tego terenu obronić przed naturalnym ciągiem inwestorskim. Tak wielkie centrum można najwyżej nakreślić na urbanistycznych planszach. Tak też stało się np. w Warszawie.” (...)

Nikt „takiego centrum jak nasze śródmieście” nigdy nie nakreślał na żadnych planszach i nie programował jako centrum.

To właśnie Paszyński po raz pierwszy w swym artykule postawił znak równania między śródmieściem a centrum, aby móc oświadczyć, że to nonsens. Po co takie metody?

Prowadzony jest generalny atak przeciwko mieszkaniom w centrum. Jako przykład „niemocy stołecznej urbanistyki” przytacza się fakty, że w miejscach, które zdaniem krytyków nadają się na „hotel i centralne instytucje” buduje się domy mieszkalne, lub szkołę.

Postawmy sprawę z całą jasnością. Nie ma środków na budowę hoteli. Instytucje centralne przeważnie mają już swoje budynki i budownictwo typu biurowego jest (i słusznie) bardzo ograniczone. Jeżeli chodzi o budynki handlowe, to — jak to stwierdził w tymże artykule działacz handlu warszawskiego mgr A. Dobrucki — i tak

za dużo ich się buduje w centrum (nb. inni działacze handlu są innego zdania). Więc co należało budować w centrum? Jeżeliby się nie zdecydowano na wprowadzenie pewnej ilości budownictwa mieszkaniowego na „ścianie wschodniej” wówczas należałoby zostawić te tereny z ówczesną zabudową (parterową Marszałkowską z 1960 roku) i czekać aż kiedyś będą środki na wybudowanie tych hoteli i instytucji centralnych. To znaczyłoby wejść w konflikt ze zdrowym rozsądkiem, z rachunkiem ekonomicznym i z tezą Paszyńskiego wyrażoną kilkanaście wierszy wyżej, że nie należy zostawiać wolnych terenów w śródmieściu. (...)

6. A. Paszyński pisze: „... „terenem urbanistycznej klęski jest koncepcja osiedla mieszkaniowego jako strukturalnej jednostki miejskiej”...

Dalej okazuje się, że „teza o bezkolizyjności dróg dościsła do szkoły osiedlowej to za mało”, a działaczom 107 Warszawskich Komitetów Osiedlowych powiedziano, że zajmują się jedynie urządzaniem „przyjęć” z „czystą” pod dzwono śledzia z okazji otrzymania mieszkania. Tak załatwiono koncepcję osiedla.

Pytanie: jaka jest propozycja jednostki projektowania budownictwa mieszkaniowego i organizacji pracy społecznej mieszkańców?

7. I wreszcie ostatnie pytanie. Gdzie udało się Wam wygrzebać tyle zaśnieżonych myśli i dawno oddanych do lamusa koncepcji? (...)

Odezwali się także inni polemisci, których chwilowa jak się okazuje absencja tak zdziwiła i zaniepokoiła Janusza Zarzyckiego. W kolejnym 11 numerze „Polityki” zabrał głos m. in. Władysław Czerny:

„Artykuł A. Paszyńskiego „Mity o city” („Polityka” 8) jest zbiorem chaotycznych pogaduszek, które zamiast coś wyjaśniać wprowadzają zupełnie szkodliwy zamęt pojęć. W urbanistyce naszej nie jest dobrze. Trzeba jednak pamiętać, że architektura i urbanistyka nie tworzą porządku społecznego, tylko przedstawiają obraz istniejącego stanu organizacji życia danej epoki.

(...) W „Mitach” pomieszano mnóstwo rzeczy. Jedna uwaga jest słuszna: urbanizacja nie nadąża u nas za industrializacją. Ale to przecież nie wina urbanistów. Wiadomo, że każdemu zatrudnionemu w przemyśle musi odpowiadać we współczesnym mieście 4,5—5 mieszkańców miasta. Projektuje się więc u nas budowę i rozbudowę zakładów przemysłowych, ale nikt kompleksowo nie projektuje w tym samym planie odpowiedniej rozbudowy osiedli i gospodarki komunalnej w odpowiedniej proporcji.

Nie ma żadnego mitu współczesnego miasta, nauka dawno wskazała kierunek jego rozwoju i prawdziwej ekonomii socjalnej w tej dziedzinie.

Autorowi „Mitów” wydaje się, że miasto powinno się spiętrzać i zagęszczać ku środkowi, boleje on nad niskimi śródmieściami i tym jest daleko w tyle za postępem, bo właśnie dla ratowania dewaluujących się śródmieść zbudowanych w okresie spekulacyjnego kapitalizmu obniża się obecnie intensywność zabudowy śródmieść celem przywrócenia im dostępności, dla rewaloryzacji spadających wskutek gęstego zabudowania wartości terenów i budowli śródmiejskich. (...) W śródmieściach naszych nie ma żadnego bezmiaru niezabudowanych terenów, brak w nich minimalnie koniecznych rezerw terenowych na najniezbędniejsze potrzeby lokalizacyjne centralnych urządzeń dyspozycyjno-usługowych stanowiących, jak słusznie podkreśla Paszyński, treść prawdziwie współczesnych śródmieść — city. Więc to nie żadna fikcja, tylko życiowa konieczność, bez której miasta nasze zemrą na niedowład ich serca (...)

I jeszcze jeden głos — tym razem uczestnika owego redakcyjnego spotkania — stanowiący próbę podsumowania, tego przynajmniej, etapu dyskusji. Pisze Jacek Nowicki w „Kulturze” (nr 13 br.), w artykule za tytułowanym „Chłopiec do bicia”:

„Przeczytałem uważnie artykuł Aleksandra Paszyńskiego w numerze 8 „Polityki” pt. „Mity o city” i muszę powiedzieć, że się cokolwiek zirykowałem. Tym bardziej, że w zamieszczonej serii zdjęć uczestników dyskusji w Redakcji figuruje i moje, co sprawia wrażenie, że osoby przedstawione na zdjęciach solidaryzują się przynajmniej w części z merytoryczną treścią publikacji, co — w przypadku mojej osoby na pewno — a innych prawdopodobnie, prawdą nie jest.

Natomiast z treści tej wynika — w moim przekonaniu, że autorowi nie tyle zależy na przedstawieniu skryształowanego i w pełni słusznego poglądu, ile na sprowokowaniu dyskusji nad tezami sformułowanymi celowo w sposób kontrowersyjny.

(...) Tezą główną artykułu jest, że wbrew kolportowanemu mniemaniu polska myśl urbanistyczna nie jest przystosowana do warunków gospodarczych w jakich działamy — że wskutek tego niedostosowania praktyka urbanistyczna ponosi ustawiczne klęski zarówno w projektowaniu, i realizacji całych miast, jak i w dziedzinie ekonomiki miasta, jak wreszcie w realizacji centrów miast i osiedli mieszkaniowych.

Istotne, gdyby tak było trzeba by uznać, że urbanisci są winni. Nie stanowiłoby wówczas dla nich obrony nawet to, że w ostatnich latach polscy urbanisci mieli do zanotowania niemałe sukcesy za granicą, że ich wiedza jest ogólnie szanowana, a poszczególne osiągnięcia teoretyczne bywają podejmowane przez kraje o tak bogatych tradycjach urbanistycznych jak np. W. Brytania.

Ale przecież w tym samym artykule znaleźć można wstydliwie ukryte zdanie, stwierdzające, iż podstawą rozwoju miasta są pieniądze i że u nas poświęca się w ostatnich latach na ten cel coraz mniejszy procent nakładów przeznaczonych na inwestycje. To jedno zdanie ustawia cały problem w innym świetle i mankamenty myśli urbanistycznej okazują się kłopotami nierównomiernego wzrostu, dysproporcji w nakładach na rozwój przemysłu i rozwój miast.

(...) Natomiast jest poważnym mankamentem naszych metod działania, to, że urbanista nie ma w ręku podstawowego narzędzia pracy, jakim jest metoda obliczenia społecznej wartości terenu w zależności od jego położenia w mieście.

Bez tego narzędzia nie jest możliwe przeprowadzenie dowodu dla faktu w gruncie rzeczy znanego każdemu — że teren bliżej centrum miasta jest cenniejszy niż taki sam teren na peryferiach. Jednakże pretensja ta nie odnosi się tylko do urbanistyki. W całej naszej ekonomice w zbyt małym stopniu umiemy oceniać korzyści społeczne, które przynoszą bardziej złożone inwestycje (takie jak miasto) i zbyt często poprzestajemy na ocenach ekonomicznych opartych jedynie o rachunek nakładów.

(...) Spróbujmy podsumować sprawę. Faktem jest, że prawidłowe rozwijanie miast napotyka u nas trudności natury gospodarczej. Trudności te wiążą się z faktem znanym i prostym — mianowicie, że największą część nakładów na inwestycje pochłania przemysł. Można się spierać o to, czy nie byłoby lepiej dla całej gospodarki, gdyby większy procent tych nakładów przeznaczać na rozwój miast, jako że niekiedy inwestycje nazywane „nieprodukcyjnymi” warunkują wręcz rozwój przemysłu. Ale przecież nie oznacza to, że przewyciężenie trudności zależy od „teorii urbanistycznej”, czy też od dobrej woli urbanistów. Nie znaczy to tym bardziej, aby trudności były spowodowane przez gromadkę hochsztaplerów nazywających się urbanistami i używających mętnych pseudoteorii jak to wyraźnie sugeruje artykuł, który w rezultacie pozostawia trudne do odparcia wrażenie, że ktoś tu szuka chłopca do bicia. Trudno z tego tytułu składać komukolwiek gratulacje.”

Opracował

ANDRZEJ MARKOWSKI

WYKUSZ

KOLUMNA
STUDENCKA NR 17
REDAGUJE ZESPÓŁ PRZY RW ZSP NA WYDZIALE
ARCHITEKTURY POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ:
Przewodniczący Zespołu: Andrzej Bora-
tyński
Sekretarz: Zygmunt Lewczuk
Członkowie:
GDANSK: Maria Czarnecka, Małgorzata Eisele, Jerzy
Filipiak, Adam Gołuch, Adam Kołodziej, Jerzy Mytusiak-
Tusiacki, Janusz Nekanda-Trepka, Marek Powązka, Iza-
bella Ptaszyńska, Adam Szyski
GLIWICE: Andrzej Klimczyk
KRAKÓW: Krzysztof Dziedziński, Włodzimierz Gleń, Ma-
rek Grechula, Henryk Kempa, Jolanta Miłkowska, Jacek
Orłowski, Barbara Szczepańska, Jerzy Wesolowski
WARSZAWA: Ewa Bończa-Tomaszewska, Andrzej Dro-
dowicz, Elżbieta Góral, Michał Hagmajer
WROCŁAW: Piotr Boberski, Konrad Jancewicz, Andrzej
Trybuś
Projekt graficzny czołówki: Sławomir Lew-
czuk
Adres: Wykusz, RW ZSP Wydz. Architektury Poli-
techniki Krakowskiej, Kraków, ul. Warszawska 24

Prawa czasu

MAŁGORZATA EISELE
ADAM SZYSKI
WYDZIAŁ ARCHITEKTURY
POLITECHNIKI GDAŃSKIEJ

Odrębność epok, ich ideologii, poziomu, mo-
żemy uchwycić w różnicach postępowania, w
etyce architektów. Etyką gotyku było słuzenie
idei. To, co powstało najwybitniejszego w ów-
czesnej architekturze, każda myśl poświęcone
było Bogu. Renesans, który zwracał się w stro-
nę kultury grecko-rzymskiej, stara się osią-
gnąć harmonię między wymaganiami swoich
czasów a antyczną ideą piękna. I to drugie
często decydowało o powstającym dziele ar-
chitektonicznym. W baroku zwracanie uwagi
na formę zewnętrzną staje się niemal celem sa-
mym w sobie. Etyczne było to, co służyło nie
człowiekowi, lecz aktualnie cięższej na nim
idei lub władzy. Dla secesji samo podejście do
dzieła architektonicznego było miernikiem
etycznego postępowania.

Dla nas, ludzi współczesnych, człowiek jest
wartością najwyższą — etyka architekta to wy-
raz tych poglądów. Czy obecnie możemy po-

Od redakcji gdańskiej

Wykusz podejmując problem ETYKI
postanowił poświęcić mu cały numer
podkreślając ważność świadomości etycznej
w zawodzie architekta.

Czy stać samych studentów na pełne
naświetlenie złożoności zagadnień?

Reprezentując przekonania studentów
architektury chcemy otworzyć tym
numerem dyskusję, którą oby środowisko
architektoniczne kraju uznało za stosowne
podjąć.

stępować zgodnie z naszą etyką? Tak, ale tyl-
ko wyprzedzając swoją epokę. Licząc na no-
we, inaczej myślące i postępujące społeczeń-
stwo. Jest to zadanie bardzo albo nawet zbyt
trudne i brak nam do niego przygotowania.
Indywidualnych żądań czy marzeń ludzkich
o „własnym domku w ogródku” nie jesteśmy
w stanie pogodzić z faktami, przed którymi
stawia nas obecny poziom rozwoju. Trzeba szu-
kać nowych rozwiązań, lecz obecne próby są
dla nas, architektów — klęską. Nie mówię o
sprawach przejściowych, jak osławione 7 m²
na osobę, o pomysłach utrudniających życie
czy złym wykonawstwie. Są realizowane kom-
pleksy mieszkalne uwzględniające to, o
czym marzyć powinien dziś każdy — piękne.
I po jak krótkim czasie stwierdzamy, że ludzie
po prostu nie chcą tam mieszkać. Wolą starą,
XIX-wieczną miejską dżunglę niż żelbetową
pustynię. Która ze stron jest winna? Czy nie
dość uświadomiony społecznie człowiek — czy
architekt? Z naszej strony trzeba szukać chyba
rozwiązań, które wychowywałyby dzisiejszego
człowieka i jednocześnie zaspokajały jego po-
trzeby.

Trzeba przyznać, że takie w pewnym sensie
eksperymentowanie, choć konieczne, jest bar-
dzo kosztowne. Czy stać nas na to? Nie. Nie
istnieje w tej chwili sytuacja, która by nas do
tego zmuszała, lecz jest ona na tyle blisko,
aby zacząć martwić się „na zapas”.

...Był czas, kiedy architektura była dla nielicz-
nych; stanowiła o ich bogactwie i przezorności
grubościami swych murów, delikatnością fry-
zów, strzelistością wież, przepychem kosztow-
nie urządzonych wnętrz.

Był to jednocześnie czas, w którym architekt
czynnie stał przy swym tworze wyobraźni, od

momentu jego powstania aż do ostatnich frag-
mentów i szczegółów realizacji; był to też czas,
gdy architektura tworzyła się przez epoki;
umierali ci, co myśl tworzyli, przychodzili no-
wi, często ich synowie, aby myśl tę kontynu-
ować.

Był to czas historii.

Dziś architektura stała się dla nas nie tyle sy-
nonimem piękna i sztuki, ile koniecznością, po-
trzebą rozwiązania wielorakich problemów, ja-
kie stawia nam „cywilizacja”.

Zmieniła się rola zawodu, może pozornie, gdyż
dewaluacji uległy pewne pojęcia i przyszedł
czas nowy — sztuki społecznej, jej narode-
nie odnowiło stare problemy, stworzyło ko-
nieczność zaangażowania architektury jako za-
wodu i ludzi, którzy ten zawód reprezentują.
Jednocześnie architektki w swej zorganizowa-
nej masie stanowią siłę, którą można wyko-
rzystać do kształtowania odczuć i indywidual-
nych doznań przeciętnego (w naszym pojęciu)
człowieka. I teraz problem — czy zawód nasz
stanowi o miejscu społecznym architekta w
ludzkiej, wielorakiej zbiorowości i czy wartość
wykonywanej pracy stanowi o jej wyjątkowej
roli?

Funkcja wykonywanego zawodu skazała archi-
tekta na etyczność, etyczność zawodu z kilku
podstawowych powodów: pełnego zaangażowa-
nia społecznego przez bezpośrednie kształto-
wanie psychiki masowego odbiorcy; długo-
wieczności obiektów architektonicznych przy
ich stosunkowo szybkim okresie realizacji; za-
potrzebowania na architekturę. Przy tym róż-
nice ustrojowe zaznaczają, może niezbyt jas-
krawe, odmienności podejścia do wykonywa-
nego zawodu. Ustrój kapitalistyczny determi-
nuje architekturę — architekt wykonuje z re-
guły na zamówienie prywatne, przy ostatecz-
nej decyzji klienta. Dobrze jest, gdy architekt,
który wykonał szereg takich efektywnych za-
mówień, pozwoli sobie na rozmach w „tanim”
budownictwie państwowym.

Ustrój socjalistyczny daje pełne możliwości
prawidłowego rozwoju zawodu architekta, ale
jedynie pod warunkiem zlikwidowania powtó-
rzonego schematu zależności.

Dając możliwość kształcenia się nowym ka-
drom architektów obowiązani jesteśmy wierzyć
im, że w pełni świadomie realizować będą swo-
je „posłannictwo”, a realizować je będą mogli
tylko wtedy, gdy nikt nie będzie zarządzał ich
„obrazem kształtowania przestrzeni”.

Architektura ciągle jeszcze nie jest nauką
usankcjonowaną — podstawy jej teorii znajdu-
ją się w samej historii architektury — tu też
tkwi podstawowy czynnik etycznego postępo-
wania twórców architektury.

Współczesna etyka naszego zawodu czeka na
swoich odkrywców, zapodziała się nam gdzieś
pod rumowiskami katastrof budowlanych, w
szparach wypaczonych drzwi, w krzywym
zwierciadle „stylu międzynarodowego”.

Kształtowanie psychiki nowego pokolenia ar-
chitektów to podstawy ich prawidłowego za-
angażowania społecznego, to sto procent pew-
ności ich etycznego postępowania — tworze-
nia maksymalnie dobrej architektury w opar-
ciu o swe możliwości twórcze i zasób teore-
tycznej wiedzy.

Architektura wybiega w przyszłość, staje się
wyrzyczką dążeń epoki, reprezentuje jej cy-
wilizację, stanowi jej namacalne ramy, ucza
się na niej i kształtują w jej otoczeniu poko-
lenia ludzkie — na szczęście lub nieszczęście
„baśniowego” świata — wieku XXI!

Potrzeba koordynacji

ADAM GOŁUCH

WYDZIAŁ ARCHITEKTURY
POLITECHNIKI GDAŃSKIEJ

Ostatnio w środowiskach zawodowych daje się zauważyć duży wzrost zainteresowania problematyką etyki zawodów.

Istniejąca dzisiaj duża podbudowa teoretycznych i aksjologicznych rozważań dotyczących moralności niewątpliwie stała się bodźcem do powzięcia prób kodyfikacji wymagań moralnych poszczególnych grup zawodowych. Wysiłki idące w tym kierunku odpowiadają powszechnemu zapotrzebowaniu na świadome ukształtowanie postawy moralnej członków naszego społeczeństwa.

Oczywisty jest fakt, że są zawody (do których pozwolę sobie zaliczyć także zawód architekta), które z racji swojej rangi i znaczenia społecznego wymagają od swych przedstawicieli szczególnie wysokich „kwalifikacji” moralnych, a wiele istniejących sytuacji konfliktowych stawia ich przed odpowiedzialnym zadaniem powzięcia decyzji, której wartość pozostawia wartością pozytywną przez dłuższy okres czasu.

Biorąc pod uwagę to, że decyzje ludzkie opierają się albo na świadomym wyborze (sądy — np. sąd o słuszności), albo podyktowane są niekontrolowanymi impulsami, zachodzi potrzeba wyrobienia w nas pewnego „nawyku” postępowania, stworzenia założeń, które byłyby podstawą do powzięcia indywidualnych, słusznych obiektywnie decyzji w skomplikowanych sytuacjach.

Zawód architekta znajduje się wśród tych właśnie zawodów, w których od indywidualnej decyzji zależą niekiedy losy, dobro, a nawet rozwój społeczeństwa. Dlatego szczególnie ważny staje się problem powzięcia próby ukształtowania modelu moralnego naszej grupy zawodowej — zachodzi potrzeba kodyfikacji norm, przepisów i nakazów, które by nie tylko ułatwiały sprawne wykonywanie zawodu, ale „przylegałyby” ściśle do warunków społeczno-ideologicznych, technicznych czy założeń funkcjonalno-strukturalnych architektury. Racją istnienia „kodeksu” architektonicznego jest szczególnie wartość społeczna zawodu, są specyficzne zadania, jakie spełnia nasz zawód.

Naczelnym założeniem przy ustalaniu kryteriów kodyfikacyjnych powinno być znalezienie właściwych zastosowań sytuacyjnych poszczególnych nakazów moralnych oraz ich hierarchizacja.

W „kodeksie” tym szczególnie powinna być zaakceptowana rola uspołecznienia architekta w jego pozazawodowym życiu.

„Kodeks” ten powinien podkreślać, że zawód nasz jest ściśle związany z określonym systemem etycznym, a więc pozostaje w ścisłym związku z istniejącym światopoglądem odpowiadającym danej formacji społeczno-politycznej.

Powinien akceptować pozytywne tradycje i zdobyte praktyczno-teoretyczne zawodu architekta.

Powinien określić typy stosunków, w jakie wchodzi przedstawiciel naszego zawodu, a więc powinności moralne dotyczące trzech płaszczyzn postępowania architekta:

- a) stosunków wewnątrzgrupowych,
- b) stosunku architekta do jego zadań i uprawnień,
- c) stosunku architekta do odbiorców jego twórczości, czyli społeczeństwa,
- d) stosunku architekta do przedstawicieli innych zawodów będących z nim w kontakcie zawodowym.

Należy jednakże pamiętać, że „kodeks” architektów nie może ograniczać swobody indywidualnej interpretacji założeń formalnych czy funkcjonalno-technicznych architektury. Musi pozostawiać swobodę dla własnych dociekań teoretycznych i praktycznych, słowem, naczelnym zadaniem tego „kodeksu” jest dostarczenie „wzorów zachowania się w sytuacjach jednoznacznych i powtarzalnych”.

Relacja student — wiedza

JANUSZ NEKANDA-TREPKA

WYDZIAŁ ARCHITEKTURY
POLITECHNIKI GDAŃSKIEJ

Relacja student-wiedza idzie zasadniczo dwiema odmiennymi drogami:

Nauka zawodu, a więc w pewien zmechanizowany na ogół wypracowany sposób zapoznania studenta z zagadnieniami, z którymi będzie się spotykał. Uczy się go metod pracy, obowiązujących przepisów oraz wielu praktycznych wiadomości, które mają mu ułatwić przyszłą pracę i zapewnić jego bezawaryjną działalność zawodową. Zainteresowanie, a następnie — przez wdrożenie studenta w metody pracy naukowej — umożliwienie mu pracy samodzielnej w oparciu o materiały i doświadczenia uczelni, dzięki czemu uzyska tytuł naukowy — magistra.

Młody magister inżynier, bezpośrednio po dyplomie, nie jest jeszcze ani praktykiem, ani teoretykiem. Albo ktoś nie zostaje inżynierem chociaż mu ten tytuł przysługuje, albo zostaje magistrzem tytularnym, bo, prawdę mówiąc, z prawdziwą nauką nie miał nic wspólnego. Różnica jest prosta; oto czytając podręcznik przed egzaminem student się uczy, czytając i analizując trzy podręczniki — studiuje. Otwarte pozostaje zagadnienie, jak właściwie student powinien postępować, czy uczyć się, czy studiować?

Ktoś nie związany z praktyką uczelni technicznej, a tym bardziej specyficznej struktury studiów architektonicznych, powie oczywiście — student powinien studiować, uczył się w szkole, a teraz jest studentem.

To zdrowe rozumowanie może doprowadzić do absurdu, no bo czy student architektury ma studiować mechanikę budowli? — raczej nie, bo tego się trzeba nauczyć; to samo z mierzniactwem, prawem budowlanym, ekonomiką budowy, kosztorysowaniem, rysunkiem roboczym, geometrią wykreślną itp. Trzeba pewnych rzeczy się nauczyć, czy więc nie ma potrzeby studiowania? Teoretycznie nie, choć praktycznie nie wypracowano metod nauczania projektowania w tym stopniu, aby można było praktycznie nauczyć kogoś tej sztuki. Przy obecnym stanie dydaktyki można jedynie nauczyć się metody tworzenia, a w zakresie wchodzi studium, a więc nauka studiowania, czyli pierwsza faza pracy naukowej. Galimatias „nie z tej ziemi”.

A co ma robić student?

Na marginesie etyki społeczeństwa, występuje zagadnienie etyki grup zawodowych, a między

innymi etyka studenta architektury. Podlega on co prawda całosci sądów etycznych, lecz ma jeszcze pewne ostrzej zaznaczone problemy wynikające z roli architekta, jeżeli jeszcze nie dzisiejszego, to w każdym razie przyszłego.

Projektowanie jest problemem coraz szerszym — niegdyś dotyczyło jedynie miasta, teraz obejmuje planowanie regionalne, a nawet w skali kraju. Odpowiedzialność architekta zaczyna być ogromna. Nie na wszystkich obecnych studentach będzie w przyszłości ciążyć aż taka odpowiedzialność, ale nawet drobne na pozór decyzje mogą zaważyć na losach wielu ludzi.

Jak ma zatem postępować student wydziału architektury, aby w pełni zasłużyć na społeczny i własny szacunek.

Problem naczelnny — decyzja wyboru studiów wymaga pełnej świadomości gotowości podniesienia konsekwencji tego wyboru. Nieporozumieniem na wydziale architektury, a także na innych wydziałach, są osoby, które przypadkowo tam trafiły i za wszelką cenę unikają pełnego zaangażowania, boją się problemów, ułatwiają sobie życie minimalizmem.

Młody człowiek musi zdawać sobie sprawę ze wszelkich aspektów zawodu projektanta, musi chcieć poznać problemy, a nie od nich uciekać za kotarę wytycznych i przepisów normatywnych.

Oczywiście, walka za wszelką cenę ze stanem istniejącym, który nie zadowala rozpalonego młodego umysłu, nie dość, że jest nieuzasadniona społecznie, ale do tego nie zawsze jest słuszna. Oto najczęściej spotykany problem w gronie studentów — cytuję tu Hansa Selyea. „Studenci wyższych uczelni prawie jednomyślnie narzekają, że system nauczania jest przeważnie nieodpowiedni. Wycofywanie się z uczelni jest związane nie tyle z niezadowoleniem, ile z niemożnością lub niechęcią znosić niezadowolenia. Niektórzy studenci po prostu odmawiają znoszenia czegoś, czym gardzą. Ci, którzy porzucają studia są często ludźmi utalentowanymi i myślącymi oryginalnie, ale nie mogącymi przystosować się do ustalonego na uczelni toku zajęć. Nawet w najlepszych uczelniach inteligentny student nie może oprzeć się przekonaniu, że niektóre wykłady są złe, że część ćwiczeń jest zbyteczna, że wreszcie niektóre pytania egzaminacyjne są naiwne... W każdym wypadku silna osobowość dostosuje się w niezbędnym stopniu do nauczycieli i nie traci czasu na daremne narzekania...”

Ale zakładamy, że student jedynie w niezbędnym stopniu przystosowuje się, zachowując swą oryginalność i nie zatracając indywidualności pracuje samodzielnie nad własnym rozwojem. Umiejętność samodzielnej interpretacji i oceny zjawisk jest jedną z prawdziwych zdobyczy studiów.

Wszelka zmiana istniejącego stanu rzeczy zależy od sumy indywidualnych decyzji, nie objętych żadnym planem ani programem. Na pewnym stopniu rozwoju człowiek dochodzi do określonych wniosków, podyktowanych istniejącymi warunkami, wiedzą i sumą doświadczeń — tzw. determinacją społeczną jednostki.

Kwestia cywilnej odwagi jest wystąpienie z tymi wnioskami na forum publicznym. Jednym z największych błędów wszystkich nauk społecznych jest próba planowania tej determinacji społecznej. W wycinkowych mikrospołecznościach w pewnym stopniu jest to prawdopodobne, lecz ogólnie jest niemożliwe. Wszelkie nauki społeczne operujące obserwacjami statystycznymi i historycznymi nie są w stanie planować — są w stanie jedynie przewidywać, ponieważ obserwują one zawsze stan przeszły i nie znają wszystkich czynników determinujących reakcje społeczne. Już samo przewidywanie może być czynnikiem tak rewolucjonizującym, że nigdy do przewidzianych wyników nie dojdzie; tak jak nie można zapla-

nować odkrycia naukowego, bo przestanie być odkryciem, tak samo jest ze świadomością społeczną. W tym kontekście odpowiedzialność studenta za pracę na uczelni staje się podstawowym czynnikiem kształtowania etyki studenta.

Akceptacja koncepcji narzuconej przez asystenta lub jej odrzucenie jest sprawą wewnętrzną studenta, ale w wyniku tych jego decyzji otrzyma społeczeństwo jednostkę wartościową albo jeszcze jednego chałturzystę, jak to się popularnie mówi wśród studentów.

Nie zrobię w tym miejscu żadnego odkrycia, gdy powtórzę znaną prawdę, że Polska jest krajem indywidualistów. Zauważa się to także wśród studentów architektury. A jednak prawda ta ma ciąg dalszy, że Polska jest grobem indywidualistów, to znaczy, że byt w społeczeństwie zapewniają sobie przeciętni i sprytni, a nie zdolni i indywidualiści. Nie umiemy wykorzystać zdolności ludzi i co więcej — wszystko co robimy potwierdza to przekonanie. Wszystkie zarządzenia, cały system weryfikacyjny opiera się na kwalifikacjach ilościowych, a nie jakościowych. Społeczeństwo zabezpiecza się przed inicjatywą osób „niekompetentnych”, przed pracą wykraczającą poza poziom przeciętny, zagrażającą status quo.

Drugim w tym kontekście problemem jest relacja student — student, grupa studencka. Nie ma może drastycznych przykładów niekoleżeństwa. Brak jednak zupełnie zaangażowania grupowego pracy w zespole. Architekci pracują sami — jest to jeden z paradoksów, człowiek powołany do kierowania zespołem ludzi, w czasie studiów pracuje prawie cały czas samotnie, nie umie współpracować z ludźmi, nie umie kierować zespołem.

Kim jest student na uczelni? — pytanie banalne, ale spróbujcie na nie odpowiedzieć.

Według mnie student jest przyczepiony do uczelni — do zakładu naukowego, by podpatrywać i korzystać z udogodnień koncentracji naukowców, książek i zorganizowanego warsztatu. Kwestią jego zdolności i umiejętności jest maksymalne wykorzystanie tych udogodnień; dlatego to w imię etyki sprzeciwiam się masowości studiów. Masowość nauczania — tak, ale nie — studiów. Jesteśmy za biedni na wielotysięczną kadrę naukowców, ale też nie stać nas na wyzyskiwanie naukowców jako nauczycieli zawodu.

Problemy i postawy

WIESŁAW ROMAŃSKI

WYDZIAŁ ARCHITEKTURY
POLITECHNIKI GDAŃSKIEJ

W różnych okresach historycznego rozwoju architektury powstały rozmaite systemy etyki zawodowej mniej lub bardziej doskonałe. Zmiany w dziedzinie etyki lub z pogranicza estetyki i etyki prowadziły zazwyczaj do zmiany porządku architektonicznego.

Współcześnie można rozróżnić — najbardziej ogólnie — dwie postawy: postawę zasługującą na nazwę etycznej w znaczeniu właściwym i postawę, którą nazwałbym legalistyczną. Mierniki tej pierwszej postawy są bardziej ogólne, mają uzasadnienie w dziedzinach pokrewnych w sensie społecznym architektury, takich jak socjologia, ekonomia, psychologia — czy nawet w spekulatywnej filozofii. Tak pojęta etyka zawodowa pozwala zindywidualizować każde zagadnienie architektoniczne, podzielić je na organiczne części i przeanalizować, co stwarza zdrowe podstawy do projektowania.

W odróżnieniu — postawa etyczna legalistyczna odnosi się do problemów, które następnie ujmowane są w sztywne ramy przepisów prawnych i norm budowlanych. Architektura to jednak zjawisko spontaniczne i dlatego nie należy dopuszczać, aby w praktyce prawo było największym bezprawiem. Mimo to nie można dążyć do wykształcenia postawy ogólnej etycznej dla wszystkich architektów. Nie jest to możliwe i nie jest konieczne. Postawa legalistyczna jest niewłaściwa tylko wtedy, gdy nie istnieje grupa architektów-etyków mogąca świadomie rozwijać prawa i normy budowlane.

Często się zdarza, że projektant otrzymuje do rozwiązania źle postawione zadanie, gdy usytuowanie terenów budowlanych, ich rodzaj lub powiązania komunikacyjne i funkcjonalne przeczą możliwości prawidłowego rozwiązania albo też gdy narzucony wyścig o wskaźniki ekonomiczne prowadzi do produkcji tandety budowlanej. Architekt staje wówczas przed dylematem — czy podjąć się wykonania zadania tak określonego.

Problem nie jest nowy. Twórca właściwie zawsze spotykał się z zamówieniami, które stały w sprzeczności z jego etyką albo godziły w podstawowe wymogi plastyczne. Miał wtedy do wyboru albo — chcąc zapewnić sobie egzystencję i możliwość dalszej pracy twórczej — przyjąć zamówienie i zrealizować je możliwie jak najlepiej, albo też zrezygnować z tego rodzaju zamówień i zająć się pracą wykonawcy lub odwrotnie — teorią architektury. Wydaje się, że w tej sytuacji rozsądne byłoby stworzenie jednolitego frontu architektów, mającego na celu świadome i prawidłowe kształtowanie gustów społeczeństwa w ten sposób, aby nadążały one za szybko rozwijającą się techniką i sztuką.

Ważnym elementem naszej etyki zawodowej są zwyczaje i prawa określające „strefy wpływów” architekta i konstruktora w dziedzinie budownictwa. Nasuwa się mianowicie pytanie — w jakim stopniu architekt powinien znać zagadnienia konstrukcyjne?

Nie będę w tym miejscu usiłował wytyczać owej granicy, gdyż jakiegokolwiek ustawienie tej sprawy w sposób ostateczny nie wydaje mi się możliwe. Zagadnienie to wymaga chyba nowego ujęcia, innego niż dotychczas. Architekt nie jest w stanie całkowicie opanować wie-

dzy z zakresu konstrukcji, a jednak bez jej znajomości nie może być mowy o prawidłowym projektowaniu i rozwijaniu myśli architektonicznej. Podobno w tej sytuacji rodzi się wzajemne niezrozumienie i powstają konflikty w łonie zespołu projektodawczego. Rozwiązania należy chyba szukać przez stworzenie nowej niejako dyscypliny „konstrukcji dla architektów”, która oparłaby się na świadomości przybliżeniach i empirycznie wyprobowanych zasadach, pozwalających określić prawidłowość rozmiarów i wzajemnych zależności zaprojektowanych elementów konstrukcyjnych. Tak pojęta wiedza o konstrukcji budowlanej stałaby się podstawą do dialogu między architektem i konstruktorem. Niemala tu rola wychowawców przyszłych architektów. Będą oni odpowiedzialni za zmiany w programie studiów architektury, które muszą nastąpić. A zmian takich wymaga również nasz koronny przedmiot — projektowanie.

Niezbędny wydaje się tu podział na dwa przedmioty: projektowanie i graficzne opracowywanie projektu. Podział taki umożliwiłby przestudiowanie zagadnień projektowych w szerszym zakresie, jednocześnie podniósłby poziom grafiki, której znajomość obecnie jest podstawowym wymaganiem wobec studentów. A poza tym przestałby istnieć problem proporcji wpływu obu tych czynników na ocenę projektu.

Na zakończenie chciałbym zasygnalizować bardzo ważne, moim zdaniem, zjawisko. Ostatnio coraz częściej prowadzi się próby wykorzystania, zwłaszcza w projektowaniu urbanistycznym i architektury przemysłowej, elektronicznych maszyn liczących. Nie bójmy się tego. Maszyna nigdy nas nie zastąpi, może jedynie wydawnie skrócić czas pracy poprzez szybkie opracowywanie skomplikowanych funkcji. Umiejętne rozegranie obojętnych i mniej ważnych czynników funkcjonalnych stworzy możliwości przeprowadzenia prawidłowych rozwiązań konstrukcyjnych i plastycznych. Prawdopodobnie jest, że w najbliższej przyszłości z połączenia zawodu architekta i matematyka-problemisty wyłoni się nowy zawód architektoniczny, że powstanie nowa etyka zawodowa i nowy styl.

Motywy więzi

IZABELLA PTASZYŃSKA

WYDZIAŁ ARCHITEKTURY WNĘTRZ
PWSSP—Gdańsk

Wnętrze mieszkalne czy usługowe jest najmniejszą i jednocześnie jedną z najważniejszych chyba jednostek architektury; z wnętrzem człowiek utrzymuje najbardziej bezpośredni kontakt, od zaprojektowania tej zamkniętej przestrzeni zależy wygoda jego codziennego życia, dobre samopoczucie, możliwość pracy, nauki i wypoczynku. Dotyczy to opracowania zarówno mieszkania czy kawiarni, jak i jakiegokolwiek innego wnętrza. Rola projektanta wnętrza jest bardzo ważna i trudna. Do niego należy jak najekonomiczniejsze zagospodarowanie tak niewielkiej prze-

strzeni użytkowej, żeby na tych $x \text{ m}^2$ zmieściły się „trzy pokoje z kuchnią i dwa przedpokoje”.

Nie można oddzielnie projektować wnętrza i oddzielnie całości budynku — te dwa czynniki są od siebie ściśle uzależnione.

Od zaprojektowania i wykonania budynku zależy, czy wnętrza mające się tam znaleźć będą miały odpowiednie oświetlenie, czy będą rozwiązane funkcjonalnie i estetycznie.

Architekta i projektanta wnętrz musi łączyć ścisła współpraca.

Przy obecnym systemie budowania projektant wnętrz w ogromnym stopniu uzależniony jest od architekta; musi on liczyć się ze zdaniem architekta, choć czasem nie jest ono całkiem zgodne z jego zawodowymi przekonaniami.

Architekt projektując obiekt narzuca własne kryteria „wnętrzarzowi”. Nierzadko okazuje się, że projektant wnętrz, chcąc postępować zgodnie ze swoją etyką zawodową, nie może podjąć się rozwiązania danej przestrzeni.

My, studenci Architektury Wnętrz, zdajemy sobie sprawę ze sprzeczności istniejących w obecnej chwili i chcemy ich w przyszłości uniknąć.

Musimy starać się, aby nasz kontakt z architektami zaczynał się wcześniej, a nie dopiero po wzniesieniu obiektu. Chyba jeszcze w czasie studiów, kiedy ustalają się nasze poglądy, kiedy wszyscy, zarówno my, jak studenci Politechniki dopiero uczymy się projektowania. Od podstaw, jakie zdobędziemy w zakresie projektowania architektonicznego, a studenci Architektury — w zakresie projektowania wnętrza, od wspólnych studiów nad psychiką i potrzebami człowieka zależy przecież późniejsze nasze etyczne postępowanie — także i wzajemne.

Na okładce grafiki A. Rogowskiego:
Wenecja Bydgoska i Żuraw w Gdańsku;
obok — grafika M. Olejniczaka

Cena 20.- zł

art

